

Sunaikinus ginkluotus priešus, dar lieka neginkluoti priešai; šie būtinai stos prieš mus į mirtiną kovą; niekad negalima jų nepakankamai įvertinti. Jei dabar neiškelsime ir nesuvoksime tokios problemos, padarysime didžiausių klaidų.

*Mao Zedongas*¹

Ar represijos Kinijoje buvo sekimas „vyresniojo brolio“, stalininės Sovietų Sąjungos, pėdomis - Stalino portretą Pekine^{2*} garbingoje vietoje dar buvo galima pamatyti prasidėjus devintajam dešimtmečiui? Ne, jei turėsime galvoje, kad Kinijos komunistų partijoje beveik nebuvo kruvinių masinių valymų, ar prisiminsime santykinį

¹ Pranešimas antrojeje Centro komiteto plenarinėje sesijoje baigiantis Kinijos komunistų partijos VII-ajam suvažiavimui 1949 m. kovo 5 d., *Rinkiniai raštai* (t. IV), Pekinas, Knygų užsienio kalbomis leidykla (fragmentas paimtas iš „Raudonosios knygelės“, sk. „Klasisės ir klasių kova“). Kultūrinės revoliucijos metu suimtųjų tardymas dažnai prasidėdavo šios citatos skaitymu.

² Mes vartojame KLR įvestą ir beveik visuotinai priimtą kinų rašto *pinyin* transkripciją (taigi Mao Tse-toung čia bus vadina²⁵⁰ mas Mao Zedongu). Išimtyje sudaro tiksliai asmenvardžiai iki 1949 m. ir miestai Pekinas (Beijing), Nankinas (Nanjing) bei Kantonas (Guangzhou), kurie per daug gerai žinomi šiomis formomis.

* Lietuviškame vertime kiniškus asmenvardžius pateikiame *pinyin* transkripcija, pridėję lietuviškų linksnių galūnes, o vietovardžius - pagal Vilniaus universiteto Orientalistikos centro parengtą, Lietuvių kalbos komisijos 1996 m. patvirtintą kinų kalbos skiemenų tarptautinės rašybos lietuviškųjų atitikmenų lentelę. - *Vert. past.*

politinės policijos santūrumą, nepaisant jos bosu Kang Shengo (buvusio partizanų būryje Janane penktajame dešimtmetyje ir išsilaikiusio savo pareigose iki mirties 1973 m.)³ įtakos užkulisiuose. Bet, žinoma, taip, jei prisiminsime, kiek dėl režimo kaltės be laiko mirė žmonių, jau nekalbant apie pilietinio karo aukas. Nors ir nėra jokios, net ir nelabai patikimos, apskaitos, tiesioginių aukų būta nuo šešių iki dešimties milijonų, įskaitant ir šimtus tūkstančių tibetiečių. Be to, dešimtys milijonų „kontrevoliucionierių“ ilgą savo gyvenimo tarpsnį praleido pataisos stovyklose, kokie dvidešimt milijonų ten jų ir pražuvo. Dar kartą taip, jei turėsime galvoje nuo dvidešimties iki keturiasdešimt trijų milijonų „neplanuotų mirčių“, liūdnai pagarsėjusio „Didžiojo šuolio“ aukų, mirusių iš bado, kuris kilo tik dėl klaidingų vieno žmogaus, Mao Zedongo, projektų ir dėl nusikalstamo jo užsispyrimo: jis nepripažino savo klaidos ir neleido imtis žygių katastrofai sušvelninti. Pagaliau taip, jei atkreipsime dėmesį į tibetiečių netektį, beveik genocidą: ko gero, kas dešimtas ar kas penktas „pasaulio stogo“ gyventojas mirė dėl kinų okupacijos padarinių. Neapsimestinė Deng Xiaopingo pastaba, kad žudynės Tianmenio aikštėje 1989 m. birželį (koks tūkstantis žuvusių) iš tiesų menkniekis palyginti su tuo, ką Kinija išgyveno labai netolimoje praeityje, iš tikrųjų yra prisipažinimo forma. Ir nelabai galima daryti išvadą, kad tos negandos buvo liūdnos žiaurus pilietinio karo pasekmės (lyg jis seniai nebūtų pasibaigęs, o 1950 m. režimas jau buvo patikimai įsitvirtinęs) ar tiesiog niūrios istorijos tęsinys: neskaitant japonų okupacijos (kuri, beje, neatnešė visuotinio bado), reikia grįžti į trečiąjį XIX a. ketvirtį, norint surasti bent kiek panašią pragaištį ir badą. Nors tos negandos nebuvo plataus masto ir nepasižymėjo maoistinių žvėriškumų sistemingumu ir planingumu, vis dėlto tai buvo nepaprastai dramatiškas Kinijos istorijos momentas.

Panagrinėti Kinijos komunizmą yra dvigubai svarbu. 1949 m. Pekino režimas valdė maždaug du trečdalius po raudona vėliava

³ Žr. Roger Faligot et Rémi Kauffer, *Kang Sheng et les services secrets chinois (1927-1987)*, Paris, Robert Laffont, 1987.

pasiuvusios žmonijos. Dabar, nebelikus SSRS (1991) ir dekomunizavus Rytų Europą, jis valdo ir visus devynis dešimtadalius. Maždaug galima numanyti, kad išbarstytų „realaus socializmo“ likučių dalia priklauso nuo to, kaip pakryps Kinijos komunizmo reikalai. Beje, Kinija atlieka marksizmo-leninizmo „antrosios Romos“ vaidmenį, atvirai po kinų-sovietų skilimo 1960 m., o faktiškai nuo Janano „laisvosios zonos“ kūrimosi periodo (1935-1947), po Didžiojo žygio*: čia rasdavo prieglobstį pabėgę komunistai korėjiečiai, japonai, kartais vietnamiečiai. Kim Il Sungo režimas atsirado anksčiau, negu įsigalėjo Kinijos komunistų partija, ir už savo egzistavimą turi dėkoti sovietų okupacijai, o jo išlikimą per Korėjos karą nulėmė milijono ginkluotų kinų „savanorių“ intervencija (1950 m. lapkritį). Šiaurės Korėjos represijos daug ką paveldėjo iš stalininio „modelio“, tačiau Pchenjano šeimininkas iš maoizmo (kuris po Janano visiškai susiliejo su kinų komunizmu) perėmė „masinę liniją“ (smulkmeniškas nuolatinis visų gyventojų sekimas ir mobilizavimas) ir logišką to tęsinį - didžiausias dėmesys skiriamas „permanentiniam auklėjimui“, kaip pagrindinei visuomenės kontrolės priemonei. Kimas parafrazuoja Mao, tikindamas: „Masinę liniją sudaro aktyvus darbo masių interesų gynimas, jų auklėjimas ir perauklėjimas stengiantis suburti jas apie Partiją, pasikliaujant jų jėga ir jas mobilizuojant revoliuciniams uždaviniams įgyvendinti“⁴.

Dar akivaizdesnė Kinijos įtaka Azijos komunistiniams režimams, susikūrusiems po 1949 m. Iš Pekine išleistų vietnamiečio Hoang Van

* Didysis žygis - 10 000 km kelias, kurį Mao Zedongo vadovaujama komunistinė kariuomenė, nuolat puldinėjama gomindano būrių, 1934-1935 m. nužygiavo iš savo pirmųjų bazių Dziangsi provincijoje į Šansi provinciją ir ten įkūrė naują bazę. Iš šimtatūkstaninės kariuomenės po metų liko tik apie 8000 komunistų. Po šio žygio Mao Zedongas galutinai įtvirtino savo kontrolę partijoje. - *Vert. past.*

⁴ Kim Il Sung, *Oeuvres*, t. 30, p. 498, cit. iš Oh Il-whan, *La Propagande et le contrôle de pensée: les facteurs de résistance du système communiste nord-coréen*, thèse de doctorat en sociologie politique (politinės sociologijos disertacija, nepublikuota), université Paris-X, 1994, p. 209.

⁵ Hoang Van Hoan, *Une goutte d'eau dans le grand océan - Souvenirs révolutionnaires*, Paris, 1989.

Hoano memuarų⁵ aiškiai matyti, kad nuo 1950 m. iki Ženevos susitarimų (1954) daugybė kinų patarėjų šefavo Vietmino kariuomenę bei administraciją, o tarp 1965 ir 1970 m. apie trisdešimt tūkstančių Pekino kareivių, pirmiausia iš inžinerijos dalinių, atėjo į talką Pietų Vietnamo besikovusiems Šiaurės Vietnamo daliniams. Generolas Vo Nguyen Giapas, Dien Bien Phu nugalėtojas, 1964 m. netiesiogiai pripažino kinų indėlį: „Nuo 1950 metų, po kinų pergalės, Kinijos liaudies išlaisvinimo armija mūsų armijai ir mūsų liaudžiai suteikė neįkainojamų pamokų. Mus užgrūdino karinė Mao Zedongo mintis. Tai buvo svarbus faktorius, nulėmęs mūsų armijos brandą ir prisidėjęs prie tolesnių mūsų pergalių“⁶. Savo ruožtu Vietnamo komunistų partija (VKP, tada darbo partija) 1951 m. savo įstatuose įrašė: „Darbo partija pripažįsta Marxo, Engelso, Lenino, Stalino teoriją ir Mao Zedongo idėjas, pritaikytas Vietnamo revoliucijos tikrovei, kaip teorinį savo idėjų pagrindą ir kaip kompasą, kuris rodo kryptį visiems mūsų veiksams“⁷. Masinė linija ir perauklėjimas tapo politinės Vietnamo sistemos šerdimi. Janane išrastas „čengfengas“ (*cheng feng* - „darbo stiliaus reforma“), vietnamietiška transkripcija *chinh huân*, buvo žiaurių šeštojo dešimtmečio vidurio valymų vairas⁸. Raudonųjų khmerų Kambodža (1975-1979) irgi sulaukė didžiulės pagalbos iš Pekino ir, vėl iškėlus iš esmės tą patį voliuntaristinį Didžiojo šuolio mitą, pamėgino pasiekti tai, kas nepavyko pačiam Mao. Kaip ir Mao režimas, visi tie režimai turėjo ryškią karinę pradžią (ne tokią juntamą Šiaurės Korėjoje, nors Kimas ir gyrėsi savo tariamais partizaniškais žygdarbiais kariaujant su japonais), kuri virto nuolatiniu visuomenės militarizavimu (ne taip juntamu Kinijoje - jos nedalija „fronto linija“). Krinta į akis, kad svarbiausia vieta, kurią sovietinėje sistemoje užima politinė policija, čia labiau atitenka armijai - jai kartais tiesiogiai pavedamos represinės užduotys.

⁶ Dienraštis *Nhân Dân*, 1964 m. gegužės 7 d., citata paimta iš *Révolutionnaires d'Indochine, Cahiers Léon Trotsky*, Nr. 40, décembre 1989, p. 119-120.

⁷ *Ibid.*, p. 119.

⁸ Georges Boudarel, *L'idéocratie importée au Vietnam avec le maoïsme*, iš *La Bureaucratie au Vietnam - Vietnam-Asie-Débat*, Nr. 1, Paris, L'Harmattan, 1983, p. 31-106.

Prievartos tradicija?

Gyvas būdamas visagalis Mao Zedongas dažnai buvo vadina-
mas „raudonuoju imperatoriumi“. Tai, kas dabar žinoma apie jo įno-
ringą ir žiaurų egocentrišką charakterį, apie jo grėsmingą kerštingu-
mą, apie jo ištvirkavimą iki pat paskutinių dienų⁹, daro jį pernelyg
panašų į despotus, viešpatavusius Kinų imperijoje. Ir vis dėlto prie-
varta, šiuolaikinėje viešpatijoje išaugusi į sistemą, gana toli pralen-
kia nacionalinę tradiciją, kurios niekaip nepavadintum liberalia.

Ne todėl, kad Kinija nebūtų daug kartų degusi kraujo troškimu.
Kaip ir kitur pasaulyje, Kinijoje viskas buvo pagrįsta religija, kuri
neatskiriama nuo *Weitanschauung*, globalinės pasaulio vizijos. Tai,
kas skiria dvi didžiąsias Kinijos tradicijas, konfucianizmą ir daoiz-
mą, yra ne tiek teoriniai nesutapimai, žodiniai prieštaravimai, kiek
tai, kad Konfucijus pabrėžė visuomenę ir racionalų pradą, o Laozi,
Dao pradininkas, rėmėsi individu ir intuityviu, jusliniu, iracionaliu pra-
du. Taigi kiekvienas arba beveik kiekvienas kinas skirtingu santykiu
turi savyje abi šias kiniškos pasaulėjautos puses. Būna, kad krizės
ištiktiems, nelaimingiems, išmuštiems iš vėžių žmonėms antroji pu-
sė nusveria, ir tada jie pakyla šturmuoti pirmosios pusės bastiono -
mokytojų piramidės, t. y. Valstybės. Yra buvę daug apokaliptinių ir
mesijiškų sektų sukurstytų sukilimų: Geltonųjų turbanų 184 m., Fa-
qingo maitrėjininkų maištas 515 m., manichėjų sukilimas Fang La
1120 m.¹⁰, Baltojo lotoso 1351 m., Aštuonių trigramų 1813 m. suki-
limai ir t. t.¹¹ Šie judėjimai savo turiniu gana panašūs. Jie sinkreti-
zuoja taoizmą ir liaudišką budizmą, bet dažnai labiausiai iškelia
Maitrėją, ateities Budą, kurio šviesus, atpirkėjiškas neišvengiamas
atėjimas turi įvykti per visuotinę „senojo pasaulio“ katastrofą. Ti-

⁹ Li Zhi Sui (Mao asmeninis gydytojas), *La vie privée du Président Mao*, Paris, Plon, 1994.

¹⁰ Paskatintas senovinės, ankstesnės už islamą, Irano religijos.

¹¹ Čia ir toliau rėmiausi Richard Shek, *Sectarian Eschatology and Violence*, iš Jonat-
han N. Lipman et Stevan Harrell, *Violence in China - Essays in Culture and Counterculture*,
State University of New York Press, 1990, p. 87-109.

kintieji, rinktinis elitas, turi padėti pildyti pranašystei ir laukia išsigelbėjimo. Bet kokie ryšiai turi būti sutraukti, taip pat ir šeimyniniai, kaip parašyta 515 m. Wei dinastijos kronikoje, „tėvai, vaikai ir broliai nebepažinojo vienas kito“¹².

Kinijoje visa moralė paremta šeimyninių priedermių gerbimu: jei šios atmetamos, tada viskas galima. Naujoji šeima, kokia tampa sekta, individą visiškai pajungia sau. Visos kitos žmonijos laukia pragaras aname pasaulyje, o šiame - smurtinė mirtis. Kartais (kaip 402 m.) valdžios atstovai būdavo sukapojami į gabalus, o jų žmonos ir vaikai privalėdavo juos suryti, kitaip patys bus sukapoti. Atrodo, kad 1120 m. masinėse žudynėse nugalabyta milijonai žmonių¹³. Visos vertybės apverčiamos atvirkščiai: sulig vienu 1130 m. skelbtu šūkiu, „žudyti žmones - tai vykdyti *dharma* (budistų įstatymas)“¹⁴. Nužudymas - užuojautos aktas, nes taip išlaisvinama siela; vagystė priartina lygybę; savižudybė - pavydėtina laimė; kuo baisesnė mirtis, tuo didesnis laukia atlygis. Pagal vieną XIX amžiaus tekstą, „tas, kuris mirs lėtai sukapotas į gabalus, įžengs į dangų skaisčiai raudona mantija“¹⁵. Sunku atsispirti pagundai lyginti kai kuriais atžvilgiais tuos žiaurius tūkstantmečius su kokiais nors mūsų amžiaus Azijos revoliuciniais judėjimais. To nepakanka paaiškinti daugybei jų bruožų, bet tai padeda suprasti, kodėl jie kartais paimdavo viršų ir kodėl jų nešama prievarta vienu laiku galėjo daugeliui pasirodyti normalus, beveik banalus dalykas.

Vis dėlto būta galingų stabdžių, ir tai paaiškina, kodėl iš esmės tvarka tik retkarčiais būdavo sudrumsčiama: viduramžiais ir net švietimo amžiuje Kiniją aplankę europiečiai būdavo priblokšti ir pakerėti Didžiosios Ramybės, tokios simboliškos senajai imperijai. Konfucianizmas, oficialus mokymas, kuris buvo dėstomas net gūdžiausiuose

¹² *Ibid.*, p. 101.

¹³ *Ibid.*, p. 104.

¹⁴ *Ibid.*, p. 105.

¹⁵ *Ibid.*, p. 106.

kaimuose, Maloningumą skelbė esmingiausia valdovo dorybe ir ragino kurti valstybės modelį šeimos pavyzdžiu. Tai, ką galima be jokio anachronizmo apibrėžti kaip *humanistinius principus*, nepripažįsta žudymo ir žmogaus gyvenimą laiko didele vertybe. Ir taip nuo senų laikų. Apsiribodami kanoniniais mąstytojais maždaug per dvidešimt vieną imperijos amžių, pirmiausia prisiminsime kinų filosofą Mo Ti (479-381 m. prieš Kristų), kuris taip pasmerkia karinę agresiją: „Jei paprasta žmogžudystė vertinama kaip nusikaltimas, o daugybės žmonių išžudymas, kaip būna užpuolus kitą šalį, sveikinamas kaip geras veiksmas, ar galima tai vadinti gero skyrimu nuo blogo?“¹⁶ Garsiajame Sun Tzu „Karo mene“ (maždaug 500 m. prieš Kristų) sakoma: „Karas panašus į ugnį; tuos, kurie nenori padėti ginklų, ginklai pražudo“¹⁷. Dera kautis saikingai, liejant kuo mažiau kraujo: „Niekad neregėta, kad kokia šalis būtų turėjusi naudos iš užsitęsusio karo... pelnyti šimtą pergalių iš šimto kautynių dar nėra išmanymo viršūnė... Kas moka nugalėti, tas triumfuoja, priešui dar tik pradėjus grasinti“¹⁸. Tausoti jėgas labai svarbu, nereikia skubėti ir sunaikinti priešininko: „Verčiau paimti priešą armiją į nelaisvę negu ją sunaikinti... Neskatinkite žudyti“¹⁹. Čia reikia matyti ne tiek moralinę nuostatą, kiek apgalvotą taktiką: žudynės ir žiaurumai duoda priešui neapykantos ir nevilties energijos, ir jis ja pasinaudojęs gali pasukti situaciją savo naudai. Be to, laimėtoji „geriausia politika - paimti valstybę nepalietą, ją sunaikinti būtų užvis blogiausia“²⁰.

Toks samprotavimas tipiškas didžiajai kinų tradicijai (ypač tą iliustruoja konfucianizmas): etiniai principai plaukia ne iš transcendentinės vizijos, o iš pragmatizmo, susieto su harmonija ir visuomenės funkcionavimo efektyvumu. Be abejo, tai tik suteikia jiems

¹⁶ Cit. iš Sun Tzu, *L'Art de la querré*, („Karo menas“), Paris, Flammarion, 1972, p. 45 (Samuelio Griffitho įžanga).

¹⁷ *Ibid.*, p. 103.

¹⁸ *Ibid.*, p. 108.

¹⁹ *Idem.*

²⁰ *Ibid.* ir p. 105.

dar daugiau jėgos. Kitoks, teisės žinovų „pragmatizmas“, Konfucijaus ir Sun Tzu amžininkas, tvirtinęs, kad, priešingai, valstybė turi stiprinti savo neribotą valdžią terorizuodama visuomenę, įrodė visišką nesugebėjimą priversti ją funkcionuoti vos praėjus šlovės valandai. Pavyzdys - trumpai gyvavusi Qin (Činų) dinastija III a. prieš Kristų. Nors tie patys dalykai viešpataujant skirtingiems valdovams gali labai skirtis, toks despotiškumas ėmęs silpnėti, ypač Šiaurės Songų dinastijos laikais (960-1127): dažniausia bausme prasižengusiems valdininkams tampa tremtis į tolimą valstybės pakraštį, ir jie galėjo tikėtis grįžti sulaukę malonės. 654 m. atėjus Tangams, buvo išleistas humaniškesnis Baudžiamasis kodeksas, teikiantis daugiau reikšmės tiek savo kaltės suvokimui, tiek atgailai, panaikinę automatinę šeimininę atsakomybę maišto byloje; procedūra iki mirties bausmės pasidarė sudėtingesnė ir ilgesnė, kartu pačios baisiausios bausmės buvo panaikintos; įvesta apeliacijų sistema²¹.

Apskritai kinų valstybės prievarta būdavo ribojama ir kontroliuojama. Kinų istoriografiją pašiurpino „pirmojo imperatoriaus“ Qin Shi (221-210 m. prieš Kristų) gyvi palaidoti 460 mokslo žmonių ir valdininkų. Šis, visas verdantis cinizmu, aiškiai buvęs pavyzdžiu Mao, liepė sudeginti ir visą klasikinę literatūrą (vien užsiminimas apie ją galėjo užtraukti mirties bausmę), pasmerkti myriop arba ištremti apie 20 000 kaimiečių, o dešimtis, jei ne šimtus tūkstančių gyvybių paaukoti pirmos Didžiosios sienos statybai. Su Hanų dinastija (206 m. prieš Kristų - 220 m. po Kristaus) vėl įsigali konfucianizmas, ir imperija daugiau nebematys nei tokios tironijos, nei labai dažnų masinių žudynių. Tvarka griežta, justicija rūsti, bet, neskaitant paskirų atvejų (deja, dažnokų), tokių kaip didelis sukilimas ar svetimos kariuomenės įsiveržimas, žmogaus gyvenimas čia geriau užtikrintas negu daugelyje kitų senovinių, taip pat ir viduramžių ar naujųjų amžių Europos valstybių.

²¹ Danielle et Vadime Elisseeff, *La Civilisation de la Chine classique*, Paris, Arthaud, 1981, p. 296.

Tiesa, XII amžiuje, valdant taikingajai Songų dinastijai, buvo maždaug trys šimtai kaltinimo punktų, pagal kuriuos grėsė mirties bausmė, bet kiekvienas nuosprendis turėjo būti iš esmės patikrintas ir patvirtintas imperatoriaus parašu. Karai paprastai atsieidavo šimtus tūkstančių gyvybių, mirčių skaičius dešimteriopai padidėdavo dėl epidemijų, bado, krizių (reikia tik įsivaizduoti katastrofiškus potvynius Geltonosios upės žemupyje), dėl konfliktų, sukeltų transporto suirutės. Antai Taipingų sukilimas ir jo numalšinimas (1851-1868) nusinešė *nuo dvidešimties iki šimto milijonų gyvybių*. Šiaip ar taip, Kinijos gyventojų skaičius nuo 410 milijonų 1850 m. sumažėjo iki 350 milijonų 1873 m.²² Bet tik maža dalis šių aukų gali būti laikomos tikrai tyčinėmis (neabejotinai koks milijonas Taipingų laikais)²³. Tai buvo be galo neramus laikotarpis, paženklintas didžiulių sukilimų, Vakarų imperialistinių valstybių agresijų ir augančios nuskurdintų gyventojų nevilties. Tokioje atmosferoje, deja, gyveno dvi, trys ar keturios kartos, kol atėjo revoliucionieriai komunistai. Žmonės buvo apsipratę su tam tikra prievarta ir vertybių sistemos pakrikimu, ko nėra buvę per ilgą Kinijos istoriją.

Ir vis dėlto pirmosios XX amžiaus pusės Kinijoje beveik nebuvo ženklų, pranašaujančių šitokius triumfuojančio maoizmo protrūkius. 1911 metų revoliucija nebuvo labai dramatiška, per kitus šešiolika metų, kol gomindano režimas suteikė šiek tiek tokio stabilumo, kinai patyrė žudynių. Pvz., tokia revoliucionierių židinyje kaip Nankinas nuo 1913 m. liepos iki 1914 m. liepos diktatorius Yuan Shikai liepė nužudyti kelis tūkstančius žmonių²⁴. 1925 m. birželį Kantono užsienio koncesijų policija užmušė 52 darbininkų demonstracijos dalyvius. 1926 m. gegužę Pekine per taikią antijaponišką mani-

²² John K. Fairbank, *La Grande Révolution chinoise 1800-1989*, Paris, Flammarion (versta iš anglų k.), p. 126.

²³ Remiamasi duomenimis iš jen Yu-wen, *The Taiping Revolutionary Movement*, New Haven, Yale University Press, 1973.

²⁴ Marie-Claire Bergère, Lucien Bianco, Jurgen Dômes (vad), *La Chine au XXe siècle* (vol. I, *D'une révolution à l'autre 1895-1949*), Paris, Fayard, 1989, p. 125.

festaciją žuvo 47 studentai. O 1927 m. balandžio ir gegužės mėnesiais Šanchajuje, paskui kituose didžiuosiuose rytų miestuose tūkstančius komunistų išžudė savotiška koalicija, vienijusi naujo režimo vadą Chiang Kai-sheką ir slaptas vietinių padugnių gaujas. Knygoje *La Condition humaine* („Humaniška sąlyga“) André Malraux, vaizduodamas sceną garvežio katilinėje, primena kai kurių egzekucijų žiaurumus. Pirmieji pilietinio karo tarp komunistų ir nacionalistų epizodai lyg ir nepasižymėjo smarkiomis masinėmis žudynėmis, ne labiau kaip Didysis žygis (1934-1935), o japonai 1937-1945 m. didžiulėje okupuotos Kinijos teritorijoje pridarė begalę žvėriškų nusikaltimų.

Daug pragaistingesnis negu dauguma šių veiksmy buvo 1900, 1920-1921 ir 1928-1930 m. badas, kas kartą apimantis nuo sausros kenčiančią Kinijos šiaurę ir/ar šiaurės vakarus. Per antrąjį badą mirė pusė milijono žmonių, per trečiąjį - nuo dviejų iki trijų milijonų²⁵. Bet nors antrąjį badą apsunkino dėl pilietinių karų sutrikęs transportas, negalima sakyti buvus kokį nors „bado sąmokslą“ ir kalbėti apie masines žudynes. Kas kita - Henano atvejis, kai 1942-1943 m. badu išmirė kokie du trys milijonai žmonių (daugiau kaip vienas iš dvidešimties), atskleista ir kanibalizmo faktų. Tada, kai derlius buvo katastrofiškai mažas, centrinė Čongino* * valdžia nemažino nė vieno mokesčio, ir daugybė valstiečių greitai pasijuto likę nuogi basi. Frontas nieko nepakeitė: valstiečiai buvo priversti be užmokesčio dirbti, pvz., kasti 500 kilometrų prieštankinį griovį, iš kurio, kaip paaiškėjo, nebuvo jokios naudos²⁶. Čia galima įžiūrėti kai kurias būsimo Didžiojo šuolio klaidas, net jei karas Henane ir galėjo iš dalies kai ką pateisinti. Šiaip ar taip, valstiečiai buvo įtūžę.

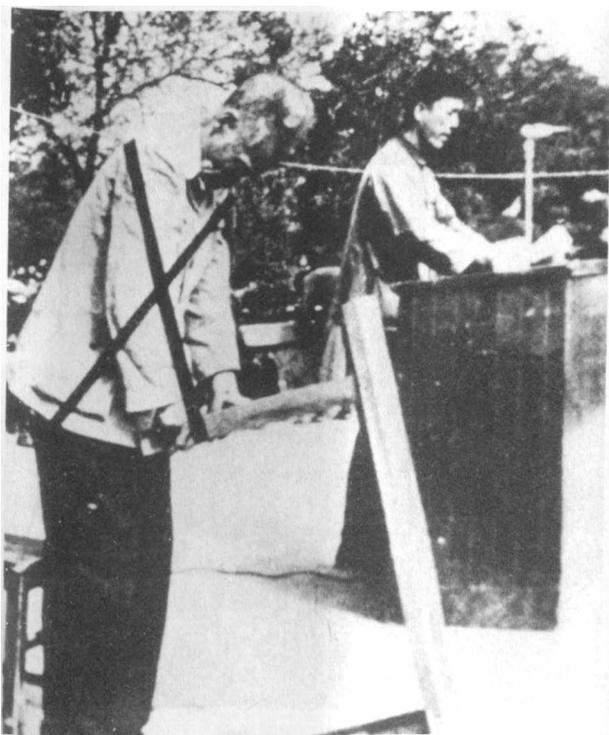
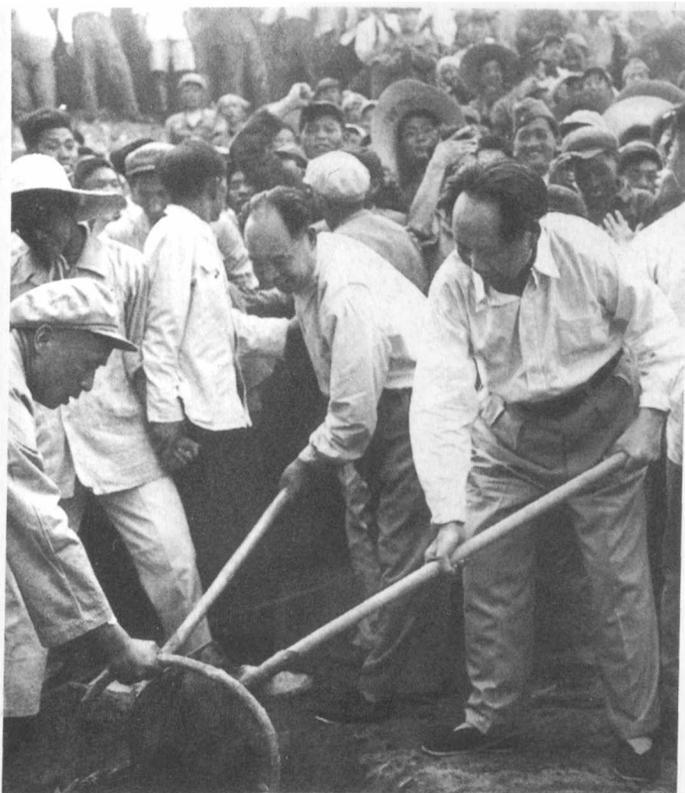
²⁵ Roderick Mac Farquhar et John K. Fairbank (vad.), *The Cambridge History of China*, vol. 14, *The People's Republic, Part 1* (1949-1965), Cambridge, Cambridge University Press, 1987, p. 371.

²⁶ John K. Fairbank et Albert Feuerwerker (vad.), *The Cambridge History of China*, vol. 13, *Republican China 1912-1949, Part 2*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986, p. 605-606.

*1937-1946 m. jis buvo laikinoji Kinijos sostinė. - Vert. past.

Mao Zedongas ir kinų komunistai 1949 m. ateina į valdžią. 1958 m. jie paskelbia "Didžiojo šuolio" politiką, skirtą spartesniam pramonės išsivystymui. Šios operacijos padarinys-baisus badas. Kol komunistų vadovai (čia - Mao ir Peng Chenas) pozuoja propagandinių nuotraukų fotografams, šalyje išmirė apie trisdešimt milijonų kinų

© Eastfoto

1966 m. paskelbęs "Didžiąją proletariato kultūrinę revoliuciją", Mao perima reikalus į savo rankas, - įsiplieskia užmaskuotas pilietinis karas, chunveibinai siaubia, tyčiojasi, linčiuoja ir žudo. Čia matome istoriką Chien Po Tsaną, kuriam agitato-

Gauja fanatikų sprendžia, kas yra "liaudies priešai". Su jais susidorojama, iš jų tyčiojamosi, jiems dažnai įvykdomos egzekucijos. Čia matome turtingą valstietį, sumuštą už tai, kad "išnaudojo valstiečius"

© Fotoarchyvas

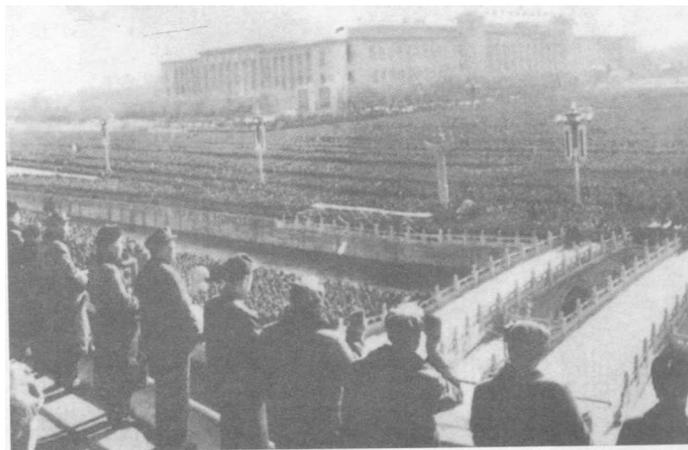
Pekinas, 1973 m. Lenino ir Stalino, "didžiojo kinų liaudies draugo", kaip vadino pats Mao, portretai rodo, kad SSRS įkūrėjai - nepaisant kinų ir sovietų konflikto - tebėra pagrindiniai kinų komunistinio režimo mokytojai

© Fotoarchyvas

Valdžia išeina į sceną. Iš uždrausto miesto tvirtovės aukštybių KKP vadovai stebi Tianmenio aikštėje susirinkusias liaudies mases. Tarp valdžios ir sukarintos liaudies esantis atstumas akivaizdžiai parodo režimo pobūdį

© Keystone

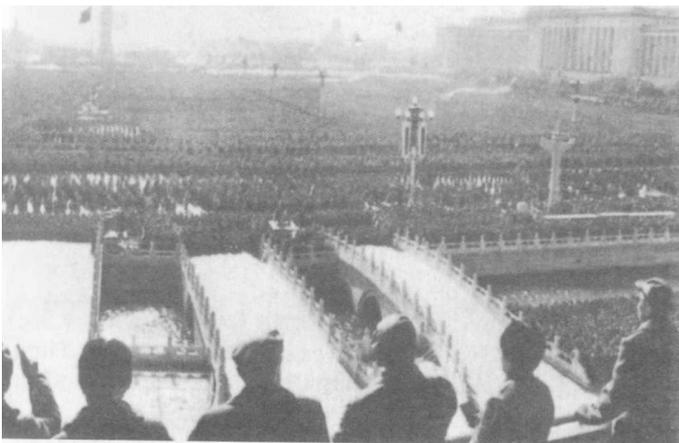
Chunveibinų agitacijos ir propagandos scena Tianmenio aikštuje. Daugeliui jų ateis eilė patirti represijas, - tada, kai Mao manys jau pasiekęs savo tikslus. Dar vėliau, po Mao mirties, kai kurie iš jų liudys apie tai, kas buvo ta "Kultūrinė revoliucija", ir pasuks "penktosios modernizacijos" - kovos už demokratiją - keliu

© Eastfoto

1989 m. pavasarį Pekino studentai - jau kita karta - toje pačioje Tianmenio aikštuje. Vyraujantis, nustelbiantis visus kitus, reikalavimas - demokratijos, kurią simbolizuoja statula, pastatyta priešais milžinišką Mao portretą

© Catherine Henriette / AFP

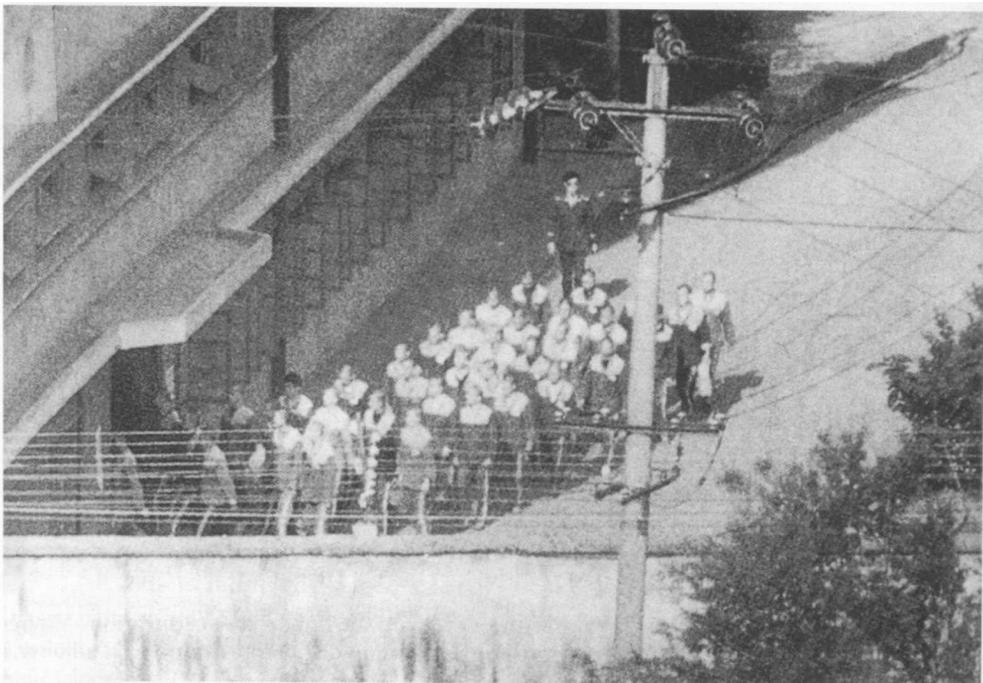
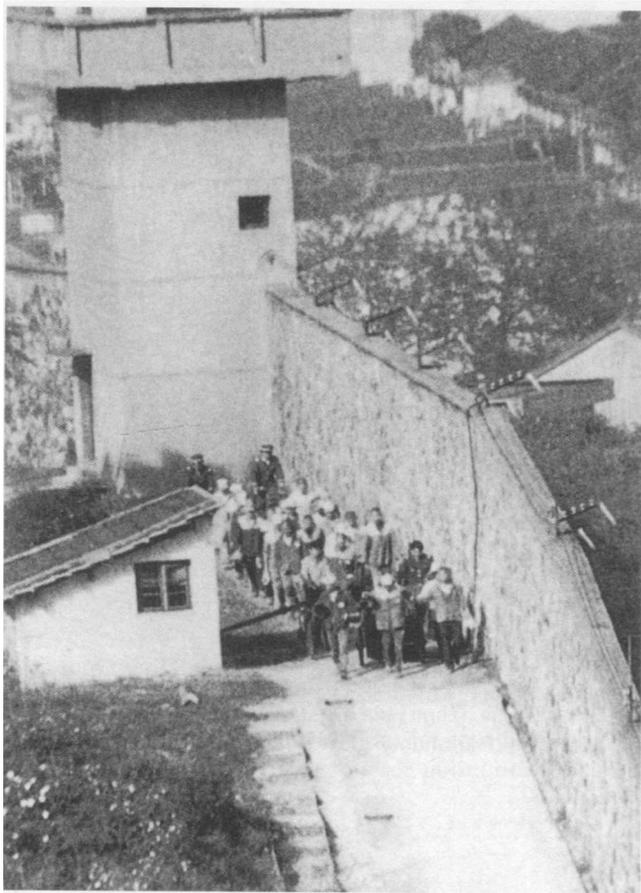
Po poros savaitių vyriausybė nusprendžia panaudoti jėgą prieš studentų judėjimą, palaikomą gyventojų. Birželio ketvirtosios naktį tankai sugriauna studentų stovyklą. Žūsta tūkstantis studentų
© Koichi Imaeda/Magnum photos

Kinų disidentai nekapituliuo. Juos simbolizuoja senas chunveibinas Wei Jingshengas. Pirmą kartą nuteistas kalėti penkiolika metų už "kontrrevoliucinius nusikaltimus", 1995 m. gruodį jis pakartotinai nuteisiamas keturiolikai metų laisvės atėmimo

Kinija taip pat turi savąjį Gu-
lagą - *laogai*, ištisą kalėjimų-ga-
myklų sistemą, kur naudojama
kalinių darbo jėga. Ten gamina-
ma produkcija dažnai skiriama
eksportui. Harry Wu, be teismo
įkalintam devyniolikai metų už tai,
kad kritikavo sovietų intervenciją
į Vengriją, pavyko sukaupti svar-
bią dokumentaciją; čia matome
dvi slapta padarytas fotografijas

© D. R.

1968 m. pavasarį Šiaurės Vietnamas pradeda plataus masto puolimą prieš Pietų Vietnamą. Vietnino armija užima Hue miestą. Kai Pietų Vietnamo ginkluotosios pajėgos vėl atgauna miestą, čia jos randa didžiuliuose grioviuose suverstas lavonų krūvas

© Gamma

Scena komunistinio perauklėjimo stovykloje Vietname. "Perauklėjimo" tikslas labai savotiškas: kalinys verčiamas pritarti sistemai, kuri nuodija jo gyvenimą, ir priimti savo engėjų ideologiją

C. Henri Bureau / Sygma

Komunistams, siekiantiems primesti savo politinę ir socialinę sistemą, "kontrrevoliucionieriaus" egzekucija yra gera proga taikyti teroro pedagogiką

© Coll. Doan Van Toai

1975 m. komunistinio režimo pergalė ir jo įsitvirtinimas Pietų Vietname išprovokuoja masinį vietnamiečių, pajutusį jiems gresiantį pavojų, bėgimą iš šalies. Boat bandydami laimę sprunka plaustais, dažnai verčiau rizikuodami paskęsti jūroje, būti užpulti piratų, nei kęsti naująją diktatūrą

© K. Gangler / Sygma

1975 m. Kambodža. Raudonieji khmerai pergalingai įžengia į Phnompenį. Netrukus šie jaunučiai kovotojai, penkiolikmečiai šešiolikmečiai paaugliai, tampa Pol Poto, "brolio Nr. 1", nusprendusio nepalikti sostinėje nė vieno jos gyventojų, politikos įrankiu

© A. Borrel / Sipa Press

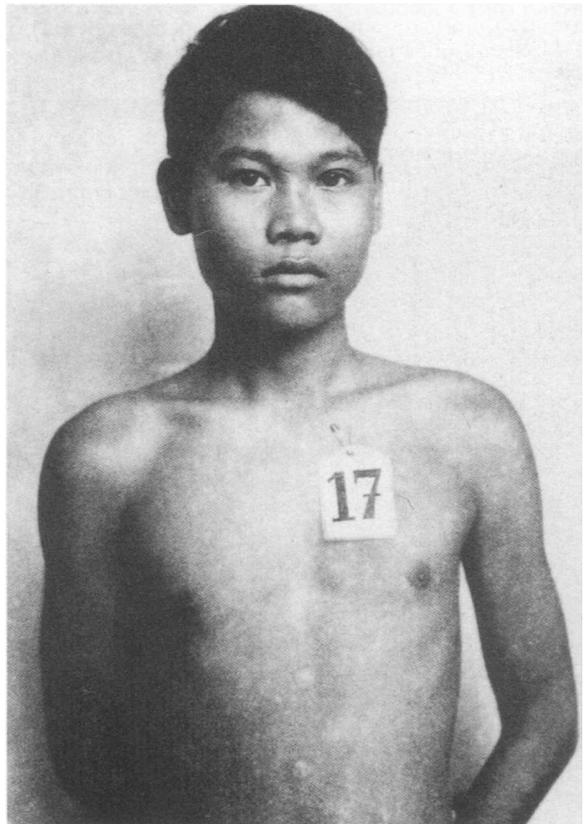
Žlugus Pol Poto režimui, naujoji provietnamietiška vyriausybė įkūrė "genocido muziejų", kuriame eksponuojami tūkstančiai neidentifikuotų raudonųjų khmerų aukų kaukolių

© Spengler / Sygma

Tuol Slengo kalėjimas, įkurtas buvusioje mokyklos pastate, buvo viena iš pačių baisiausių kankinimo ir egzekucijų vietų. Kiekvienas kalnys - vaikas, moteris, vyras, senukas - būdavo nufotografuojamas, paskui žiauriai nužudomas

© Photo Réza / Sygma

"Paprastai aš fotografuodavau kalinius iškart, kai jiems žiogeliu prisegdavu numerį, kai kada tiems, kurie ateidavo iki pusės išrengti, numerį įsmeigdavu tiesiai į odą" (*Fotografas*)

© Photo Archive Group / Tuol Sleng, Genocido muziejus

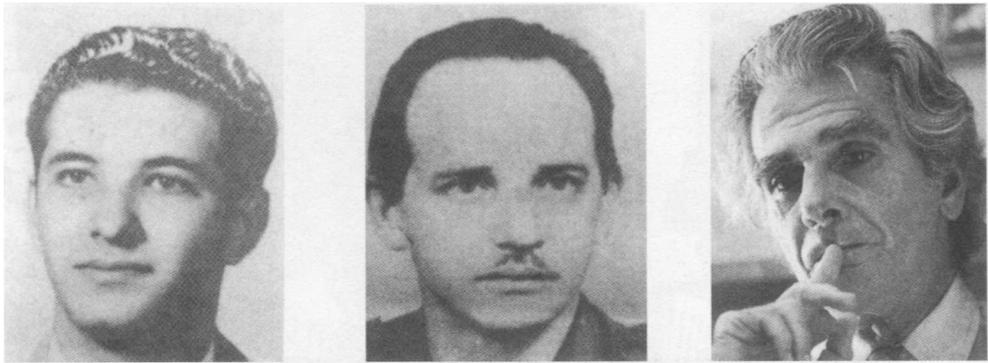
1986 m. Pol Potas, patys artimiausi jo draugai ir šeima dar mielai leisdavosi fotografuojami. Bet 1997 m. liepą Pol Poto leitenantai turėjo jį jėga atimpti į pseudotribunolą, norėdami pavaizduoti politinių užominių kupiną procesą

© Fotoarchyvas

Įsitvirtinę už minų laukų raudonieji khmerai ir toliau tebeviešpatauja Kambodžos brūzgynuose. Tai šalis, turinti daugiausia luošių, ypač tarp paauglių ir vaikų

© Ch. Loviny / Gamma

Batistas režimo žlugimas, prie kurio prisidėjo ir Castro, kubiečiams suteikė daug vilčių. Tačiau labai greitai, Castro ir jo vyrams užsigrobus valdžią, kyla opozicija. Iš kairės į dešinę: Pedro Luis Boitelas, per 1972 m. bado streiką miręs kalinys; Humberto Šori Marinas, sušaudytas už mėginimą organizuoti ginkluotą kovą prieš savo buvusį kompanioną Castro; poetas Jorge Vallas, nuteistas dvidešimt metų kalėti, neseniai paleistas į laisvę

© D. R. © D. R. © Luc Adrian

Generolas Ochoa, buvęs Kubos ekspedicinio korpuso Angoloje vyriausiasis komendantas. Fidelis Castro apkaltina Ochoą sąmokslu prieš jį. Prisidengus narkotikų gabenimo dingstimi (specialiosios tarnybos seniai tokius dalykus fabrikuoja), Castro įsakymu jam paskirta ir įvykdyta mirties bausmė

© Photos F. Carrie / Gamma

Castro užčiauria piliečiams burną pasinaudodamas Revoliucijos gynimo komitetais, kontroliuojančiais kaimus ir miestus. Šiems namų sekimo ir įskundinėjimo organams talkininkauja liaudies teismai, kurių posėdžiai dažniausiai vyksta Revoliucijos gynimo komitetų patalpose (čia — 1974 m. liepa)

© L'illustration / Sygma

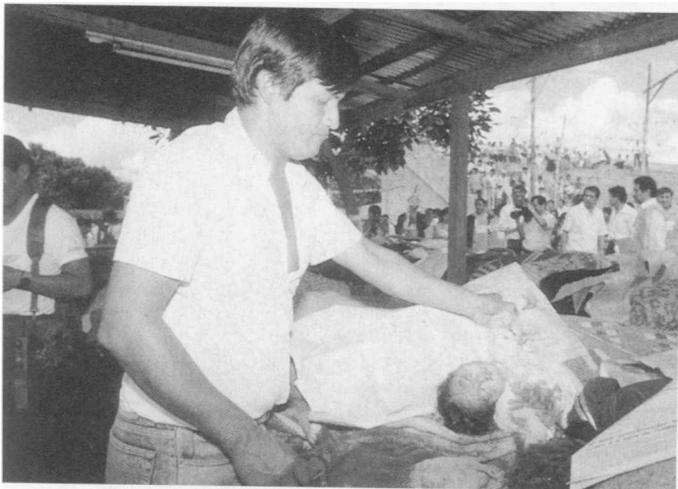
Dar anksčiau nei Vietname *boat* Kuboje buvo *balseros*. Dešimtys tūkstančių mėgiono palikti salą išplaukdami iš antrinių žaliavų pasidirbtais plaukais. Tūkstančiai pabėgėlių žuvo jūroje

© Viviane Riviere / Sipa Press

Fidelis Castro su Edeno Pastora, vadinamuoju "komendantu Zero", pačiu autoritetingiausiu sandinistų partizanų *guérilla* vadu, kovojančiu prieš diktatorių Somozą. Vėliau Pastora tapo vienu pikčiausių Managvos sandinistų valdžios, kuri siekė importuoti į savo šalį sovietinę sistemą, priešininkų. Jis ėmėsi naujo partizaninio karo *guérilla*, kuris truko iki 1986 m. (dešinėje)

© D. R. © J. Hoegland / Gamma

Peru *Šviečiantis kelias*, teroristinė organizacija, kuri vadovaujasi maoizmu, nesivaržydama išžudo nepasiduodančius jų valiai valstiečius. Šitaip Mazamari kaime buvo nužudyti septyniasdešimt du žmonės. Čia matome vienos iš šių aukų galvą

© Monica San Martin / Gamma

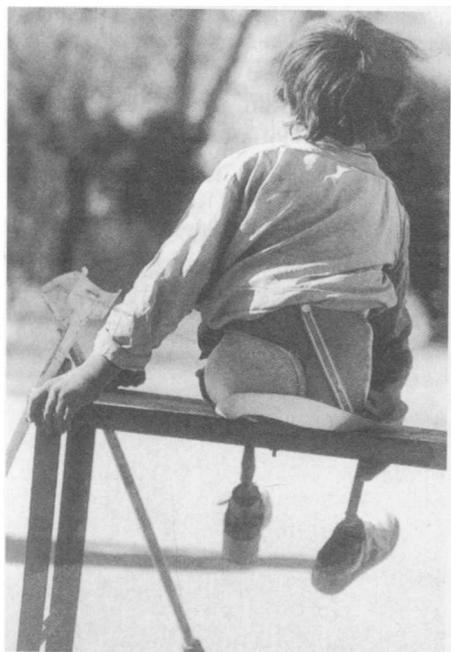
Etiopija, 1979 m. rugsėjo 14 d. Sovietų Sąjungos užsienio reikalų ministras Aleksejus Kosyginas atvyksta į Adis Abebą Mengistu Haile Mariamo valdžios paėmimo penktųjų metų proga. Etiopijos darbininkų partija nori būti "Didžiosios Spalio revoliucijos" paveldėtoja

© Lefort / Gamma

Šio amžiaus devintojo dešimtmečio viduryje Etiopiją nusiaubia sausra, ir kyla badas. Norėdamas organizuoti gyventojų iškeldinimą, Mengistu pasinaudoja "maisto ginklu". Taip etiopai tampa "erdvės reorganizavimo politikos" įkaitais

© C. Steele-Perkins / Magnum photos

Angolos liaudies išlaisvinimo judėjimas, 1974 m. palaikytas sovietų, 1975 m. gauna pastiprinimą iš Kubos "savanorių". Dešimtys tūkstančių kubiečių kovos su nemarksistiniais judėjimais, Angolos judėjimo konkurentais, ir tik 1989 m. sausį sugrįž į savo šalį

© Aventurier / Gamma

1979 m. gruodžio 27 d. sovietinė kariuomenė, atsiliepdama į nesugebančių kontroliuoti padėties šalyje vietos komunistų kvietimą, įžengia į Afganistaną. Sovietai, susidūrę su masiniu pasipriešinimo judėjimu, griebiasi "išdegintos žemės" taktikos, griauia miestus ir kaimus. Pirmosios minu, skirtų kovai su pėstininkais, aukos-vaikai. Per dešimtį metų Raudonoji armija išžudo nuo vieno iki pusantro milijono žmonių, kurių 90 % - civiliai

© L. Van der Stockt / Gamma

© P. de St. Exupéry / Gamma

Martwa Droga, Mirties kelias. 1949 m. Stalinas įsakė nutiesti geležinkelio magistralę į Poliarinį ratą, nuo Sakhelardo iki Igarkos. "Pirmyn į komunizmą!" - skelbia lozungas (viršuje). Diktatoriui mirus, magistralės tiesimas sustoja. "Istorijos garvežys", traukęs Trockio šarvuotį, o vėliau ir tremtinių ešelonus, pagaliau "užplaukė ant seklumos" absurdo giriose (apačioje)

© Photos: Tomasz Kizny / Vu

Dauguma piktadarybių ir pačios kruviniausios vyko nesigarsinanti ir paliko maža pėdsakų: turima galvoje vargšai (arba nuskurdėliai), kariaujantys prieš kitus vargšus Kinijos kaimų okeane, toli nuo pagrindinių sūkurių. Tarp šių smulkių žmogžudžių buvo begalė plėšikų, kurie, kartais susimetę į grėsmingas gaujas, plėšė, reketauvo, grobė žmones reikalaudami išpirkos, pasipriešinusius užmušdavo; jei išpirka vėluodavo, užmušdavo įkaitus. Tokį pagavus, valstiečiai noriai dalyvaudavo egzekucijoje... Bet dažnai kareiviai būdavo didesnė rykštė negu banditai, su kuriais jie esą kovodavo: 1932 m. iš Fudziano provincijos gautoje peticijoje valdžia buvo prašoma atitraukti vadinamąsias tvarkos palaikymo pajėgas, „kad galėtume kariauti tik su banditais“²⁷. Toje pačioje provincijoje 1931 m. didumą iš 2500 vieno dalinio kareivių, peržengusių ribą ir virtusių plėšikais bei prievartautojais, išžudė sukilę valstiečiai. Kalbama, kad 1926 m. Huanano vakarinėje dalyje, prisidengę slaptąja Raudonųjų iečių bendrija, valstiečiai nusikratė penkiasdešimčia tūkstančių vieno kare nugalėto pono „plėšikų kareivių“. Kai 1944 m. tame pačiame krašte japonai perėjo į puolimą, valstiečiai, prisiminę kruviną praėjusių metų lažą, puolė persekioti išblaškytus kareivius - kai kurie buvo gyvi palaidoti. Maždaug 50 000 kareivių gavo galą²⁸. Ir vis dėlto kareiviai tebuvo varguoliai, tokie pat valstiečiai kaip ir jų budeliai, prigašdinti nelaimėliai, naujokų ėmimo aukos, šauktiniai, kurie, anot amerikiečių generolo Wedemeyerio, užgriuvo kaimiečius kaip badas ar potvynis ir dar labiau padidino aukų skaičių.

Buvo daug kitų maištų, paprastai ne tokių smarkių, nukreiptų prieš administracijos lupikavimą: prieš žemės, opijaus, alkoholio, kiaulių skerdimo mokesčius, prievoles, pernelyg dideles palūkanas, neteisingus teismo nuosprendžius... Bet sunkiausius smūgius valstiečiai patausodavo kitiems valstiečiams: žiaurūs karai tarp gyvenviečių, klanų ir slaptųjų bendrijų siaubė kaimus ir, pasitelkus nužudytų protė-

²⁷ *Ibid.*, p. 292.

²⁸ *Ibid.*, p. 291 ir 293.

vių kultą, kurstė neblėstančią neapykantą. Antai 1928 m. rugsėjį Mažieji Kardai vienoje Dziangsi srityje nužudė du šimtus Didžiųjų Kardu ir sudegino šešis kaimus. Nuo XIX amžiaus pabaigos Guangdongo rytų pusę padalijo smarkiai priešiški Raudonosios Vėliavos ir Juodosios Vėliavos kaimai. Tame pačiame regione, Puningo srityje, Lin klanas persekiojo ir užmušinėjo visus, kurie, savo nelaimei, turėjo giminės vardą Ho, neišskiriant nė raupsuotųjų, kurie dažnai būdavo sudeginami gyvi, ir daugelio krikščionių. Šios kovos niekada nebuvo nei politinės, nei socialinės: smulkūs vietos kilmingieji taip sutvirtindavo savo autoritetą. Priešininku dažnai tapdavo imigrantas arba taisai, kuris gyveno kitame upės krante...²⁹

Revoliucija neatskiriama nuo teroro (1927-1946)

Ir vis dėlto kai 1928 m. sausį į vieną Raudonosios Vėliavos kaimą atėjo pulkas kareivių, mojuojančių skaisčiai raudona vėliava, jo gyventojai su entuziazmu susibūrė į vieną pirmųjų Kinijos „sovietų“ - Hai Lu Fengo, kuriam vadovavo P'eng P'ai. Komunistams teko griebtis dviprasmybės, bet jie sugebėjo savo kalbomis atitinkamai nuspalvinti vietinę nesantaiką ir galiausiai, manipuliuodami savo tiesų paprastumu, įgyvendinti savo kėslus; čia jie atpalaidavo žiauriausius savo pasekėjų neofitų instinktus. Taigi 1927-1928 m. iš anksto, dar prieš keturiasdešimt ar penkiasdešimt metų, kelis mėnesius buvo galima matyti pačias baisiausias būsimos kultūrinės revoliucijos ir raudonųjų khmerų režimo apraiškas. Nuo 1922 m. komunistų partijos kurstomos valstiečių profesinės sąjungos varė intensyvią agitaciją, kol galų gale buvo pasiekta visiška poliarizacija tarp „varginųjų valstiečių“ ir „žemvaldžių“, kurie buvo be perstojo ujami, kada nei tradiciniai konfliktai, nei netgi socialinė tikrovė nedavė pagrindo tokiam skirstymui. Bet skolų anuliavimas ir nuomos mokesčio panaikinimas užtikrino sovietui plačią paramą. P'eng

²⁹ *Ibid.*, p. 294-297 ir 312-314.

P'ai tuo pasinaudojo „demokratiniam terorui“, įvesti: visus kvietė dalyvauti viešuose „kontrrevoliucionierių“ teismuose, kur teisiamieji veik be išimties būdavo nuteisiami mirti. Žmonės dalyvaudavo egzekucijose ir šaukdavo raudongvardiečiams „užmušk, užmušk“, o tie pamažu pjaustydavo auką gabalais, kuriuos kartais kepdavo ir valgydavo arba versdavo valgyti kankinamojo šeimą šio dar gyvo akyse. Susirinkusieji būdavo kviečiami į puotą, kur visi bendrai vaišindavosi buvusio žemvaldžio širdimi ir kepenimis, ir į mitingą, kur oratorius kalbėdavo stovėdamas prieš eilę miėtų su pamautomis ką tik nukirstomis galvomis. Toks kanibalizmo ir keršto kvaitulys, kuris vėliau pasireiškė Pol Poto Kambodžoje ir kuris tikriausiai turėtų atitikti labai seną Rytų Azijoje paplitusį archetipą, kritiniais istorijos momentais dažnai apims Kiniją. Šitaip užsienio invazijų eroje, 613 m., imperatorius Yangas (Souei dinastija) atsiteisė su vienu maištininku, persekiodamas net tolimiausius jo giminaičius: „Tie, kuriems teko sunkiausios bausmės, buvo ketvirčiuojami, ant karčių pasmeigiamos jų galvos arba sukapojami gabalais, perveriami strėlėmis. Imperatorius įsakydavo aukštiems valdininkams gabalėlis po gabalėlio suryti aukų kūnus“³⁰. Didysis rašytojas Lu Xunas, vienu tarpu didelis komunizmo gerbėjas, kol tas neėmė pūsti į vieną dūdą su nacionalizmu ir antiokcidentalizmu, rašė: „Kinai yra kanibalai“... Ne tokie populiarūs kaip šios kruvinos orgijos buvo 1927 m. raudongvardiečių antpuoliai prieš šventyklas ir daoistus vienuolius. Norėdami apsaugoti savo dievų statulas, tikintieji jas nudažydavo raudonai, o P'eng P'ai spėjo pajusti pirmuosius dievinimo ženklus. Per keturis „sovieto“ gyvavimo mėnesius iš krašto pabėgo 50 000 žmonių, tarp jų daug vargšų³¹.

P'eng P'ai (sušaudytas 1931 m.) buvo tikrasis kaimiškojo kariuomenės komunizmo pradininkas. Tą derinį tučtuojau nusitvėrė ligi tol nuošaliai laikęsis komunistų kadras Mao Zedongas (pats kilęs iš vals-

³⁰ Juridinis traktatas *Souei-chou*, cit. iš Elisseeff, op. cit., p. 264.

³¹ Fairbank et Feuerwerker, op. cit., p. 307-322.

tiečių) ir teorizavo garsiajame savo *Pranešime apie valstiečių judėjimą Hunane* (1927). Ši darbininkiško ir miestietiško komunizmo, tuomet visiškai sutrikusio po Chiang Kai-sheko gomindano represijų, alternatyva greitai iškilo, ir 1928 m. Dzingano kalnuose, Hunano ir Dziangsi provincijų paribys, buvo įkurta pirma „raudonoji bazė“. Kaip tik Dziangsi rytuose 1931 m. lapkričio 7 d. (per rusų Spalio revoliucijos metines), sustiprėjus ir išsiplėtus pagrindinei bazei, atsirado proga paskelbti Sovietų Kinijos Respubliką, kurioje Mao užėmė Liaudies komisarų tarybos pirmininko vietą. Iki 1949 m. triumfo kinų komunizmui teks patirti nemažą metamorfozių ir baisių negandų, bet svarbiausia gairė nurodyta: revoliucinę dinamiką kreipti į valstybės statybą, o šią iš prigimties karingą valstybę orientuoti kurti armiją, galinčią *in fine* įveikti „marionetinę“ prieš valstybės - šiuo atveju Chiang Kai-sheko pirmininkaujamos centrinės Nankino vyriausybės - kariuomenę. Tad nieko nuostabaus, kad revoliucinio vyksmo kertinis akmuo - karinis ir represinis pradai. Iš čia toli iki pirminio rusų bolševizmo, o iki marksizmo dar toliau - KKP kūrėjai, o ypač jos „mąstanti galva“ Li Dazhao, 1918-1919 m. komunizmą suvokė tik *per bolševizmą*, susiaurintą vien iki strategijos, kaip pa- imti valdžią ir stiprinti nacionalinę revoliucinę valstybę³². Visur, kur KKP triumfuoja, ateina kareivinių socializmas (taip pat ir ypatingųjų tribunolų, ir egzekucijos būrių). Viskas pagal P'eng P'ai modelį.

Kinų komunizmo represijų praktika originali vienu sunkiai suvokiamu faktu: *ankstesnis* už 1936-1938 metų stalininį „Didįjį terorą“ buvo kinų „sovietų“ teroras, kai kuriais vertinimais, atsakingas už 186 000 aukų, kritusių *ne mūšio lauke* 1927-1931 m. vien Dziangsi provincijoje³³. Dauguma aukų buvo tie, kurie priešinosi beveik iškart pradėti įgyvendinti radikaliam žemės ūkio reformai, nepakečiamais mokesčiams ir jaunuolių mobilizacijai teisinantis karinėmis reikmėmis. Gyventojai buvo taip nualinti, kad ten, kur komu-

³² Plg. Roland Lew, *1949: Mao prend le pouvoir*, Bruxelles, Complexe, 1980.

³³ Jean-Luc Domenach, *Chine: l'archipel oublié*, Paris, Fayard, 1992, p. 47.

nizmas buvo ypač radikalus (Mao 1931 m. buvo kritikuojamas dėl to, kad pernelyg didelis jo polinkis į terorizmą atgraso gyventojus ir tuo pasinaudoję priešininkai laikinai susilpnina jo įtaką) ir kur vietinės kilmės kadrai buvo nustumti į šalį (pvz., apie „sovietų“ sostinę Ruidziną), Nankino pajėgos puldamos nesutiko stipresnio pasipriešinimo. Šis buvo daug gyvesnis, o kartais ir pergalingas vėlesnėse, labiau autonomiškose „bazėse“, kurių kadrai geriau pasimokė iš skaudžios teroro politikos³⁴. Analogiškų įtampų, kurias komunistų partija vis dėlto išmoko reguliuoti labiau selektyviomis, ne tokiomis kruvinomis represijomis, būta Šiaurės Šansi bazėje; jos centras Janane. Valstiečius baisiai spaudė mokesčiai: 1941 m. jie turėjo atiduoti 35% derliaus, keturis kartus daugiau negu gomindano užimtos zonos. Kaimiečiai netgi ėmė atvirai linkėti Mao mirties... Partija spaudžia, bet numeta balastą: pradėta plačiai - bet to neprisipažįstant - auginti ir eksportuoti opijų, iki 1945 m. jis duos nuo 26 iki 40% oficialių bazės pajamų³⁵.

Kaip dažnai pasitaiko komunistiniuose režimuose, daugiau pėdsakų paliko tie susidorojimai, kurių aukos buvo partiečiai: jie geriau mokėjo apie save papasakoti, o daugelis priklausė neretai tebegyvuojančioms slaptoms organizacijoms. Kai kurios sąskaitos suvestos praėjus dešimtmečiams... Pirmiausia imta persekioti veik be išimties tuos kadrus, kurių ryšiai su vietos gyventojais buvo glaudžiausi, jų priešininkai, labiau priklausomi nuo centrinio aparato, kritikavo tokį „vietininkiškumą“, kuris dažnai skatino tam tikrą nuosaikumą ir netgi tai, kad partietis ima ginčyti įsakymus. Tačiau po šiuo konfliktu slypi kitas: vietos komunistai dažniausiai buvo kilę iš pasiturinčių valstiečių sluoksnių ir ypač iš dvarininkų šeimų (iš kurių buvo didžiama valdininkijos), jie į komunizmą atėjo laikydamiesi radi-

³⁴ Gregor Benton, *Under Arms and Umbrellas: Perspectives on Chinese Communism in Defeat*, iš Tony Saich et Hans Van de Ven, *New Perspectives on the Chinese Communist Revolution*, Armonk, M. E. Sharpe, 1995, p. 131-133.

³⁵ Chen Yung-fa, *The Blooming Poppy under the Red Sun: The Yan'an Way and the Opium Trade*, iš Saich et Hans Van de Ven, op. cit., p. 263-298.

kalaus nacionalizmo pagrindų. „Centro“ partiečiai, „reguliariosios“ armijos kareiviai daugiausia buvo surinkti iš padugnių, deklasuočių asmenų: banditų, valkatų, elgetų, buvusių kareivių, prostitučių. Mao jau 1926 m. numatė, jog revoliucijoje jiems teks svarbus vaidmuo: „Šie žmonės gali kautis labai drąsiai; nukreipti tinkama linkme, jie gali tapti revoliucine jėga“³⁶. Ar syki, gerokai vėliau, savęs jis nepilygino vienam iš jų, kai 1965 m. amerikiečių žurnalistui Edgarui Snow prisistatė kaip „senas vienuolis, keliaujantis su savo skylėtu skėčiu po žvaigždėtu dangumi“³⁷? Likusieji gyventojai, neskaitant ryžtingos opozicionierių mažumos (irgi dažnai priklausančios elitui), net ir „neturtingieji bei vidutiniai valstiečiai“, laikomi komunistų partijos klasiniu pagrindu kaime, dažniausiai dvelkia pasyvumu, anot komunistų vadovų, „šaltumu“... Kadrais tapę deklasuočiai, už visą savo socialinę egzistenciją skolingi partijai, daugiau ar mažiau miglotai ištroškę revanšo ir palaikomi Centro³⁸, spontaniškai linkę į pačius radikaliausius sprendimus ir progai pasitaikius imasi eliminuoti vietinius kadrus. Toks prieštaravimas padeda suvokti dažnai gana kruviną žemės ūkio reformos įkarštį po 1946 m.³⁹

Pirmas žinomas didelis valymas, vykęs 1930-1931 m., nusiaubė Dongu bazę Dziangsi šiaurėje. Aukščiau minėtus prieštaravimus čia vietoje sukomplikavo viena labai aktyvi politinė-policinė organizacija, susijusi su dešiniuoju gomindano sparnu, AB („anti-bolševikinis“) korpusas, mokėjęs pasėti tarp KP narių įtarumą dėl

³⁶ Cit. iš Yves Chevrier, *Mao et la révolution chinoise*, Florence, Casterman/Giunti, 1993, p. 65.

³⁷ François Godement, *La tourmente du vent communiste (1955-1965)*, iš Marie-Claire Bergère, Lucien Bianco, Jürgen Dömes (vad.), *La Chine au XXe siècle* (vol. 2, *De 1949 à aujourd'hui*, Paris, Fayard, 1990, p. 58.

³⁸ Ši neapibrėžta sąvoka parodo, kieno rankose partijos valdžia. Centras tik iš dalies atitinka oficialias instancijas, kurių ribos ir gebėjimas daryti sprendimus nepastovūs, o kai kurie jų nariai gali būti labai nežymūs, ir atvirksčiai, neužimantis jokių pareigų pensininkas Deng Xiaopingas sugebėjo dešimtį metų išlikti tikruoju „pirmu numeriu“.

³⁹ Plg. Benton, cit. skyrių, ir Lucien Bianco, *Peasant Responses to CCP Mobilisation Policies, 1937-1945*, iš Saich et Van de Ven, op. cit., p. 175-187.

išdavystės. Jame susispietė labai daug žmonių iš slaptųjų bendrijų. 1927 m. prisijungęs Trijų taškų bendrijos vadas suteikė lemiamą pastiprinimą. Pirmiausia represuojama daugelis vietos kadro, paskui valymas atsigręžia prieš Raudonąją armiją - likviduojama apie 2000 jos narių. Ištrūkę į laisvę kalinti kadrai bando sukurstyti maištą prieš Mao, „Partijos imperatorių“. Jie pakviečiami deryboms, suimami ir nužudomi. II-oji armija, kurios vienas dalinys buvo įtrauktas į maištą, visa nuginkluojama, karininkams įvykdoma mirties bausmė. Daugiau kaip metus nesiliauja civilinių ir karinių kadro retinimas, aukos skaičiuojamos tūkstančiais. Iš devyniolikos aukščiausių vietos kadro, tarp kurių buvo bazės įkūrėjų, dvylika nubausti mirtimi kaip „kontrrevoliucionieriai“, penki gomindanininkų užmušti, vienas mirė nuo ligos, o paskutinis pasitraukė iš krašto ir nuo revoliucijos⁴⁰.

Bazės įkūrėjo, legendinio partizano Liu Zhidano eliminavimas maždaug tuo laiku, kai Mao atvyko į Jananą, regis, atitinka tą pačią schemą. Tai liudija, jog centrinis aparatas irgi neturėjo jokių skrupulų, tik buvo racialesnis savo makiavelizmu. Atsakingas už tai, rodos, buvo „bolševikas“ Wang Mingas, „Maskvos žmogus“, anaip tol ne paskutinis vadovybėje, geidęs uždėti savo leteną ant Liu kariuomenės. Šis, nieko blogo neįtardamas, leidžiasi areštuojamas. Kankinamas jis „neprisipažįsta“ savo išdavystės. Tada svarbiausi jo šalininkai palaidojami gyvi. Wang Mingo priešininkas Zhou Enlai jį išlaisvina, bet kai Liu užsispiria ir neatsisako savo vadovavimo autonomiškumo, jis paskelbiamas „užkietėjusiu dešiniu juo“. Jis pasiunčiamas į frontą ir ten nužudomas, galbūt kulka į nugarą...⁴¹

Pats žymiausias iki 1949 m. valymas buvo 1942 m. birželį. Jis užgriuvo pačius iškiliausius Janano komunistus inteligentus. Iš pradžių Mao, kuris vėliau, po penkiolikos metų, tai pakartos visos šalies

⁴⁰ Plg. Stephen C. Averill, *The Origins of the Futian Incident*, iš Saich et Van de Ven, *op. cit.*, p. 79-115.

⁴¹ Plg. David E. Apter, *Discourse as Power: Yan'an and the Chinese Revolution*, iš Saich et Van de Ven, *op. cit.*, p. 218-219.

mastu, netikėtai duoda labai didelę kritikos laisvę. Paskui, po dviejų mėnesių, staiga visi partiečiai gausiuose mitinguose „šaukiami“ „kovoti“ su Ding Lingu, stojusiu prieš paskelbtos vyrų ir moterų lygybės formalizmą, ir su Wang Shiwei, išdrįsusių reikalauti menininko kūrybos laisvės ir teisės reikšti nepasitenkinimą valdžia. Dingas ištyžta, sutinka duoti apgailėtiną autokritikos seansą ir užsipuola Wangą. Šis nepasiduoda. Tuomet išmetamas iš komunistų partijos, uždaromas į kalėjimą, o 1947 m. laikinos Janano evakuacijos metu jo laukia egzekucija. Dogma, kad intelektas turi paklusti politikai, partijos pirmininko 1942 m. vasarį išdėstyta veikle *Pašnekesiai apie meną ir literatūrą*, nuo šiol prilygsta įstatymui. Čengfengo seansų pagausėja, kol pasiekama visiško paklusnumo. O 1943 m. liepos pradžioje valymas staiga sustiprėja, išsiplečia, pasidaro grėsmingas. Šios „Gelbėjimo kampanijos“, turėjusios apsaugoti partiečius nuo jų pačių trūkumų, nuo slap-tų abejonių, pilkasis kardinolas yra Politinio biuro narys Kang Shengas, 1942 m. birželį Mao pastatytas vadovauti naujam Generaliniam studijų komitetui, kurio pareiga -teisingos linijos priežiūra. Šis sovietų NKVD išmokytas „juodasis šešėlis“ su juodu odiniu apsiaustu, raitas ant juodo žirgo, lydimas baisingo juodo šuns, pirmąją komunistinės Kinijos „masinę kampaniją“ suorganizavo kaip reikiant: visuotinė kritika ir savi-kritika, areštai pasirinktinai, išgauti suimtųjų prisipažinimai veda prie kitų areštų, vieši pažeminimai, sumušimai, neklystančiu paskelbto, vie-nintelio, kuriuo galima remtis, Mao mokymo išaukštinimas. Mitinge Kang Shengas parodo į susirinkusius ir pareiškia: „Jūs visi esate gomin-dano agentai... Jūsų dar laukia ilgas perauklėjimo procesas“⁴². Pasi-pila areštai, kankinimai, mirtys (vien tik Centre apie šešiasdešimt ne-gyvų, daugelis nusižudė), net partijos vadovybei darosi neramu, o Mao tvirtina, kad „šnipų tiek, kiek kailyje plaukelių“⁴³. Nuo rugpjū-čio 15 d. „neteisėti metodai“ uždraudžiami, o spalio 9 d. Mao, per-

⁴² Vladimirov (Kominterno atstovas Janane), iš Boudarel, cit. skyrius, p. 56.

⁴³ Frederick C. Teiwes (ir Warren Sun), *From a Leninist to a Charismatic Party: The CCP's Changing Leadership, 1937-1945*, iš Saich et Van de Ven, op. cit., p. 372.

mainęs balsą, kaip jam įprasta, pareiškia: „Mes nieko neturime žudyti, dauguma net neturėjo būti areštuoti“⁴⁴. Tuomet kampanija galutinai nutraukiama. Gruodį per tikrą savikritikos seansą Kang Shengas gavo pripažinti, kad iš suimtųjų tik 10% buvo kalti ir kad mirusieji turi būti reabilituoti. Jo karjera liks įšaldyta iki 1966 m. plykstelėjusios kultūrinės revoliucijos, o Mao 1944 m. balandį priešais susirinkusius aukštus kadrus gaus atsiprašyti, pagerbdamas nekaltas aukas, ir prieš pasigirstant aplodismentams tris kartus nusilenkti. Jo spontaniškas ekstremizmas dar kartą susidūrė su smarkiu pasipriešinimu. Bet 1943 metų teroras paliko neišdildomus prisiminimus. Kaip pasakytų tie, kurie jį patyrė: kiek anksčiau Mao buvo populiarus, tiek dabar pasidarė baisus.

Represijos pamažu darosi rafinuotos. Net jei karą (su japonais, su gomindanu) retsykiais lydi tūkstančių žmonių skerdynės (3600 lavonų per tris 1940 m. mėnesius nedidelėje Hebejaus vietovėje - tai buvo vadinama kontrolės perėmimu⁴⁵), nužudymai darosi individualūs. Pirmiausia žudomi perbėgėliai, o tai atitinka tradicinę slaptųjų bendrijų praktiką. Anot vieno buvusio partizanų būrio vado: „Mes užmušėme daug išdavikų, liaudis neturi kito pasirinkimo, tik eiti toliau revoliucijos keliu“⁴⁷. Plėtojama kalėjimų sistema ir egzekucijos jau nebe tokios dažnos kaip anksčiau. 1932 m. prie Dziangsi „sovietų“ suklostėjo perauklėjimo darbų įstaigos, likimo ironija numatytos gomindano įstatymu. 1939 m. nuteistieji ilgą laiką kalėti priskiriami Darbo ir gamybos centrams, nors šen bei ten pasirodo pusiau išimtiniai tribunolai. Interesas trigubas: neatgrasinti gyventojų pernelyg baisiomis bausmėmis, apsirūpinti darbo jėga, jau žinomą perauklėjimu įgyti naujų pasekėjų. Šitai net

⁴⁴ *Ibid.*, p. 373.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 370-375; Apter, minėtas skyrius; Roger Faligot et Rémi Kauffer, *Kang Sheng « les services secrets chinois (1927-1987)*, Paris, Robert Laffont, 1987, p. 186-206.

⁴⁶ Domenach, *op. cit.*, p. 48.

⁴⁷ Ve Fei, 1983 m. interviu, iš Benton, minėtas skyrius, p. 138.

japonų karo belaisvius buvo galima įtraukti į Liaudies išlaisvinimo armiją (LIA), Kinijos raudonosios armijos įpėdinę, ir panaudoti juos prieš Chiang Kai-sheką!⁴⁸

Maoistų metodai Janane vieno sovietų stalinisto akimis

Partijos disciplina remiasi kvailai griežtomis kritikos ir savikritikos formomis. Pirminės organizacijos galva nusprendžia, kuris asmuo turi būti kritikuojamas ir kodėl. Paprastai „ugnis nukreipiama“ į vieną komunistą. Dalyvauja visi. Nė vienas negali išsisukti. „Kaltinamasis“ turi tik vieną teisę: „gailėtis“ dėl savo klaidų, jei jis jaučiasi nekaltas arba „mušasi į krūtinę“ nepakankamai karštai, puolimas atnaujinamas. Tai tikra psichologinė dresūra. [...] Slogi tragiška tikrovė. Šis žiaurus psichologinės prievartos metodas, kurį Mao vadina „moraliniu apvalymu“, Janano partinėje organizacijoje sukūrė troškią atmosferą, nemaža komunistų nusižudė arba pasidarė psichopatai... *Čengfengo* metodas remiasi principu: „Kiekvienas privalo viską žinoti apie kito slaptas mintis“. Tokia bjauri ir gėdinga direktyva vyrauja kiekviename susirinkime. Intymesni ar asmeniškai dalykai begėdiškai išstatomi viešai apžiūrai. Prisidengus kritika ir savikritika kontroliuojamos kiekvieno mintys, siekiai bei veiksmai⁴⁹.

Žemės ūkio reforma ir valymai miestuose (1946-1957)

Šalis, kurioje 1949 m. komunistai užgrobė valdžią, nebuvo vien malonumų ir santarvės žemė. Smurtas, o kartais ir masinės žudynės čia buvo įprastas dalykas, to griebdavosi tiek valdžia, tiek jos priešininkai, tiek kaimynai, suvedinėdami sąskaitas su kaimynais. Veiksmai, apie kuriuos čia kalbėsime, savo pobūdžiu buvo pasi-
priešinimas prievartai, atsakas į labai realų smurtą (vienas P'eng

⁴⁸ Domenach, *op. cit.*, p. 44-52.

⁴⁹ Vladimirov, kn. Boudarel, minėtas skyrius, p. 55-56.

P'ai nužudytas vietinis teisėjas buvo nuteisęs mirti apie šimtą valstiečių profesinės sąjungos narių), taip į juos ir žiūrėjo daugelis kaimiečių. Štai kodėl išliko puikus šio laikotarpio vaizdas tiek oficialioje postmaoistinėje historiografijoje (iki Antidešiniojo judėjimo 1957 m. išvakarių Vairininkas iš esmės vairavęs teisinga kryptimi), tiek gausybės liudytojų atmintyje, liudytojų, kartais tiesiog pasipelnusių (ar bent manusių pasipelnyti) iš pernelyg pasiturinčių savo tėvynainių nelaimių. Taigi valymai ne per daug palietė komunistus (taip pat ir jų intelektualus). Ir vis dėlto tai buvo kruviniusia iš Kinijos komunistų partijos surengtų represijų bangų. Ji nusirito per visą šalį. Savo užmoju, nuoseklumu, trukme (pasitaikė trumpų atokvėpio momentų, bet maždaug kas metai surengiama vis nauja „masinė kampanija“), savo planingumu ir centralizuotumu ji parengė kinų prievartos sistemą kokybiniam šuoliui - „apvalymas“ Janane 1943 m. buvo generalinė repeticija, bet apsiribojanti tik nuošalia milžiniškos šalies sritimi. Kai kuriems socialiniams sluoksniams žudynės virto genocidu, o šito Kinija ligi tol nebuvo patyrusi, bent jau nacionaliniu mastu (net ir mongolai XIII amžiuje nusiaubė tik imperijos šiaurę). Kai kurie košmarai vyko įnirtingo trejų metų pilietinio karo aplinkybėmis: pvz., užėmus Sivandzės miestą Mandžiūrijoje, išžudyta penki šimtai jo gyventojų, nemaža jų buvo katalikai. Be to, 1948 m. įgiję lemiamą persvarą, komunistai liovėsi propagandos tikslais masiškai paleidinėti prieš belaisvius. Dabar šimtai tūkstančių belaisvių, netelpančių perpildytuose kalėjimuose, tapo pirmaisiais naujų perauklėjimo darbų stovyklų (*laodong gaizao*, arba sutrumpintai *laogai*) įnamiais. Jos rūpinosi perauklėjimu ir karo reikmėmis⁵⁰. Tačiau *net ir vykstant karui* baisiausi dalykai dėjosi užnugaryje, toli nuo karo atmosferos.

⁵⁰ Domenach, op. cit., p. 52-55.

Kaimai: parengiamasis darbas ir socialinė inžinerija

Skirtingai nuo 1917 m. rusų revoliucijos, 1949 m. kinų revoliucija plito iš kaimų į miestus. Tad logiška, kad pirma vyko žemės ūkio reformos judėjimas, o tik paskui miestų valymai. Kaip jau matėme, komunistai čia turėjo ilgametę patirtį. Bet, norėdami sudaryti ir paskui kaip nors išlaikyti „vieningą frontą“ su centrine gomindano vyresnybe prieš japonus, nuo 1937 m. jie dangstė šį pagrindinį savo programos punktą. Ir tik po Japonijos pralaimėjimo, 1946 m. kilus pilietiniam karui, kuriam buvo lemta atvesti juos į valdžią, jie atgaivino šį judėjimą. Per visus kaimus LIA „išlaisvintose zonose“ buvo paleista į darbą tūkstančiai profesionalių agitatorių komandų, geriausia iš kito rajono, kad neimtų draugautis su vietos gyventojais, klanais ar slaptosiomis bendrijomis. Liaudies išlaisvinimo armijai žygiuojant į priekį, judėjimas pamažu išsiplėtė iki pietinių ir vakarinių pakraščių (nepalietęs tuo metu Tibeto).

Nereikia apsigauti - būtų klaida tikroje agrarinėje revoliucijoje, vienas po kito apvertusioje aukštyn kojomis šimtus tūkstančių kinų kaimų, matyti vien aukščiau sėdinčiųjų manipuliacijas ir naiviai įsivaizduoti, kad komunistų partija būtų pasitenkinusi tiktai vykdydama „masių valią“⁵¹. Masės turėjo dėl ko jaustis nelaimingos ir trokšti permainų. Viena ryškiausių sutrikusios pusiausvyros priežasčių buvo valstiečių nelygybė: pvz., Ilgojo Vingio (Šansi provincija) kaime, iš kur Williamas Hintonas stebėjo revoliuciją⁵², 7% valstiečių priklausė 31% dirbamų žemių, 33% kinkomųjų gyvulių. 1945 m. valstybinis tyrimas pripažino, jog 3% kaimo turčių valdo maždaug 26% žemių⁵³. Turtinė nelygybė buvo dvigubai išaugusi dėl didelių palū-

⁵¹ Taip, pvz., teigia Jackas Beldenas (nors jo pateikiami duomenys sako ką kita) viename pačių pirmųjų liudijimų apie Kinijos revoliuciją, *China Shakes the World*, Harmondsworth, Pélican, 1973 (I leid., 1949).

⁵² William Hinton, *Fanshen*, Paris, Plon, 1971 (versta iš anglų k.)

⁵³ Alain Roux, *La Chine populaire, tome I (1949-1966)*, Paris, Éditions Sociales, 1983, p. 81.

kanų (nuo 3 iki 5% per mėnesį, iki 100% per metus⁵⁴), kurios buvo tarsi kaimo turčių monopolis.

Kaimo turčiai ar tiesiog ne tokie skurdžiai? Pietų pakrantėje esama valdų po kelis šimtus hektarų, tačiau dauguma gerokai kuklesnių „žemvaldžių“ pasitenkina dviem trim hektarais. Ilgajame Vingyje (1200 gyventojų) pats turtingiausias teturi dešimt hektarų. Be to, ribos tarp valstiečių grupių labai neaiškios, nes dauguma kaimiečių priklauso tarpiniams sluoksniams tarp vargšų bežemių ir žemvaldžių, galima sakyti, gyvenančių ne iš savo darbo. Palyginti su milžiniškais kontrastais Rytų Europos kaimuose 1945 m., o Lotynų Amerikoje dar ir šiandien, galima manyti, kad Kinijos kaimo bendruomenėje vyravo sąlyginė lygybė. Ir, kaip sakėme, konfliktai tarp turtingųjų ir vargšų toli gražu nebuvo viena pagrindinių neramumų priežasčių. Mat 1927 m. Hai Lu Fengo komunistai - o pirmiausia pats Mao - dėdamiesi visuomenės inžinieriais, gana dirbtinai, veikiau savavališkai apibrėždami ir išvesdami ribas (reikėjo paisyti aparato nustatytą kvotų: nuo 10 iki 20% „privilegiuotųjų“; skaičius priklausė nuo centrinės politikos įnorių ir vingių), mėgino suskirstyti kaimiečius sluoksniais į priešingus polius ir paskelbti, kad toje poliarizacijoje slypi vos ne vienintelė valstiečio nelaimių priežastis. Tada kelią į laimę labai lengva surasti...

Taigi agitatoriai ėmėsi skirstyti valstiečius į keturias grupes: varginguosius, nepasiturinčius, vidutiniokus ir turtuolius - nepatekusieji į šią klasifikaciją daugiau ar mažiau argumentuotai buvo paskelbti „žemvaldžiais“ ir žmonėmis, kurie susiklosčius aplinkybėms bus sudoroti. Kartais, trūkstant aiškių kriterijų ir vargingiesiems įsijautus, dažnai viršijant partijos instrukcijas (jos buvo nepastovios...), prie žemvaldžių priskirdavo turtingus valstiečius. Nežymių kaimo turčių atstovų likimas buvo aiškiai pažymėtas žaidimo pradžioje, bet kelias tam įgyvendinti pasirinktas vingiuotas, nors politiškai tikrai pats efektyviausias: buvo nutarta įtraukti „plačiąsias mases“, bent

⁵⁴ *Ibid.*, p. 82.

jau „įpainioti“, kad nuo tol jos imtų bijoti komunistų pralaimėjimo. Ir jeigu galima, tai sudaryti joms iliuziją, jog jų valia laisva, o naujoji valdžia tik palaiko, vėliau patvirtina jų sprendimus. Iliuzija, be jokių abejonių, nes visur maždaug tuo pačiu metu vyko tas pats procesas ir visur gauti tie patys rezultatai, nors skirtumai tarp konkrečių sąlygų, nelygu kaimas ar rajonas, milžiniški. Šiandien žinoma, kiek komunistams atsiėjo „valstiečių revoliucijos“ dekoracijos. Jie buvo visada pasirengę griebtis teroro, kad kuo greičiau išplėštų senus įsitikinimus - per karą nemaža jaunuolių mieliau buvo linkę bėgti į japonų užimtas zonas negu stoti į LIA. Valstiečių masė, visada apatiška ir dažnai tokia nuolanki žemių savininkams, kad slapčia toliau mokėdavo tradicinius nuompinigus netgi tada, kai naujoji valdžia jas apkarpė (reformos prologas), nė iš tolo nepersiėmė komunistų partijos socialinės bazės idealais. Pagal politinę poziciją agitatoriai tarpusavyje juos skirstydavo į aktyvistus, eilinius, atsilikėlius ir žemvaldžių ramsčius. Paskui jie visokiais būdais klijuodavo šias kategorijas pripažintoms socialinėms grupėms, kol jiems išėjo kažkas panašaus į Frankensteinio sociologiją, irgi paveiktą aibės asmeninių kivirčių ir viešai neišpažįstamų troškimų (pvz., atsikratyti nusibodusio vyro)⁵⁵. Klasifikacija galėjo būti kada tik nori peržiūrėta: norėdama greičiau užbaigti žemių perdalijimą, Ilgojo Vingio kaimo vyresnybė staiga vietoj 95 (iš 240) vargingųjų valstiečių šeimų padarė 28!⁵⁶ Kai dėl komunistų kadry, tai civiliai dažniausiai būdavo priskiriami „darbininkams“, kariškiai „vargingiesiems“ ir „nepasiturintiems valstiečiams“, kai dauguma jų buvo kilę iš privilegijuotų sluoksnių...⁵⁷

Svarbiausias žemės ūkio reformos elementas buvo „apmaudo mitingas“: priešais susirinkusį kaimą pastatomas žemvaldys arba žemvaldžiai, dažnai, duodant toną, vadinami „išdavikais“ (gana sistemini-

⁵⁵ Bianco, minėtas skyrius.

⁵⁶ Hinton, *op. cit.*, p. 649-651.

⁵⁷ Lynn T. White III, *Policies of Chaos: The Organizational Causes of Violence in China's Cultural Revolution*, Princeton, Princeton University Press, 1989, p. 82.

gai jie tapatinami su tikraisiais japonų okupantų kolaborantais, labai greitai „užmirštant“ - išskyrus pačią pradžią, 1946 m. - taip pat „palsydusius“ neturtingus valstiečius. Gal iš baimės prieš tuos, kurie dar vakar buvo galingi, gal iš tam tikro neteisybės suvokimo, dažnai reikalai ilgai neišsijudina, ir partiniai turi padaryti pradžią, imdami stumdyti ir žeminti kaltinamuosius. Tada, paprastai prisitaikeliams prisiliejus prie norinčių išlieti pagiežą, pasipila kaltinimai ir atmosfera ima kaisti. Turint galvoje valstiečių prievartos tradicijas, nesunku suprasti, kad galop žemvaldys pasmerkiamas mirti (jo turtai, žinoma, konfiskuojami) ir neretai nuosprendis įvykdomas čia pat, daugiau ar mažiau aktyviai dalyvaujant valstiečiams. Bet komunistų kadrai dažniausiai siekia, nors ne visada sėkmingai, nugabenti pasmerktą į srities centro teismą, kad patvirtintų nuosprendį. Šis marionečių teatras, kur kiekvienas tiksliai ir su pavėluotu, bet tikru įsitikinimu atlieka savo vaidmenį, padarė pradžią „kovos mitingams“ ir kitokiems savikritikos seansams, kuriuos patyrė arba be atvangos vertė patirti kitus *visi* kinai, bent jau iki vyriausiojo tvarkdario mirties 1976 m. Tai išsyk rodo didelį kinų tradicinį polinkį į ritualizmą ir konformizmą, o ciniška valdžia gali tuo pasinaudoti ir piktnaudžiauti kada panorėjusi.

Nėra jokių tikslų duomenų, leidžiančių nustatyti aukų skaičių, bet kadangi iš kaimo buvo „reikalinga“ bent viena⁵⁸, tai, regis, mažų mažiausiai jų turėjo būti milijonas, o daugumos tyrinėtojų manymu, maždaug tarp dviejų ir penkių milijonų⁵⁹. Dar nuo keturių iki šešių milijonų kinų „buožių“ iškeliavo papildyti naujutėlių *laogai* ir, be abejo, dvigubai tiek jų skirtingam laikui pateko vietos valdžios „kontrolėn“; jų laukė nuolatinė priežiūra, sunkiausios užduotys, vykstant „masinei kampanijai“ - persekiojimais⁶⁰. Ilgajame Vingyje užmuštų buvo penkiolika, ir tai skatintų manyti, jog aukų būta kur

⁵⁸ A. Doak Bameett et Ezra Vogei, *Cadres, Bureaucracy and Political Power in Communist China*, New York, Columbia University Press, 1967, p. 228.

⁵⁹ Domenach, op. cit., p. 71; Claude Aubert, *Économie et société rurales*, kn. Bergère ir kt. (1990), op. cit., p. 150.

⁶⁰ Domenach, op. cit., p. 70-72.

kas daugiau. Bet reformos procesas čia prasidėjo anksti, na, o po 1948 m. kai kurių kraštutinių buvo atsisakyta. Ilgasis Vingis patyrė skaudų smūgį: buvo išžudyta vietos katalikų draugijos pirmininko šeima (o bažnyčia uždaryta), sumušti vargingi valstiečiai, kurie solidarizavosi su turtingaisiais, konfiskuotas jų turtas, prasidėjo „feodalinių šaknų“ ieškojimas per tris kartas (beveik niekam nepavyko išvengti pražūtingo „perkvalifikavimo“), kankinimai iki mirties reikalaujant atskleisti, kur paslėptas mitinis lobis, tardymai, sistemingai lydimi kankinimų įkaitinta geležimi, po egzekucijos šeimų persekiojimas, palaidojimo vietų kasinėjimai ir išgriovimas; vienas komunistų kadras, buvęs banditas, katalikas atsimetėlis, privertė keturiolikos metų mergaitę ištekėti už savo sūnaus ir kiekvienam vis primindavo: „Mano žodis įstatymas, ir tas, kurį aš pasmerkiu mirti, privalo mirti“⁶¹. Kitame Kinijos pakrašty, Junane, He Liyi tėvas priskiriamas prie „žemvaldžių“ vien todėl, kad senosios valdžios laikais buvo policininkas. Jis nedelsiant nuteisiamas priverstiniam darbams; 1951 m., vietos žemės ūkio reformai pasiekus viršūnę, kaip „klasinis priešas“ jis vežiojamas parodai iš kaimo į kaimą, pasmerkiamas mirti ir nužudomas, nepateikus kaltinimo nė dėl vieno konkretaus veiksmo. Jo vyresnysis sūnus, kariškis, nors ir pradėjęs judėjimą dėl gomindano kareivių prijungimo prie LIA ir už tai buvęs oficialiai pasveikintas, dabar priskiriamas prie „reakcionierių“ ir uždaromas „kontrolei“⁶². Visam tam, nepamirškime, regis, vis dėlto pritaria dauguma kaimiečių, kurie paskui gali išsidalyti nusavintas žemes. Kai kas dėl vienokių ar kitokių priežasčių (dažniausiai giminaičiai) jaučiasi paliestas tų dažnai savavališkų egzekucijų. Kai kieno keršto troškimas bus patenkintas aplinkiniais keliais kultūrinės revoliucijos metu, taip pat ir ultraradikalizmu prieš naująjį es-

⁶¹ Hinton, *op. cit.*, p. 285. Pažymėtina, kad Hintonas širdyje labai palankus kinų komunistui. Bet jis yra nuostabus liudytojas ir pats žemdirbys (Jungtinėse Amerikos Valstijose).

⁶² He Liyi (su Claire Anne Chik), *Mr China's Son - A Villager's Life*, Boulder, Westview, 1993, p. 52-54.

*tablishment*⁶³. Ne visada susidorojimas su atpirkimo ožiais baigdavosi tokiu vieningu valstiečių, užsiglaudusių už partijos „svieto lygintojos“ nugaros, palaikymu, kokio tikėdavosi KP vadovybė.

Faktiškai tikrieji šio plataus judėjimo tikslai pirmiausia buvo politiniai, tada ekonominiai ir tik paskui jau socialiniai. Nors buvo išdalyta 40% žemių, kadangi nedaug kaimuose susidarė privilegijuotųjų, o dar svarbiau - buvo nepaprastas gyventojų tankumas, daugumoje kaimų išėjo taip, kad vargingieji valstiečiai ne ką telaimėjo: po žemės ūkio reformos jų valdos vidutiniškai tesiekė 0,8 hektaro⁶⁴. Kitos regiono šalys (Japonija, Taivanas, Pietų Korėja) tuo pačiu laiku sėkmingai įgyvendino irgi radikalias žemės ūkio reformas, o jų kaimuose nelygybės, ko gero, iš pradžių buvo dar daugiau. Mūsų žiniomis, ten nebuvo nė vienas žmogus, o eksproprijuotiesiems buvo skirta daugiau ar mažiau patenkinama kompensacija. Šiurpi kiniško agrarinės reformos varianto prievarta pirmiausia buvo reikalinga ne pačiai reformai, bet komunistų aparatui, norinčiam pasiglemžti visą valdžią: atsirinkti saujelę aktyvistų - būsimų kadryų ar eilinių komunistų; įverti j „kraujo paktą“ egzekucijomis susitepusių kaimiečių masę; užsispyrėliams ir abejingiesiems pademonstruoti, kad komunistų partijai parankus kraštutinis teroras. Pagaliau tokiu būdu galima geriausiai sužinoti, kas dedasi kaimė, kokie jo vidaus saitai, o tai svarbiausia norint per trumpą laiką sukaupti pramoninio kapitalo kolektyvizacijos keliu.

Miestai: „dešros taktika“ ir eksproprijacijos

Nors manoma, kad viskas atėjo iš bazės, tačiau po kinų kariaujančios įsikišimo į Korėjos konfliktą (1950 m. lapkritis) stojus radikalizacijos periodui, Mao Zedongas pats nusprendė viešai sank-

⁶³ Richard Masden, *The politics of revenge in rural China during the Cultural Revolution*, kn. Lipman et Harrell, op. cit., p. 186.

⁶⁴ Werner Meissner, *La voie orthodoxe (1949-1955)*, kn. Bergère ir kt. (1990), op. cit., p. 19.

cionuoti vykstančias žudynes: „Suprantama, mes turime žudyti visus tuos reakcingus elementus, kurie nusipelnė būti nužudyti“⁶⁵. Bet to meto naujovė nėra žemės ūkio reforma, kuri, bent jau Šiaurės Kinijoje,ėjo į pabaigą (ir priešingai, vėliau „išlaisvintoje“ Pietų Kinijoje, o juo labiau neklusniose provincijose, tokiose kaip Guangdongas, 1952 m. pradžioje tam judėjimui dar nebuvo matyti pabaigos)⁶⁶. Veikiau tai nuožmių valymų persimetimas į miestus per seriją kryptingų, tarpusavyje susijusių, kartu ar vienas paskui kitą prasidėjusių „masinių judėjimų“, kurie pamažu visiškai pažabojo įvairias grupes (inteligentus, buržuaziją, net ir pačius smulkiausius amatininkus, kitų partijų narius, pernelyg nepriklausomus komunistų kadrus), galinčias sukliudyti KKP totalitarinės kontrolės planui. Ne taip jau toli, tik keleto metų skirtumas, nuo europietiškungų liaudies demokratijų steigimosi laikotarpio „dešros taktikos“: tai periodas, kai sovietų įtaka ekonomikoje, taip pat ir politiniame represiniame aparate akivaizdžiausia. Šiek tiek savo iniciatyva (bet opozicionieriai, klasiniai priešininkai ir plėšikai, tiek vieni, tiek kiti „liaudies valdžios priešai“, dažnai sudaro bendrus grėsmingus junginius) imamasi griežtų priemonių prieš nusikalstamumą ir veltėdžiavimą (prostituciją, lošimo namus, opijaus rūkyklas ir t. t.). Pačios komunistų partijos teigimu, nuo 1949 iki 1952 m. likviduota du milijonai „banditų“ ir, ko gero, kita tiek pasodinta⁶⁷.

Kontrolės sistema, šiaip taip sukurpta *prieš pat* pergalę, netrukus disponavo nemažomis pajėgomis: 1950 m. pabaigoje 5,5 milijono milicininkų, 1953 m. 3,8 milijono propagandininkų (arba aktyvistų), 75 000 informatorių jiems koordinuoti (ir prižiūrėti jų uolumui...). Tolibulinant gomindano prisimintą tradicinę savitarpio kontrolės sistemą (*baojia*), miesto gyventojai suskirstomi grupėmis (po 15-20 šeimų), kurias šefuoja gyventojų komitetai, savo ruožtu pavaldūs gatvės ar

⁶⁵ *Commentaires sur le travail de répression et de liquidation des contre-révolutionnaires*, cit. iš *The Cambridge History of China*, vol. 14, p. 89.

⁶⁶ Roux, *op. cit.*, p. 164.

⁶⁷ Domenach, *op. cit.*, p. 67 ir 80.

kvartalo komitetams⁶⁸. Niekas negali pro juos prasmukti - bet koks naktinis vizitas, vienos dienos ar ilgesnė „pašalinio asmens“ viešnagė turi būti užregistruota miesto gyventojų komitete. Ypač žiūrima, kad kiekvienas turėtų tvarkingą *hukou*, pažymėjimą, jog esi įrašytas miesto gyventojų registre, pirmiausia dėl to, kad būtų išvengta „stichiškos“ kaimiečių migracijos. Tad mažiausias funkcionierius tampa lyg ir policijos pagalbininku. Policija, jos branduolys (kaip ir teismo arba kalėjimų personalo), pradžioje sudarytas iš senojo režimo pareigūnų (kai tik bus nebereikalingi, jie taps „natūraliais“ būsimų vajú taikiniai), greitai auga: 1949 m. gegužės mėnesį, paėmus Šanchajų, buvo 103 policijos postai, metams pasibaigus - 146⁶⁹. Saugumo (politinės policijos) kariuomenė išaugo iki 1,2 milijono žmonių⁷⁰. Visur, net pačiame mažiausiame miesteliūkštyje, jie atidarinėja improvizuotus kalėjimus, jau esantys kalėjimai prigrūsti kaip niekad, sąlygos juose tiesiog nepakeliamos: šimto kvadratinų metrų kameroje sugrūsta iki 300 kalinių, o centriniame Šanchajaus kalėjime laikoma 18 000. Bado racionas, sekinantis darbas, nežmoniška disciplina, nuolatinis fizinis smurtas (pvz., galva einant būtina turi būti nuleista, pakėlęs gausi smūgį šautuvo buože). Mirštamumas, iki 1952 m. tikrai kur kas didesnis negu 5% per metus (vidutiniškas *loagai* stovyklose 1949-1978 m.), gali pasiekti 50% per šešis mėnesius vienoje Guangsi brigadoje, kur kai kuriose Šansi kasyklose per dieną mirdavo po 300 žmonių. Sadistiškiausi kankinimai čia kasdienybė, dažniausias iš jų - kai kalinys pakabinamas už riešų ar už nykščių. Vienas kinų šventikas numirė po 102 valandų nepertraukiamo tardymo. Bet koks galviją gali siautėti kaip įsigeidęs: pasakojama, esą vienas stovyklos komendantas per metus nužudęs ar liepęs gyvus palaidoti 1320 kalinių. Tais laikais gana dažnai pasitaikydavo maištų (nespėta morališkai sugniuždyti kali-

⁶⁸Meissner, minėtas skyrius, p. 25.

⁶⁹White, *op. cit.*, p. 93.

⁷⁰Domenach, *op. cit.*, p. 86.

nių, tarp jų buvo daug kariškių), kurie baigdavosi tikromis skerdy-nėmis. Iš 20 000 Jančango naftos gavybos aikštelių katorgininkų keli tūkstančiai buvo nubausti mirtimi. 1949 m. lapkritį vienoje miško kirtavietėje tūkstantis iš penkių tūkstančių riaušinkų pa-laidoti gyvi⁷¹.

„Atsikratymo kontrrevoliuciniais elementais“ kampanija prasi-dėjo 1950 m. liepą, o 1951 m. vienas po kito paleistos į darbą dvi kampanijos: „Trijų Anti“ (prieš valstybės ir partijos kadro korupciją, lėšų švaistymą ir biurokratizmą) bei „Penkių Anti“ (prieš kyšius, suk-čiamą, vengimą mokėti mokesčius, prieš tarnybinius nusizengi-mus ir valstybės paslapčių paskelbimą; šitai taikoma buržuazijai). Taip pat „mąstymo reformos“ kampanija, nukreipta prieš suvakarė-jusius inteligentus: nuo šiol jie privalės reguliariai lankyti „perauklėji-mo“ kursus ir rodyti „pažangą“ savo darbo kolektyvuose (*danwei*). Laiko sąsaja tarp visų tų judėjimų rodo, kad iš esmės nė vienas miesto elito narys negalėjo jaustis saugus. Pati sąvoka „kontrrevoliu-cionierius“ tokia neaiški, tokia plati, kad pakanka menkiausio nukry-pimo nuo KP linijos dabar ar praeityje, ir būsi pasmerktas. Tai reiškė beveik neribotų represinės valdžios įgaliojimų perdavimą vietiniams ar įmonių partijos sekretoriams. Centro padrąsinti ir jo „geležinio kumščio“, tai yra saugumo, remiami, jie netruks tuo pasinaudoti ir net papiktnaudžiauti. Čia tinka Alaino Rouxo terminas „raudonasis teroras“, ypač kalbant apie baisuosius 1951 metus⁷².

Turimi skaičiai kalba patys už save: Šanchajuje per vieną naktį areštuota 3000 žmonių (o per keturis mėnesius 38 000), Pekine per vieną dieną paskelbta 200 mirties nuosprendžių, kurie tuoj pat bu-vo viešai įvykdyti, tame pačiame mieste per devynis mėnesius įvy-ko 30 000 kaltinimo mitingų, Kantone per dešimt mėnesių areštuo-ta 89 000 žmonių, iš jų 23 000 paskelbtas mirties nuoprendis

⁷¹ *Ibid.*, p. 94-101.

⁷² Roux, *op. cit.*, p. 170.

⁷³ Domenach, *op. cit.*, p. 77-78.

Patikrinta 450 000 privačių įmonių (iš jų beveik 100 000 vien tik Šanchajuje), geras trečdalis jų šeiminių ir daug įmonių personalo apkaltinta nusižengimais (dažniausiai vengimu mokėti mokesčius), ir jiems paskirtos daugiau ar mažiau griežtos sankcijos (apie 300 000 nuteista laisvės atėmimu)⁷⁴. Ypač akylai buvo stebimi Kinijoje gyvenantys užsieniečiai: nuo 1950 m. areštuota 13 800 „šnipų“, ypač dvasininkų, iš jų vienas vyskupas italas nuteistas kalėti iki gyvos galvos. Rezultatas: 1950 m. buvo 5500 katalikų misionierių, 1955 m. liko dešimt - taigi kinų tikintiesiems teks savo kailiu patirti visą represijų sunkumą: po 1955 m. jų areštuota mažiausiai 20 000, o šimtai tūkstančių visų konfesijų krikščionių bus įkalinta per du kitus dešimtmečius⁷⁵. Buvusieji gomindano politiniai ir kariniai kadrai, kurie 1949 m., stengiantis pristabdyti jų plūdimą į Taivaną ir Honkongą, buvo triukšmingai amnestuoti, nepraėjus nė dvejiems metams išnaikinami: spauda visai rimtai pareiškia, kad „nepaprasta masių kantrybė, parodyta reakcionieriams, turi ribas“. Prie represijų prideda ir Baudžiamasis kodeksas: „kontrrevoliucionierius“ suskirstant į „aktyviusius“ ir „istorinius“, taip pat pastaruosius persekiojant, įvedamas retroaktyvumo principas. Be to, kaltinamąjį, nepadariusį nieko, už ką baudžiama įstatymu, leidžiama teisti pagal „analogiją“ (remiantis artimiausio nusižengimo traktavimu). Bausmės nepaprastai griežtos: aštuoneri metai kalėjimo - tai praktiškai minimumas už „eilinius“ nusikaltimus, norma - apie dvidešimt metų.

Labai sunku viską susumuoti, bet pats Mao 1957 m. paminėjo, kad tuo laikotarpiu likviduota 800 000 kontrrevoliucionierių. Matyt, miestuose įvykdyta mažiausiai milijonas mirties nuosprendžių, tai sudarytų trečdalį labiausiai tikėtinų kaimo „likvidacijų“ skaičiaus: kadangi tuo metu vienam miestiečiui teko penki kaimiečiai, galima manyti, kad baisiausios represijos siautėjo mieste. Vaizdas dar

⁷⁴ *Ibid.*, p. 79.

⁷⁵ *Quinze ans de persécution contre les catholiques en Chine communiste*, dvimėnisis žurnalas *Est et Ouest*, 1966 m. rugsėjo 16-30, p. 4-9; Domenach, *op. cit.*, p. 504.

niūresnis prisiminus apie pustrečio milijono „perauklėjimo stovyklų“ kalinių, atstovaujančių 4,1% miesto gyventojų (atitinkamai 1,2% įkalintų kaimiečių)⁷⁶, taip pat labai dažnas persekiojamų ir nerimo apimtų žmonių savižudybes, kurių, Chow Ching-weno manymu, iš viso buvo iki 700 000⁷⁷. Kai kuriomis dienomis Kantone būdavo priskaičiuojama iki penkiasdešimties nusizudžiusių kontrrevoliucionierių. Miestietiški valymai faktiškai pasižymėjo tomis pačiomis ypatybėmis kaip ir žemės ūkio reforma ir skyrėsi nuo beveik išimtinai policinių ir slaptų valymų, vykusių SSRS. Kinijoje daugelį netinkamų policijos veiksmų reguliuoja partijos vietos komitetas ir stengiamasi kuo daugiau gyventojų įtraukti į represijas, suprantama, nesu-teikiant jiems daugiau realios sprendimų galios negu kaimuose.

Darbininkai, šefuojami gatvės komitetų, eina šturmuoti „kapitalistinių tigrų irštų“, priverčia juos atversti savo sąskaitų knygas, išklausti kritiką ir pateikti savikritiką, sutikti, kad nuo šiol valstybė kontroliuos jų verslą. Tie, kurie iki galo „atgailauja“, bus pakviesti dalyvauti tyrimo grupėse ir skųsti savo kolegas, jei kuris nors kiek susvyruoja, ratas prasideda iš naujo... Maždaug tas pat su inteligentais: darbovietėse privalu dalyvauti „paklusnumo ir atgimimo“ susirinkimuose, sąžiningai išpažinti savo klystkelius, rodyti, kad nuo šiol nuoširdžiai nutraukei ryšius su „liberalizmu“, „vakarietiškumu“, kad supratai „Amerikos kultūrinio imperializmo“ žalą, kad nugalėjai savo viduje „senąjį žmogų“ su jo abejonėmis ir autonomiška galvosena. Tai gali užimti iki dviejų mėnesių per metus, tuo laiku bet kokia veikla draudžiama. Čia kaltintojai dar turi laiko, ir nėra jokio būdo iš jų ištrūkti, nebent per savižudybę, - tokį sprendimą, sutinkamai su tradicija, pasirenka tie, kurie nori išvengti gėdingo išsižadėjimo, negarbingos prievolės skųsti kolegas, arba paprasčiausiai tie, kurie vieną dieną pasijunta palūžę. Tuos pačius reiškinius, tik platesnio masto ir su fizine prievarta, vėl atpažinsime kultūrinė-

⁷⁶ Domenach, *op. cit.*, p. 80-81.

⁷⁷ Paimta iš *The Cambridge...*, vol. 14, p. 88.

je revoliucijoje. Miestų gyventojai su visa savo veikla patenka į absoliučią partijos kontrolę. Įmonių vadovai, 1951 m. priversti atskleisti savo sąskaitas, prislėgti mokesčių, nuo 1953 m. gruodžio priverstinai turėję atverti savo kapitalą valstybei, o 1954 m. rašytis į viešąsias aprūpinimo draugijas (tuomet buvo įvestas visuotinis normavimas), 1955 m. spalį vėl gavę susitaikyti su generaliniu patikrinimu, nespėjo atsikvėpti, kai 1956 m. sausį jiems „pasiūloma“ kolektyvizacija, mainais pažadant kuklią rentą iki gyvos galvos, o kartais technikos direktoriaus vietą buvusioje bendrovėje (kultūrinė revoliucija išsigins tų pažadų). Vienas užsispyrėlis iš Šanchajaus, savo darbininkų dėl įvairių motyvų paduotas į teismą, per porą mėnesių buvo sužlugdytas, paskui išsiųstas į darbo stovyklą. Visiškai apiplėšti individualių įmonių savininkai dažnai žudosi. Su didelių bendrovių šeiminkais elgiamasi kur kas geriau: gali prireikti ne tik jų kompetencijos, bet neretai ir jų ryšių su įtakingomis ir turtinomis užjūrio kinų organizacijomis, dėl kurių paramos tuomet vyko žiaurios varžybos su Taivanu⁷⁸.

Žmonių traiškymo mašina nesustojo. Tiesa, 1950-1951 metų kampanijos 1952 ar 1953 metais buvo paskelbtos užbaigtomis. Visas rezultatas - kad paprasčiausiai sumažėjo malimui grūdų. Tačiau represijos neatlyžo ir 1955 m. buvo paskelbta nauja, „nusikratymo pasislėpusiais kontrrevoliucionieriais“ kampanija (*sufan*), ypač prieš inteligentus, dabar net ir senus partijos pakeleivius, išdrįsusius parodyti nors truputį nepriklausomumo. Antai puikus rašytojas marksistas Hu Fengas, didžiai gerbiamo Lu Xuno mokinys, 1954 m. liepą Centro komitetui pasiskundė dėl „penkių durklų“ (ypač dėl kūrybos pajungimo „generalinei linijai“), kuriuos rašytojams į galvą smeigia partijos suvaržymai. Gruodžio mėnesį prieš jį sukelta didžiulė kampanija: visi žinomi intelektualai privalėjo vienas per kitą jį smerkti, vėliau ant jo buvo užsiundytos „masės“. Visiškai izoliuotas Hu 1955 m. sausį pateikė savikritiką, bet ši buvo atmesta. Liepą su 130 „bendrininkų“ areštuotas, jis

⁷⁸ White, *op. cit.*, p. 104-124.

dešimtj metų trūnys lageryje. 1966 m. areštuotas antrą kartą, klajos po kalėjimus, kol 1980 m. bus visiškai reabilituotas⁷⁹. Pirmą kartą masiškai paliesti ir partijos nariai: *Liaudies dienraštis* skelbia, kad jų gretose esą 10% „pasislėpusių išdavikų“, ir, regis, į tą skaičių buvo orientuotasi nustatant interpeliacijų kvotas.

Vienas šaltinis mini, kad *sufano* metu areštuota 81 000 žmonių (atrodytų ne taip jau daug), kitas - kad buvo 770 000 mirusių. Kinija pilna paslapčių... Kai dėl garsiųjų „Šimto žiedų“ (1957 m. gegužė-birželis), masinių represijų plotmėje jie yra šių viena po kitos einančių kampanijų ciklo dalis. „Nuodingų ūglių“ sutraiškymas - tai kartu ir vilčių bei polėkių, pabudusių per keletą trumpų Mao paskelbto, paskui atšaukto liberalizavimo savaitių, sugniuždymas. Jis turėjo dvigubą tikslą: kaip ir per visą apvalymo kampaniją (kartkartėmis tai buvo daroma net kalėjime⁸¹), iš pradžių paskatinti spontanišką žodį, kitokią nuomonę, kad paskui būtų lengviau sutriuškinti tuos, kurie atskleidė savo „blogas mintis“; antra - leidus tokią aštrią kritiką, jos akivaizdoje atkurti partijos aparato vienybę subūrus jį apie radikalią savo pirmininko poziciją, kai SSKP XX-asis suvažiavimas akcentavo toje pačioje Kinijoje tendenciją legalizuoti represinius veiksmus (tribunolai turį geriau kontroliuoti saugumo veiklą ir bausmių vykdymą⁸²). Tai sustiprino ir Mao kultą. Reikšminga, kad inteligentai komunistai, nudegę nagus po Janano įvykių, visi apdairiai laikėsi atokiau. Bet šimtai tūkstančių naivuolių, dažnai 1949 metų „pakeleivių“ ir ypač priklausančių pakalikiškoms „demokratinėms partijoms“, dėl kurių KP nutarė, jog neverta jų naikinti, pakliuvo į savo pačių spąstus, kai staiga įvyko posūkis į „antidešinįjį“ kursą. Egzekucijų tada buvo nedaug, bet nuo 400 000 iki 700 000 kadru (mažiausiai 10% kinų inteligentų, įskaitant technikus ir inžinierius), kuriems prikabinotos žė-

⁷⁹ Jacques Andrieu, *Le mouvement des idées*, iš Bergère ir kt. (1990), op. cit., p. 268-269.

⁸⁰ Domenàch, op. cit., p. 118.

⁸¹ Jean Pasqualini (ir Rudolph Chelminski), *Prisonnier de Mao: sept ans dans un camp de travail en Chine*, Paris, Gallimard, 1975, versta iš Delahaye (angl. leid., 1973).

⁸² Plg. Domenach, op. cit., p. 121-126.

minančios etiketės „dešinysis“, gerus dvidešimt metų turės atgailauti lageryje arba kokiame tolimame Dievo apleistame kaime, jeigu tiek laiko išgyvens, išters 1959-1961 metų badą, neveltį ar pasišovusių atnaujinti jų persekiojimą chunveibinų („raudonųjų sargybinių“) viesulą po dešimties metų - pirmųjų rehabilitacijų teks palaukti iki 1978 m. Negana to, milijonai kadrių (vien tik Henane 100 000⁸³) ir studentų buvo laikinai arba iš principo visam laikui „įkurdinta kaime“: sankcija numatyta juos pasiųsti į atšiaurius kaimus, bet tikrasis jos tikslas - pasirengti Didžiajam šuoliui, kurio židinytys turėjo būti ten.

„Kovos“ prieš dešinumą periodu žmogus iki teismo izoliavimo patirdavo socialinę izoliaciją. Niekas daugiau nenorės jo pažinti, net šlakelio karšto vandens nepaduos. Jis turi eiti į savo darbą, bet tik tam, kad klotų išpažintį po išpažinties ir kęstų „kritikos ir auklėjimo“ mitingus. Kadangi gyvenamoji vieta neatskiriama nuo darbovietės, kaimynai, kolegos, o dar labiau jų vaikai⁸⁴, neduos ramybės: patyčios, įžeidinėjimai, draudimas vaikščioti kairiąja puse, „jeigu jau esi dešinysis“, vaikų skaičiuotė, kurios pabaiga: „liaudis su dešiniu juo mirtinai kovos“⁸⁵. Aišku, su viskuo turi susitaikyti neprieštaraudamas, kad dar labiau neapsunkintum padėties⁸⁶. Nesunku suvokti, jog tuo metu buvo daug savižudybių. Per nesuskaičiuojamas kvotas ir kritikos seansus, taip pat per valymus, kurie - biurokratijos stebuklas - privalėjo paliesti ne mažiau kaip 5%⁸⁷ kiekvieno

⁸³ Jean-Luc Domenach, *Aux origines du Grand Bond en avant: le cas d'une province chinoise, 1956-1958*, Paris, Éditions de l'EHESS et Presses de la FNSP, 1982, p. 151.

⁸⁴ Po dešimties metų iš jų išaugs chunveibinai - šita pati pirmoji porevoliucinė karta buvo kaip reikiant išauklėta...

⁸⁵ Veiksmažodis „kovoti“ čia reiškia ką nors kolektyviai smerkti, versti gailėtis, o jeigu ne, reikalauti tokiam teismo. Tai ne paprastas „mūšis“, nes auka negali gintis net žodžiu. Iš anksto susitariama, ar pakaks keiksmų, gal trenkti vieną kitą smūgi, o galbūt prieš iki to, kad auka bus negyvai užtvatyta (įprastas dalykas žemės ūkio reformos ir kultūrinės revoliucijos laikais, retkarčiais ir tarp šių laikotarpių).

⁸⁶ He, op. cit., p. 3-8.

⁸⁷ Tas skaičius taip dažnai minimas „kampanijų“ metu, kad, rodos, turi magišką reikšmę. Bet jis dažniausiai rodo minimumą, apie mažesnę nėra ko nė kalbėti. Jį vėl sutiksime Pol Poto kalboje: „atpirtis“ čia bus itin svarbi...

darbo kolektyvo narių (universitetuose, kurie pasižymėjo per „Šimtą žiedų“, 7%); svarbiausių kultūros įstaigų vadovybėje įsitaisto partijos funkcionieriai - pirmosios amžiaus pusės įvairiaspalvis Kinijos intelektualinis ir meninis suklestėjimas buvo numarintas, pražudytas. Vėliau raudongvardiečiai mėgins išdildyti net prisiminimą apie jį⁸⁸.

Štai tada subrendusi maoistinė visuomenė iš tikrųjų įgavo formą. Net kultūrinės revoliucijos smūgiai ją destabilizuos tik trumpam. Teks palaukti pirmų didžiųjų Deng Xiaopingo reformų, kol bus galima užversti puslapį. Tam pamatu galėtų būti Vairininko priesakas: „Neužmirškite klasių kovos!“ Viskas paremta grynai visuotiniu etikečių klijavimu, pradėtu dar kaimuose su agrarine reforma, mieste su „masiniais“ 1951 m. judėjimais, bet užbaigtu tik apie 1955 m. Tame procese tam tikrą vaidmenį atlieka darbo kolektyvas, bet reikšminga, kad visuomet paskutinį žodį taria policija... Ir vėl kalbama apie iš piršto išlaužtą visuomenės suskirstymą, taip pat ir apie šėtoniškus padarinius dešimtims milijonų žmonių. 1948 m. vienas komunistų kadrų iš Ilgojo Vingio teigė, kad „būdas užsidirbti duoną lemia mąstymo būdą“⁸⁹. Ir atvirksčiai, jei laikysimės maoistų logikos. Socialinės grupės (apibrėžtos gana savavališkai) ir politinės grupuotės sumaišomos, kad paskui būtų galima viską suskirstyti į vienus tokius, kitus tokius: į „raudonąsias kategorijas“ (darbininkai, vargingieji ir nepasiturintys valstiečiai, partiniai kadrai, LIA kareiviai ir „revoliucijos kankiniai“) ir „juodąsias kategorijas“ (žemvaldžiai, turtingieji valstiečiai, kontrrevoliucionieriai, „nepatiki elementai“ ir dešinieji). Tarp šių grupių esama „neutrialių kategorijų“ (pvz., inteligentai, kapitalistai ir kt.), bet jos laikui bėgant suplakamos su „juodaisiais“, kartu su deklasuotais elementais, veltėdžiais, „kapitalistinį kelią pasirinkusiais partiniais darbuotojais“ ir šnipais. Taigi kultūrinės revoliucijos metu inteligentai oficialiai taps „devinta dvoikiančia (juodąja) kategorija“. Etiketė, kad ir ką darytum, prilips tau

⁸⁸ Mac Farquhar et Fairbank, *op. cit.*, p. 257.

⁸⁹ Hinton, *op. cit.*, p. 484.

tiesiai prie odos: dešinysis, nors oficialiai ir „reabilituotas“, visada bus pirmos masinės kampanijos taikiny ir niekada neturės teisės sugrįžti į miestą⁹⁰. Pragariška sistemos logika tokia, kad su priešais reikia kovoti, kartais ir žudyti, o jų „atsargas“ reikia papildyti plečiant inkriminuojamas charakteristikas arba kam nors paslydus: pvz., komunistinis kadrų gali tapti dešiniuoju.

Nesunku suprasti, kad kalbama ne tiek apie socialines klases marksistiniu požiūriu, kiek apie panašias į indų kastas (reikia pabrėžti, tradicinėje Kinijoje nieko panašaus nebuvo). Viena, į ką iš tiesų reikia atkreipti dėmesį, nepaisant milžiniškų vėlesnių sukrėtimų, tai socialinė situacija *prieš* 1949 m. Kita vertus, kas taikoma šeimoms galvai, automatiškai pereina vaikams (ir atvirkščiai, žmonai lieka „mergautinė etiketė“). Šitoks paveldimumas siaubingai sukausto visuomenę, kuri save vadina revoliucine, ir varo į neveltį „nelaimingai gimusius“. „Juodieji“ ir jų vaikai faktiškai patiria sistemingą diskriminavimą, kad ir stojant į universitetus ar savo veikloje (1957 m. liepos mėnesio direktyva), taip pat ir politiniame gyvenime. Jiems bus labai sunku gauti leidimą santuokai su „raudonuojū“, o ir visuomenė linkusi nuo jų atsiriboti - niekas nenori užsitraukti valdžios nemalonės bendraudamas su tokiais „abejotiniais“ žmonėmis. Kaip tik su kultūrine revoliucija etikečių klijavimas pasieks aukščiausią laipsnį ir duos visiškai netikusių vaisių net pačiam režimui.

Didžiausias istorijoje badas (1959-1961)

Vakaruose ilgai sklandė mitas: žinoma, Kinija ne demokratijos įsikūnijimas, bet „Mao bent jau sugebėjo duoti puodelį ryžių kiekvienam kinui“. Deja, nieko nėra klaidingesnio. Pirma, kaip tuojau pamatysime, nuo Mao valdymo pradžios iki pabaigos maisto išteklių vienam gyventojui kiekis, nors nedaug kada istorijoje buvo pereinama iš valstietijos tiek jėgų, tikriausiai ne kažin kiek padidėjo. O

⁹⁰ patyrė He Liyi, *op. cit.*

antra, ir ypač, Mao ir jo sukurta sistema tiesiogiai atsakingi už visais laikais (tikėkimės, ir ateityje...) visose šalyse absoliučiai pragaištingiausią badą.

Sutikime, kad Mao neturėjo tikslo masiškai išmarinti savo tėvynainius. Bet mažiausia, ką galima pasakyti, - kad milijonai iš bado mirusių žmonių jam beveik nerūpėjo. Jo pagrindinis rūpestis tais tamsiais metais, regis, buvo kiek galima neigti tikrovę, dėl kurios jis žinojo galįs būti apkaltintas. Katastrofai ištikus nelengva susipaityti, *kur* kaltas pats planas, o *kur* nuolat buksuojantis jo įgyvendinimas. Bet kokiu atveju tai tiesiog parodo, kad KP vadovybė, o ypač jos galva, neišmano ekonomikos, nepažįsta šalies, pasikliauja vien savimi ir laikosi voliuntaristinio utopizmo. 1955-1956 m. kolektyvizacija daugumos valstiečių buvo sutikta veikiau palankiai: susibūrė savas kaimas, o ir teisė pasitraukti iš kooperatyvo nebuvo tuščias žodis - 1956-1957 m. Guangdonge tuo pasinaudojo 70 000 šeimų, o daug kolektyvų buvo paleisti⁹¹. Ši tariama sėkmė ir geras 1957 metų derlius pastūmėjo Mao 1958 m. rugpjūtį nepatikliesiems įpiršti ir prievarta primesti tiek Didžiojo šuolio tikslus (1957 m. gruodį paskelbtus, 1958 m. gegužę sukonkretintus), tiek numatomą priemonę jiems pasiekti - liaudies komuną.

Sumanyta iškart ir per labai trumpą laiką („treji metai nepriteklių ir tūkstantis metų laimės“, - tikina madingas lozungas) apversti aukštyn kojomis valstiečių gyvenimo būdą, prievarta sugrupavus juos į milžiniškus junginius, po tūkstančius ir net dešimtis tūkstančių šeimų, kur viskas, pradedant valgiu, bendra; pasitelkus faraoniškus drėkinimo įrenginius ir naujus žemdirbystės metodus, nepaprastai padidinti žemės ūkio produkcijos apimtį; galiausiai panaikinti skirtumą tarp darbo žemės ūkyje ir pramonėje, visur įkuriant pramoninius objektus, ypač nedideles aukštakrosnes (ne taip toli nuo chruščioviškojo „agromiesto“). Tiek naujosios kaimo įmonės,

⁹¹ Justin Yifu Lin, *Collectivization and China's Agricultural Crisis in 1959-1961*, *Journal of Political Economy*, 1990, vol. 98, Nr. 6, p. 1228-1250.

tiesiog žemės ūkio produkcijos perteklius, kurį komunos perleis valstybei ir jos kontroliuojamai sunkiajai pramonei, turėjo užtikrinti, kad kiekviena bendruomenė pati patenkintų savo poreikius ir padidėtų pramonės augimo tempai: sutinkamai su šia gražia svajone, kuri, kaip sakoma, padaro komunizmą ranka pasiekiamą, kapitalo kaupimas ir spartus gyvenimo lygio kilimas gali eiti koja į koja. Tereikia įgyvendinti viršūnėse užbrėžtus tikslus...

Keletą mėnesių atrodė, kad viskas klojasi kuo puikiau. Dieną naktį, vėjyje plazdant raudonoms vėliavoms, dirbama, gaminama „daugiau, greičiau, geriau ir ekonomiškiau“, vietos vadovai skelbia rekordą po rekordo, ir planų kartelė keliami vis aukščiau ir aukščiau - iki 375 milijonų tonų grūdų 1958 m., t. y. dvigubai daugiau negu pernai (195 milijonai tonų, visai nemenkas kiekis); o gruodį bus paskelbta, kad rezultatas pasiektas, tiesa, pirmą išvartus į laukus Centrinio statistikos biuro personalą, žinoma, sudarytą iš „dešiniųjų“, nes šis pareiškė abejojimą... Didžioji Britanija, kurią Didžiojo šuolio dėka Kinija turėjo pralenkti per penkiolika metų, dabar turės būti pasivyta per dvejus. Kadangi, užtikrina pirmininkas, „situacija puiki“, tai keliamos produkcijos normos, didinamos privalomos pyliavos, duodamas nurodymas atlaisvinti laukus dirbtuvėms. Į pavyzdines pretenduojanti Henano provincija kilniaširdiškai perleidžia 200 000 savo darbininkų toms, kurios negali pasigirti tokiais gerais rezultatais⁹². „Socialistinis lenktyniavimas“ skverbiasi vis gilyn: visiškai panaikinami privatūs sklypeliai ir laisvi turgūs, atimama teisė išeiti iš kolektyvo, visi metaliniai reikmenys surenkami ir perlydomi į plieną, kartais surenkamos net medinės durys aukštakrosnėms kurenti. Kaip kompensacija visos bendros maisto atsargos suvalgomos per atmintinus banketus. „Mėsos valgymas buvo laikomas revoliuciniu aktu“, - prisimenama Šansi provincijoje⁹³ : jokių rūpesčių, derlius turėjo būti

⁹² Domenach (1982), *op. cit.*, p. 152.

⁹³ William Hinton, *Shenfan*, New York, Random House, 1984.

pasakiškas... „Valiai paklūsta viskas“, - skelbē antraštēs Henano spaudoje, provincijos hidraulikos specialistū suvažiavime 1957 m. spalį⁹⁴.

Bet greitai vadovai, kurie kartais dar išeidavo iš Užgintojo miesto (tik ne Mao), gavo pažvelgti tiesai į akis: pasikliovę apsimestiniu optimizmu, neišvengiama sėkme ir Didžiojo žygio mitinių vadovų, įpratusių ekonomiką ir darbo jėgą tvarkyti kaip kariuomenę žygyje, neribota galia, jie pakliuvo į savo pačių spąstus. Darbuotojui mažesnė rizika klastoti savo statistiką, nors ir tektų visiškai išsunkti pavaldinius, kad tik atiduotų kas priklauso, negu prisipažinti neįvykdžius šventų švenčiausios užduoties: Mao laikais „nuslysti į kairę“ (kadangi voliuntarizmas, dogmatizmas ir prievarta priskiriami kairei) visada ne taip pavojinga kaip būti dešiniąja vidutinybe. 1958—1959 m. kuo labiau meluojama, tuo greičiau išskylama: kiekvienas išsisukinėja, visi „termometrai“ sudaužyti, o potencialūs kritikai kalėjime arba drėkinimo įrenginių statybose.

Tragedijos priežastys taip pat ir techninės. Kai kurie agronomijos metodai, tiesiog paimti iš sovietų akademiko Lysenko, besiremiantys voliuntaristiniu genetikos neigimu, Kinijoje, lygiai kaip ir Vyresniojo brolio šalyje, gyna dogma. Primesti valstiečiams, jie duoda pragaištingų rezultatų: tuomet, kai Mao teigia, kad „draugijoje [javams] lengviau augti, kartu augdami jie geriau jaučiasi“⁹⁵, kūrybingas klasinio solidarumo taikymas gamtai - be proto sutankinti pasėliai (tankumas penkis ar dešimt kartų didesnis už normalų) nustelbia jaunus augalus, gilus arimas išdžiovina žemę arba iškelia į paviršių druską, kviečiai ir kukurūzai viename lauke nėra labai gera kompanija, o tradicinių rugių pakeitimas kviečiais šaltose Tibeto aukštumų žemėse tiesiog katastrofa. Kitos „klaidos“ - liaudies iniciatyva: išnaikinus grūdus lesančius žvirblius, priviso parazitų; nemaža bet kaip

⁹⁴ Domenach (1982), *op. cit.*, p. 149.

⁹⁵ *Mao, discours secret*, kn. Roderick Mac Farquhar, Timothy Cheek et Eugene Wu (leid.), *The Secret Speeches of Chairman Mao*.

įtaisytų ir prastai sujungtų hidraulikos įrenginių pasirodė esą niekam tikę ir net pavojingi (pagreitėjusi erozija, rizika, jog sugrius vos pakilus vandens lygiui), o jų statyba kainavo daug žmonių gyvybių (10 000 iš 60 000 darbininkų vienoje Henano statyboje); užgaida statyti ant kortos ateitį dėl didelio javų derliaus (kaip ir su plienu pramonėje - *big is beautiful*) sužlugdo „mažas“ pagalbines žemės ūkio šakas, įskaitant ir gyvulininkystę, dažnai būtinas mitybos pusiausvyrai; Fudziane labai pelningos arbatos plantacijos paverstos ryžių laukais.

Pagaliau ekonomikos plotmėje tai ir lėšų asignavimas, kuris paaiškėjo esąs pragaištingas: kapitalo kaupimo procentas pasiekė beprecedentinį lygį (43,4% 1959 m.⁹⁶), bet tai sukišama dideliems drėkinimo įrenginiams, kurie dažnai neužbaigiami arba pastatomi kaip pakliuvo, o ypač masiškai plėsti urbanistinių centrų pramonei (Kinija „žingsniuoja dviem kojomis“, skelbia garsus maoistų lozungas, bet visas kraujas iš žemdirbystės „kojos“ turi sutekėti į pramoninę). Netikęs kapitalo asignavimas nulėmė tokius pat netikusius darbo jėgos asignavimus: 1958 m. valstybinės įmonės įdarbino nei daugiau, nei mažiau kaip 21 milijoną naujų darbininkų, vadinasi, šis sektorius per metus išaugo 85%! Rezultatas: nuo 1957 iki 1960 m. gyventojų nežemdirbių padaugėjo nuo 15 iki 20% - ir visus juos turės išmaitinti valstybė⁹⁷. O darbingi kaimiečiai buvo panaudojami viskam (prie didžiųjų darbų, plieno mikroliejyklose, kurių visa produkcija dažniausiai vienas šlamštas, griauti buvusius kaimus ir statyti naujas gyvenvietes ir t. t.), tik ne žemei dirbti. Po „nuostabaus“ 1958 m. derliaus net buvo sugalvota, jog galima būtų 13% sumažinti pasėlių plotą⁹⁸. Šių „ekonominių svaičiojimų ir politinės melagystės“⁹⁹ samplaikos rezultatas - 1960 m. derlius, kurio valstiečiai net nebeturėjo jėgų nuimti. Henano provincija - pirmoji pasiskelbusi „100% hidrofikuo-

⁹⁶ Mac Farquhar et Fairbank, *op. cit.*, p. 380.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 369.

⁹⁸ *Idem.*

⁹⁹ Domenach (1982), *op. cit.*, p. 157.

ta" (visi įmanomi drėkinimo įrenginių ir užtvankų statybos darbai iš principo atlikti) - bus viena ir labiausiai nukentėjusių nuo bado (kaip spėjama, nuo dviejų iki astuonių milijonų mirusiųjų¹⁰⁰). Prievolės valstybei be galo didelės: 1957 m. pristatyta 48 milijonai tonų grūdų (17% visų atsargų), 1959 m. 67 milijonai tonų (28%) ir dar 51 milijonas 1960 m. Melagiai arba, deja, veikiau jų pavaldiniai įkliuvo į spąstus: Fengjango (Anhui) apskritis, kuri garsėjo kaip pavyzdinė, 1959 m. apsiskelbė prikūlusi 199 000 tonų grūdų, graži pažanga palyginti su 178 000 pernykščių tonų, o iš tikrųjų tais metais buvo prikulta 54 000 tonų, 1958 m. - 89 000 tonų grūdų. Bet valstybė ėmė ir pareikalavo sau visiškai realios dalies nuo iš piršto išlaužto derliaus - 29 000 tonų! Taigi kitais metais visiems (beveik) teks pereiti prie skystos ryžių sriubos režimo ir *Liaudies dienraštis* 1959 m. pabaigoje paskleis siurrealistišką šūkį: „Pertekliaus metais gyvenkime saikingai“. Valstybinė spauda puolė liaupsinti siestos privalumus, o medicinos profesoriai tvirtinti, esą dėl savo ypatingos fiziologijos kinai pertekę riebalų ir proteinų¹⁰¹.

Gal dar buvo galima išlyginti vairalazdę, ir 1958 m. gruodį imasi tokių žygių. Bet pradėjusi augti įtampa santykiuose su SSRS ir ypač autoritetingojo maršalo Peng Dehuai ataka KP Politiniame biure prieš paties Mao puoselėjamus planus paskatino *grynai politiniais taktiniais sumetimais* neigti bet kokius sunkumus, kad nereikėtų pripažinti kokios nors savo kaltės. Per daug protingą gynybos ministrą pakeičia Lin Biao, kuris pasirodys esąs Vairininko padlaižys. Pengas bus nustumtas į šalį, bet nesuimtas. 1967 m. jis bus pašalintas iš partijos, nuteistas kalėti iki gyvos galvos ir 1974 m. mirs kalėjime - Mao mokėjo ilgai nešioti širdyje neapykantą. Mėgindamas sutvirtinti savo pranašumą, 1959 m. rugpjūtį jis liepė rengtis naujam ir gilesniam Didžiojo šuolio etapui. Dabar liaudies komunos turėjo

¹⁰⁰ Dauguma prieš tai pateiktų duomenų paimta iš Jasper Becker, *Hungry Ghosts: China's Secret Famine*, London, John Murray, 1996. Mūsų žiniomis, tai vienintelis veikalas, skirtas po Didžiojo šuolio kilusiam badiui.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 133.

būti išplėstos ir miestuose (galų gale tai nebus padaryta). Kinija sulauks, ko turėjo sulaukti - savo didžiojo bado, bet Mao išliks. Nes, kaip vėliau teigs Lin Biao, istoriją kuria genijai...

Badas apims visą šalį: krepšinio aikštelės Pekine bus pavertos daržais, o sostinės balkonai užplūs du milijonai vištų¹⁰². Nė viena provincija nebus nuo to apsaugota, nepaisant šalies didumo, kultūros ir gamtos sąlygų įvairumo. Jau to pakaktų įrodyti, koks bergždžias oficialus mėginimas suversti kaltę „didžiausioms amžiaus gamtinėms katastrofoms“. Iš tikrųjų 1954 ir 1980 m. orai pridarė daug daugiau žalos. 1960 m. tik aštuonios Kinijos meteorologinės stotys iš šimto dvidešimties užsiminė apie sunkią sausrą, mažiau kaip trečdalis minėjo sausrą¹⁰³. Taigi 1960 m. derlius - 143 milijonai tonų grūdų - 26% mažesnis už 1957 m. derlių (1958 m. derlius vos vos jį viršija) - nusmuko iki 1950 m. lygio, o kinų buvo šimtu milijonų daugiau¹⁰⁴. Miestai, turintys privilegijų skirstant atsargas ir artimesni valdžios organams, ne taip skaudžiai nukentėjo (šiaip ar taip, 1961 m., pačiu niūriausiu laiku, jų gyventojai vidutiniškai gavo po 181 kilogramą grūdų, o kaimiečiams teko tik po 153 kilogramus; kaimiečių norma sumažėjo 25%, miestiečių tik 8%). Mao, sutinkamai su Kinijos valdovų tradicija, bet priešingai savo pataikūnų audžiamai legendai, parodė, kaip mažai jam terūpi, ar tie netašyti ir primityvūs padarai valstiečiai išgyvens. Kita vertus, rajonai ir net vietovės labai skiriasi: logiška, kad pačios trapiiausios Šiaurės ir Šiaurės vakarų provincijos, vienintelės, kurias šiame amžiuje buvo palietęs badas, atsidūrė tarp labiausiai nukentėjusių. Atvirkščiai, Heilongdziango provincija pačiame šiauriniame pakraštyje, dar daug kur neapgyvendintas kraštas ir todėl nelabai nukentėjęs, virto uostu išbadėjusiems: čia gyventojų skaičius nuo 14 milijonų šoktelėjo iki 20 milijonų. Kaip gerai žinoma iš Europos pra-

¹⁰² Roux, *op. cit.*, p. 295-296.

¹⁰³ Becker, *op. cit.*, p. 283.

¹⁰⁴ Mac Farquhar ir Fairbank, *op. cit.*, p. 370 ir 383.

eties, badmečiu regionuose, auginančiuose technines kultūras (cukranendres, aliejinius augalus, runkelius, o ypač medvilnę), kur alkani gyventojai nebeturi už ką nusipirkti maisto, sumažėja įprastinės produkcijos gamyba (kartais dviem trečdaliais), tad badas juos paliečia ypač skaudžiai: laisvoje rinkoje (arba juodojoje rinkoje) ryžių kaina pašoka penkiolika ir net trisdešimt kartų. Nelaimė dar labiau pasunkėja dėl maoistų dogmatizmo: kadangi liaudies komunos *turi* pačios apsirūpinti, maisto gabenimas iš vienos provincijos į kitą drastiškai apribotas. Be to, kenčiama dėl anglies stygiaus (alkani angliakasiai išeina ieškoti maisto arba augina daržoves), nuo bado visus apima apatija ir apsilaidimas. Tokioje industrializuotoje provincijoje kaip Liaoningas pastebimi išsyk du reiškiniai: 1960 metais žemės ūkio produkcija smunka iki pusės 1958 metų kiekio; šeštajame dešimtmetyje kasmet čia būdavo įvežama vidutiniškai 1,66 milijono tonų maisto produktų, o po 1958 metų jų sumažėja iki 1,5 milijono tonų *visos šalies mastu*.

Kad šitas badas buvo politikos padarinys, rodo mirštamumas, kuris didžiausias provincijose, vadovaujamose radikalių maoistų, net jeigu kitais laikais jos būdavo grūdų eksportuotojos: tai Sičuanas, Henanas, Anhui. Pastaroji provincija, esanti Kinijos centrinės dalies šiaurėje, nukenčia labiausiai: mirštamumas 1960 m. čia pašoka iki 6,8% (šiai būdavo 1,5%), o gimstamumas krinta iki 1,1% (prieš tai apie 3%). Taigi per metus gyventojų čia sumažėjo dviem milijonais (iš viso 6%)¹⁰⁵. Henano aktyvistai, kaip ir Mao, įsitikinę, jog visi sunkumai kyla iš to, kad valstiečiai slepia grūdus: anot Siniango provincijos (dešimt milijonų gyventojų) prefektūros sekretoriaus (čia buvo įkurta pirmoji šalyje liaudies komuna), „ne maisto trūksta. Grūdų yra pakankamai, bet 90% gyventojų turi ideologinių problemų“¹⁰⁶. 1959 m. rudenį per karinio stiliaus ofenzyvą, kurios autoriai prisiminė partizaninio karo prieš japonus metodus,

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 376–377.

¹⁰⁶ Becker, *op. cit.*, p. 113.

kliuvo visiems kaimiečiams („klasiniai rangai“ tuomsyk užmiršti). Bent dešimt tūkstančių valstiečių buvo uždaryti į kalėjimus, daugeliui jų tada buvo lemta mirti badu. Duotas įsakymas sudaužyti visus privatiems asmenims priklausančius virtuvės reikmenis (tuos, kurie nebuvo perlydyti į niekam nereikalingą plieną), kad anie niekaip negalėtų maitintis patys ir vagiliauti iš kooperatyvo. Uždrausta visai kurti ugnį - laukiant atšiaurios žiemos! Represijų protrūkiai pasibaisėtini: tūkstančiai suimtųjų sistemingai kankinami, vaikai užmušinėjami, virinami, paskui naudojami kaip trąša - o viena nacionalinė kampanija ragina „mokyti iš Henano“. Anhui provincijoje, kur skelbiamas pasiryžimas „laikytis iškėlus raudoną vėliavą, net jei mirs 99% gyventojų“¹⁰⁷, komunistų kadrai prisiminė senas geras laidojimo gyvų ir kankinimo įkaitinta geležimi tradicijas. Laidotuvės uždraustos: bijoma, kad jų gausumas nesuauzdrintų gyvųjų ir kad jos nevirstų protesto demonstracijomis. Draudžiama priglausti daugybę pamestų vaikų: „Kuo daugiau jų priglaus, tuo daugiau pames“¹⁰⁸. Kai kurie kaimiečiai iš nevilties bando traukti į miestus, bet ten juos pasitinka šūviai. Feniango rajone suskaičiuota daugiau kaip 800 mirusių, o 12,5% jo kaimų gyventojų, vadinasi, 28 000 žmonių, įvairiais būdais nubauti. Įsisiautėjo tikras karas prieš valstiečius. Kaip pasakė Jeanas Lucas Domenachas: „kuo daugiau utopijos politikoje, tuo nuožmesnis politinis teroras visuomenėje“¹⁰⁹. Kai kuriuose kaimuose badu išmiršta daugiau kaip 50% žmonių. Kartais išgyventi tegali vien valdžia piknaudžiaujantys komunistų kadrai. Kaip ir tame pačiame Henane, gausu kanibalizmo atvejų (oficialiai pripažinti 63), ypač dažni „mainai“, kai apsieikiama vaikais, kad būtų galima juos suvalgyti¹¹⁰.

Tada, kai Gagarinas pakilo į kosmosą, šalis, turinti daugiau kaip trisdešimt tūkstančių kilometrų geležinkelių, telefoną, radiją, atro-

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 146.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 139.

¹⁰⁹ Domenach (1982), *op. cit.*, p. 155.

¹¹⁰ Becker, *op. cit.*, p. 112-149.

do nuniokota kaip per didžiąsias maisto krizes Europa senajo režimo laikais, tik tiek, kad XVIII amžiuje tą patyrė gyventojai *visame pasaulyje*: galybė išbadėjusių žmonių, bandančių misti tyre iš žolės, medžių žievės, miestuose iš tuopų lapų, klaidžiojo keliais ieškodami sau duonos kąsnio, tykojo apiplėšti gurguoles, retkarčiais iš nevilties puldavo maištauti (Siniango ir Lan Kao rajonai Henano provincijoje)¹¹¹ - niekas jiems neatsiųs valgyti, o kai kuriuos vietas „atsakingi“ kadrai sušaudys. Sumažėja atsparumas ligoms ir infekcijoms, vis daugiau žmonių miršta. Išsekusios moterys beveik nebegali pastoti arba gimdyti vaikų. Ne mažiau miršta iš bado ir *laogai* kalinių, net jei jų padėtis nebūtinai prastesnė negu kaimynystėje gyvenančių valstiečių, kurie kartais ateina prie lagerio vartų kaulyti nors trupučio maisto: trys ketvirčiai kalinių iš Jeano Pasqualini 1960 m. rugpjūčio mėnesio darbo brigados po metų buvo mirę arba merdėjo¹¹², o dar gyvi buvo priversti kapstyti arklių bei karvių mėšle ir ieškoti nesuvirškintų kukurūzų grūdų bei kirmėlių¹¹³. Jie taip pat naudojami kaip bandomieji triušiai eksperimentams su maisto pakaitalais, pvz., miltų ir 30% popieriaus masės mišinys duonai kepti arba mišinys iš pelkių maurų ir ryžių košės. Pirmasis visam lageriui įvaro siaubingą vidurių užkietėjimą, nuo kurio daug miršta, nuo antrojo irgi daug kas suseraga, o patys silpniausi numiršta. Galop pasirenkama maltos kukurūzų burbulės, ir jos pasklis po visą šalį¹¹⁴.

Bendras mirštamumas nuo 1,1% 1957 pakyla iki 1,5% 1959 ir 1961 m., ir iki 2,9% 1960 m. Gimstamumas nuo 3,3% 1957 m. nukrinta iki 1,8% 1961 m. Neatsižvelgiant į gimstamumo sumažėjimą (galbūt 33 milijonai vaikų, bet kai kurie paprasčiausiai neišsivystę)¹¹⁵, bado aukų nuo 1959 iki 1961 m. gali būti skaičiuojama tarp 20 (beveik oficialus Kinijoje 1988 m. paskelbtas skaičius) ir 43 mili-

¹¹¹ Roux, *op. cit.*, p. 296-297.

¹¹² Pasqualini, *op. cit.*, p. 262.

¹¹³ *Ibid.*, p. 252.

¹¹⁴ *Ibid.*, p. 227-228.

¹¹⁵ Lin, minėtas straipsnis.

jonų¹¹⁶. Tai buvo, ko gero, pats didžiausias badas (bent jau absoliučiais skaičiais) visoje Kinijos istorijoje (antrą vietą užimtų 1877-1878 m. badas šalies šiaurėje, pareikalavęs nuo 9 iki 13 milijonų aukų), neabejotinai ir žmonijos istorijoje. 1932-1934 m. badas SSRS, kilęs maždaug tokiomis pačiomis politinėmis ir ekonominėmis sąlygomis, nuvaręs į kapus maždaug penkis milijonus žmonių, savo proporcijomis kiek mažesnis negu Didžiojo šuolio badas Kinijoje¹¹⁷. Normaliais laikais mirštamumas kaimuose 30-60% viršydavo mirštamumą mieste. 1960 m. jis dvigubai išaugo (nuo 1,4 iki 2,9%). Valstiečiai kiek atitolino badą, suvalgydami savo gamybinį kapitalą, t. y. gyvulius: nuo 1957 iki 1961 m. išskersta 48% kiaulių, išpjauta 30% kinkomųjų gyvulių¹¹⁸. Nemaistinių kultūrų (tokių kaip medvilnė, svarbiausios šalies pramonės žaliava) plotas nuo 1959 iki 1962 m. sumažėjo daugiau kaip trečdaliu, taigi jų produkcijos nuosmukis atsilieps gamybiniam sektoriui. Nors 1959 m. pabaigoje, norint paskatinti produkciją, vėl leidžiami valstiečių turgūs, juose viskas - juk menki išteklių - taip brangu, kad mažai kas gali nuo bado apsiginti: 1961 m. kiaulienos kainos čia 14 kartų didesnės negu valstybinėse parduotuvėse. Šiaurės vakaruose, kur netrūksta ganyklų, bet amžinai jaučiamas grūdų stygius, gyvulininkystės produktų kainos padidėja daug mažiau negu grūdų produktų: Gansu provincijoje iš bado žmonės miršta dar 1962 m., grūdų produktų norma čia sudaro pusę „pusbadžio normos“.

¹¹⁶ Becker, *op. cit.*, p. 270-273.

¹¹⁷ Mac Farquhar et Fairbank, *op. cit.*, p. 370-372.

¹¹⁸ *Ibid.*, p. 372-382, iš čia paimti šie ir dauguma kitų Didžiojo šuolio duomenų.

Prisiminimai apie Didįjį šuolį Anhui provincijoje, arba kaip Wei Jingshengas nutraukė ryšius su maoizmu

Atvažiuavęs čia¹¹⁹, dažnai girdėdavau valstiečius šnekant apie Didįjį šuolį, lyg tai būtų buvusi apokalipsė, nuo kurios jie džiaugiasi išsigelbėję. Suintriguotas tokių kalbų, aš dažnai juos smulkiai klausinėdavau ir ilgainiui įsitikinau pats, kad „trejus metus trukusios gamtinės katastrofos“ nebuvo tokios jau gamtinės, veikiausiai tai buvo klaidingos politikos rezultatas. Valstiečiai pasakojo, pvz., jog 1959-1960 m. per „komunistinį vėją“¹²⁰ buvo toks badas, kad ryžiams subrendus jie net neturėjo jėgų nuimti derliaus - vadinasi, metų būta gerų. Daugelis mirė badu žiūrėdami į laukuose vėjo barstomus ryžių grūdus. Kai kuriuose kaimuose neatsirado nė vieno žmogaus, pajėgiančio eiti doroti derliaus. Sykį, kai su giminaičiu keliavau į vieną kaimą už keleto li nuo mūsų, kur buvome pakviesti į svečius, ėjome pro tuščią kaimą, kurio visi namai buvo nuplėštais stogais, likusios tik molio sienos.

Įsitikinęs, kad tai kaimas, apleistas nuo Didžiojo šuolio, kaimų reformos laikų, nusistebėjau: „Kodėl nesugriauna tų sienų ir jų vietos nepaverčia laukais?“ Giminaitis atsakė: „Todėl, kad tie namai priklauso žmonėms ir negalima be jų leidimo griauti“. Žiūrėdamas į tas lūšnas, nenorėjau patikėti, kad jos galėtų būti gyvenamos. „Žinoma, kad negyvenamos! Čia visi išmirė „komunistinio vėjo“ laikais! Ir niekas niekada nesugrįžo. Tada išdalijo žemes gretimoms artelėms. Tikrai pamanė, kad kas nors dar gali sugrįžti, ir neišdalijo namų sklypų. Bet aš tikrai bijau, kad čia niekas niekada nebepareis“.

Ėjome visai šalia kaimo. Skaistūs saulės spinduliai apšvietė jaspio žalumo piktžolės tarp molio sienų, pabrėždami kontrastą su aplinkui prižiūrimais ryžių laukais ir suteikdami peizažui dar daugiau liūde-

¹¹⁹ 1968 m. valdžios persekiojamas aštuoniolikmetis chunveibinas Wei, kaip ir milijonai kitų, slepiasi savo šeimoje, viename Anhui provincijos, ypatingai nuniokotos Didžiojo šuolio, kaime.

¹²⁰ Vienas oficialių Didžiojo šuolio pavadinimų.

sio. Prieš mūsų akis pro piktžoles staiga išniro scena, apie kurią sykį man pasakojo vaišėse [sic]: šeimos susikeičia vaikais, kad galėtų juos suvalgyti. Aiškiai mačiau sielvarto iškamuotus tėvus, kramtančius mėšą vaikų, kuriuos jie išmainė į savuosius. Vaikėzai, gainiojantys drugelius laukuose šalia kaimo, man pasirodė persikūniję tėvų suvalgyti vaikai. Man jų pagailo. Bet dar labiau pagailo jų tėvų. Kas juos vertė ryti - per kitų tėvų skausmą ir ašaras - žmogieną, kurios net košmare jiems nebūtų atėję į galvą ragauti? Tada aš supratau, kas buvo tas budelis, „kokį žmonija per keletą amžių, o Kinija per kelis tūkstantmečius pagimdė tik vieną“¹²¹: Mao Zedongas. Mao Zedongas ir jo pasekėjai, kurių sistema ir nusikalstama politika privertė iš bado pamišusius tėvus atiduoti savo kūno kūną kitų alkiui numalšinti, kad gautų kitų tėvų kūno kūną numalšinti savajam. Mao Zedongas, kuris, kad nusiplautų kaltę nužudęs demokratiją¹²², sugalvojo tą „didįjį šuolį“ ir privertė tūkstančių tūkstančius iš bado apkvaišusių valstiečių užkapoti kauptuku buvusius draugus, savo vaikystės draugų krauju ir kūnu gelbėti savo pačių gyvybes. Ne, ne jie buvo budeliai, budeliai buvo Mao Zedongas ir jo sėbrai. Pagaliau aš supratau, iš kur Peng Dehuai sėmėsi jėgų užsipluti Mao Zedongo vadovaujamos partijos Centro komitetą. Pagaliau aš supratau, kodėl valstiečiai taip nekenė „komunizmo“ ir kodėl jie neprisidėjo, kai buvo puolama Liu Shaoqi „trijų laisvių ir vienos garantijos“ politika. Priežastis paprasta ir aiški: jie neketino ateityje daugiau duoti kitiems žiaumoti savo kūno kūną ar galabyti savo bičiulius, kad galėtų pamišimo akimirką, pabudus savisaugos instinktui, juos suvalgyti. Šito pakako bet kokiai ideologijai nusverti¹²³.

¹²¹ Garsus posakis, Lin Biao skirtas Mao Zedongui, 1966 m. rugsėjo 18 d. kalba.

¹²² Užuomina į Šimto žiedų „spąstus“.

¹²³ Wei Jingsheng, *Mon évolution intellectuelle entre seize et vingt-neuf ans*, iš *La Cinquième Modernisation et autres écrits du „Printemps de Pékin“*, tekstai išversti ir pateikti Huang San ir Angel Pino, Paris, Christian Bourgois-Bibliothèque asiatique, 1997, P- 244-246. Apie Wei žr. toliau.

Gal iš slogaus nesąmoningumo, o gal veikiau iš absoliutaus abejingumo keliems milijonams „kiaušinių“, kuriuos reikia sudaužyti norint pasiekti komunizmą, valstybė į krizę reaguoja - jei galima taip sakyti - tokiomis aplinkybėmis grynai nusikalstamu būdu. Antai 1959 m. vien grūdų eksportas, pirmiausia į SSRS, palyginti su 1958 m. nuo 2,7 milijono tonų išaugo iki 4,2 milijono tonų ir tik 1960 m. sugrįžo į 1958 m. lygį; 1961 m. importuojama 5,8 milijono tonų grūdų (1960 m. buvo 66 000 tonų), bet šito per maža¹²⁴. O Jungtinių Amerikos Valstijų pagalbos atsisakoma politiniais sumetimais. Pasaulis, kuris būtų galėjęs susitelkti, turi nieko nežinoti apie socializmo nesklandumus Kinijoje. Galiausiai pagalba jos laukiantiems kaimų gyventojams sudaro mažiau kaip 450 milijonų juanų per metus, išeitų po 0,8 juanio vienam žmogui - o ryžių kilogramas laisvoje rinkoje kainuoja nuo 2 iki 4 juanų... Kinų komunizmas, kaip giriamasi, sugebėjo „kalnus nuversti“ ir pažaboti gamtą. Bet tik tam, kad būtų leista numirti badu to idealo kūrėjams.

Tarp 1959 m. rugpjūčio - Didžiojo šuolio naujo etapo - ir 1961 m. viskas vyksta taip, lyg partija apkvaišusi žiūrėtų į katastrofą ir neįstengtų reaguoti. Kritikuoti Didįjį šuolį, į kurį Mao metė visas jėgas, buvo per daug rizikinga. Bet situacija taip pašlijo, kad Liu Shaoqi, antrasis režimo asmuo, galėjo priversti partijos pirmininką gintis ir beveik sugrąžinti „švelnios“ kolektyvizacijos laikus, kai dar nebuvo liaudies komunų: privatūs sklypai, valstiečių turgūs, laisvos amatininkų dirbtuvės, valstiečių ūkinės veiklos valdymo suprastinimas iki darbo brigados (buvusio kaimo ekvivalentas). Tai leidžia greitai išbristi iš bado¹²⁵. Bet ne iš skurdo: atrodo, tarytum žemės ūkio gamyba, nuo 1952 iki 1958 m. gana sparčiai augusi, būtų pritrūkusi kvapo dviem dešimtmečiams. Pasitikėjimas negalėjo sugrįžti - nes „pilvai dar gurgė“ - ten, kur pakilo milžiniška

¹²⁴ Mac Farquhar et Fairbank, *op. cit.*, p. 381.

¹²⁵ Becker, *op. cit.*, p. 235-254.

1959-1961 m. rykštė. Tiesa, bendroji žemės ūkio produkcija nuo 1952 iki 1978 m. padvigubėjo, bet ir gyventojų skaičius nuo 574 milijonų išaugo iki 959 milijonų, o galvojant apie svarbiausią priežastį, kodėl vienam gyventojui tenkanti produkcija menkai tepadidėjo, reikia prisiminti šeštojo dešimtmečio metelius. Daugumai gamybos sričių teks palaukti bent 1965-ųjų (Henane 1968-1969 m.¹²⁶), kol bus pasiektas 1957 m. lygis (bruto produkcija). Žemės ūkio produktyvumas dar labiau nukentėjo; Didysis šuolis savo begėdišku chemikalų eikvojimu jį nusmukdė maždaug ketvirtadaliu. Reikėjo sulaukti 1983 metų, kad būtų pasiektas bendras 1952 m. efektyvumo lygis¹²⁷. Visi kultūrinės revoliucijos amžininkai liudija apie baisų tuometinio kaimo skurdą, gyvenimą pusbadžiu, negalėjo būti nė kalbos apie kokią nors ištaigą (paprasciausias butelis aliejaus šeimai buvo tikras lobis¹²⁸); be to, Didžiojo šuolio traumuoti kaimiečiai pasidarė nepaprastai abejingi režimo propagandai. Nenuostabu, kad, praėjus lygiai dvidešimčiai metų nuo liaudies komunų, Kinijos gražinimą į rinkos ekonomiką labiausiai palaikė smulkūs valstiečiai, su entuziazmu atsiliepę į liberalias Deng Xiaopingo reformas.

Tačiau 1959-1961 m. tragedija, režimo „didžioji paslaptis“, prie kurios paneigimo prisidėjo daug lankytojų iš užsienio, niekada nebuvo pripažinta tokia, kokia buvo. Liu nuėjo gana toli, kai 1962 m. sausį vienoje konferencijoje siaurame kadry rate pripažino: badas 70% buvo žmogiškų klaidų padarinys¹²⁹. Eiti toliau tiesiogiai neapkaltingus Mao buvo neįmanoma. Net ir po Mao mirties ir po 1981 m. „galutinio nuosprendžio“, kurį KKP paskelbė savo buvusiam vadui, Didysis šuolis ir toliau išvengia bet kokio pasmerkimo, bent jau viešo.

¹²⁶ Domenach, *op. cit.*, p. 154.

¹²⁷ Lin, minėtas straipsnis; Claude Aubert, *Économie et société rurales*, kn. Bergère ir kt. (1990), *op. cit.*, p. 166-168.

¹²⁸ Hua Linshan, *Les Années rouges*, Paris, Le Seuil, 1987, p. 202.

¹²⁹ Becker, *op. cit.*, p. 243.

- Liši ○ Kalėjimas-gamykla
- BIKANGAS Laogai stovykla
- (k) Taip pat kardojojo kalnimo įstaiga
- (L) Taip pat laogai

Žemėlapis paimtas iš J.-L. Domenach,
Chine: l'Archipel oublié, Fayard, 1992

Svarbiausi laogai

Paslėptas „gulagas“ - laogai

Kinų komunizmo nišos pilnutėlės lavonų, ir, be abejo, keisčiausia, kad jam pavyko taip ilgai jas slėpti nuo pasaulio akių. Tas pats pasakytina ir apie didžiulę šaldyklą - konclagerių archipelagą. Jį sudaro geras tūkstantis didelių darbo stovyklų (žr. žemėlapij), taip pat galybė kalinimo centrų - apie juos retai teužsimenama net nuodugniuose ir palyginti neseniai išleistuose Kinijos Liaudies Respublikai skirtuose veikaluose. Represinis aparatas mokėjo dangstyti: niekas nebūdavo nuteistas „kalėti“ arba „sunkiesiems darbams“ (tai būtų pernelyg panašu į senąjį režimą), tik „perauklėti“ arba „pataisos darbams“. Pagrindinės kalinimo vietos gana logiškai užmaskuotos viešų įmonių iškabomis: taigi reikia žinoti, kad „Pramoninė Dzingdžou dažykla“ (tik toks užrašas figūruoja ant vartų) yra ne kas kita kaip Hubėjaus provincijos kalėjimas Nr. 3 ar kad „Ingde arbatos auginimo ūkis“ atitinka Guangdongo provincijos perauklėjimo darbų objektą Nr. 7¹³⁰. Net laišakai iš namų rašomi tik į anoniminę pašto dėžutę. Maoistinėje eroje galiojo taisyklė, kad per visą tardymo laiką (trunkantį paprastai daugiau nei metus) lankyti draudžiama. Artimiesiems ne visada būdavo pranešama apie kalinio laikymo arba palaidojimo vietą, ypač per kultūrinę revoliuciją, - nebent po ilgo laiko. Respublikos eksprezidento Liu Shaoqi, kuris buvo laikomas slaptame kalėjime, vaikai apie jo mirtį (1969 m. lapkritis) sužinojo tik 1972 m. Tik tada jie galėjo aplankyti savo motiną, kaip ir tėvas įkalintą po 1967 m. rugpjūčio¹³¹. Per retus perkėlimus „šiam pasaulyje“ iš vienos vietos į kitą kaliniai turėjo pasidaryti nematomi. Kameroje įpratinti galvą laikyti nuolat nuleistą ir tylėti, stotyje jie gaudavo keistas instrukcijas: „Stotyje elkitės normaliai. Draudžiama, kartoju, draudžiama nuleisti gal-

¹³⁰ Harry Wu, *Laogai: le goulag chinois*, Paris, éditions Dagorno, 1996 (originalas anglų k., 1992), p. 28 ir 198.

¹³¹ Yan Jiaqi et Gao Gao, *Turbulent Decade: A History of the Cultural Revolution*. Honolulu, University of Hawai'i Press, 1996 (originalas kinų k., 1986), p. 164.

vą. Jei kuriam prireikia į tualetą, turi duoti ženklą sargybiniui - sūniaužtas kumštis ir atstatytas nykštys. Rūkyti ir kalbėti leidžiama. Jokių juokų. Sargybiniai turi įsakymą šauti"¹³².

Buvusių kalinių pasakojimai ilgai buvo retenybė: kaip pamatysime, Mao laikais ištrūkti iš kalėjimo buvo labai sunku ir mažai kam pavykdavo; antra, išeidamas į laisvę kalinys paprastai turėdavo pasižadėti nieko nekalbėti apie tai, ką patyrė, kitaip vėl pateks į kalėjimą. Štai kodėl dauguma pasakojimų yra užsieniečių, kurie sudarė tik nežymią dalį kalinių. Jų liudijimai ir šiandien tebėra svarbiausias mūsų žinių šaltinis. Savo vyriausybės pastangomis daugeliui jų pavyko išeiti gyviems. Kai kurie turėjo aiškų įpareigojimą papasakoti apie šmėklų armijos, tarp kurios jie praleido šiek tiek laiko, kančias. Taip buvo Jeanui Pasqualini (kiniškas jo vardas Bao Ruo-wang). Vienas kartu sėdintis kalinys jam paaiškino, kodėl draugai taip saugo jo sveikatą ir gyvybę: „Visi tie žmonės... reikia pasakyti, kad nė vienam iš jų niekada nepavyks išeiti iš kalėjimo, taip pat ir man pačiam. Mes čia įklimpę visam gyvenimui. Tu vienintelis esi kitoks, Bao. Gali būti, kad vieną dieną tu išėsi pro didžiuosius vartus. Tai galėtų pasitaikyti užsieniečiui, bet ne mums. Tu vienintelis, jeigu išėsi, galėsi kalbėti. Štai kodėl mes norime išsaugoti tave gyvą, Bao, [...] kol tu būsi čia, gyvensi. Galiu tau tą pažadėti. O jei būsi perkeltas į kitus lagerius, rasi kitų kalinių, kurie galvos taip kaip mes. Tu esi brangus kroviny, drauguži!“¹³³

Tankiausiai iš visų laikų apgyventa kalėjimų sistema

Laogai - tai reiškia niekur... Į šią tamsią skylę šviesi maoizmo saulė sukūšo dešimtis milijonų žmonių (pagal Harry Wu, iki devintojo dešimtmečio vidurio 50 milijonų - tai tik vienas skaičius)¹³⁴. Ir daugelis čia pražuvo: jei patikėsime dviem apytikrais Jeano Luco

¹³² Pasqualini, *op. cit.*, p. 182.

¹³³ *Ibid.*, p. 262.

¹³⁴ Wu, *op. cit.*, p. 38.

Domenacho vertinimais (per metus vidutiniškai įkalinama apie 10 milijonų žmonių, priklausomai nuo momento 1 -2% visų Kinijos gyventojų, o metinis mirštamumas 5%), turėtų būti apie 20 milijonų kalėjime mirusių kinų, iš jų maždaug 4 milijonai per Didžiojo šuolio badą 1959-1962 m. (nors „normalus“ - jau minimalus - davinyms kai kur sugrįžo tik 1964 m.¹³⁵ Neįkainojami Jeano Pasqualini prisiminimai ir neseniai išėjusios studijos (Wu ir Domenacho) jau leidžia susidaryti bendrą vaizdą apie mažiausiai pažintą iš trijų didžiųjų šio amžiaus konclagerinių pasaulių.

Pasaulį, kuris pralenkė kitus savo užmoju, savo trukme (bent jau iki 1978 m., pirmos didžiosios išlaisvinimų bangos¹³⁶) ir įvairove. Kalinių įvairovė: 80% „politinių“ 1955 m. (bet tada daugelis kriminalinių nusikaltimų galėjo būti perkvalifikuoti į politinius - tai leidžia taikyti sunkesnes sankcijas), kito dešimtmečio pradžioje jie sudarė gerą pusę, o apie 1971 m. kriminalinių kalinių jau buvo maždaug du trečdaliai¹³⁷. Tai ženklas, kad liaudies sluoksniai atšalo nuo režimo ir į nestabilią politinę atmosferą sugrįžo nusikalstamumas. Kalinimo formų įvairovė¹³⁸: „kardomojo“ sulaikymo centrai, kalėjimai (tarp jų keletas specialių įstaigų nuverstiems komunistų vadovams), tie patys *laogai* ir tokios „sušvelnintos“ deportacijos formos kaip *laojiao* ir *jiuye*. *Kardomojo kalinimo centrai* yra tarsi pataisos archipelago prieangis. Tokių miestuose įsikūrusių prieangių buvo apie 2500, juose sulaikytieji būdavo tardomi. Tardymas trukdavo labai įvairiai (kartais galėdavo užsitęsti ir dešimtmetį!). Čia dažnai būdavo atliekamos ir trumpesnės negu dvejų metų bausmės. *Kalėjimu*, kuriuose laikoma vos 13% kalinių, bent tūkstantis, ir jie paprastai priklauso tiesiog nuo centrinės valdžios. Jų vaidmuo toks pat kaip ir mūsų griežtojo režimo kalėjimo skyrių, juose būna sustiprin-

¹³⁵ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 242; Pasqualini, *op. cit.*, p. 318.

¹³⁶ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 489.

¹³⁷ *Ibid.*, p. 512.

¹³⁸ Ta tema plg. Wu, *op. cit.*, p. 23-39; Domenach (1992), *op. cit.*, p. 139-226.

ta priežiūra ir laikomi patys didžiausi nusikaltėliai (pirmiausia nu-teistieji myriop, kai bausmė dvejiems metams atidedama - kinų teisės keistenybė, kurią daugeliu atvejų reikėtų suprasti kaip malonę, kai nuosprendžio vykdymas atidedamas siekiant nusikaltėlio „nuoširdaus pasitaisymo“) ir „neliečiamieji“ kaliniai (aukšti kadrai, užsieniečiai, dvasininkai, disidentai, šnipai ir t. t.). Gyvenimo sąlygos, nors gerokai nevienodos, nebūtinai labai blogos (kalėjimas Nr. 1 Pekine, kur valgoma iki soties, kur miegama ant tatamio, o ne ant medinių žiogrių - „svajonė“ tų, kurie patenka į šį archipelagą¹³⁹, yra pavyzdinė įstaiga, į kurią vedami parodyti užsienio svečiai). Bet itin griežta drausmė, privalomas sunkus gamybinis darbas, intensyvus ideologijos brukimas dažnai skatina kalinius prašyti perkeliameis „į gryną orą“, kokią nors darbo stovyklą, apie kurias čia sklinda pagražintos kalbos.

Taigi masė kalinių gyvena didžiulėse darbo stovyklose, išsimėčiusiose po visą šalį. Daugiausia jų sutelkta pusdykumių zonose Mandžiūrijos šiaurėje, kinų Mongolijoje, Tibete, Sindziange, o ypač Činghajuje, tikroje „pataisos kalėjimų provincijoje“¹⁴⁰, tarsi kinų Kolymoje, kur vasarą svilina saulė, o žiemą spigina šaltis... Čia lageryje Nr. 2 laikoma daugiau kaip 50 000 kalinių, tai galbūt didžiausias toks lageris Kinijoje¹⁴¹. Nuošaliuose Vakarų ir Šiaurės rytų rajonuose esantys lageriai garsėja griežta tvarka, bet apskritai patys nežmoniški darbo tempai yra urbanizuotų zonų kalėjimų gamyklose bei dideliuose valstybiniuose pataisos ūkiuose. Iš principo būdami priklausomi nuo provincijų ar municipalinių administracijų (Šanchajus turi savo tinklą, nusidriekusį per kitas provincijas), visi kaliniai kilę iš vienos geografinės vietovės (tarp Rytų Kinijos kalinių nesutiksim tibetiečių); skirtingai nuo SSRS, lageriai integruoti į vietinių ar regioninių ekonomikų strategiją ir tik atsitiktiniais atvejais kaliniai bū-

¹³⁹ Pasqualini, *op. cit.*, p. 104.

¹⁴⁰ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 541.

¹⁴¹ Wu, *op. cit.*, p. 30.

davo įtraukiami į valstybinio masto projektus, tokius kaip „draugystės geležinkelis“ link sovietinės Kirgizijos, kurio užbaigimo darbai dėl sovietų ir kinų santykių atšalimo trisdešimčiai metų buvo sustabdyti...

Lagerių gyventojus reikia skirstyti į tris gana nevienodo statuso grupes. Mao laikais pačią svarbiausią ir ypač pastoviausią grupę sudarė tie, kurie buvo suvaryti į tikruosius *laogai*, atseit „perauklėjimui darbu“¹⁴². Šie vidutinį arba ilgą laiką kalėti nuteisti kaliniai organizuoti kaip kariuomenėje (į eskadronus, batalionus, kuopas ir t. t.), jie yra netekę pilietinių teisių, negauna jokio užmokesčio ir tik retai leidžiami lankyti. Tuose pačiuose lageriuose rečiau negu specialiose įstaigose galima rasti tokių, kuriems paskirta „darbo terapija“, arba *laojiao*. Ši savotiška administracinio kalnimo forma buvo įsteigta 1957 m. rugpjūtį, antidešnumo kampanijos įkarštyje. Tai panašu į pusiau legalų saugumo praktikuojamą kalnimą. Aukos nėra nuteistos (vadinasi, nėra nustatytas jų kalnimo laikas), nėra praradusios savo pilietinių teisių (tačiau lageriuose nėra balsavimo dėžės...) ir gauna nedidelį užmokestį (bet didžioji jo dalis atskaitoma už maistą ir pastogę). Jos čia atsidūrė už palyginti lengvus nusižengimus ir neišbūna *laojiao* ilgiau kaip keletą metų. Bet leidžiama kuo aiškiausiai suprasti, jog daug kas priklauso nuo jų elgesio... *Laojiao* drausmė, kalnimo ir darbo sąlygos faktiškai labai artimos *laogai*, ir viena, ir antra tvarko saugumas.

Truputį daugiau „privilegijų“ turi „prikomandiruotieji“ *jiuye*, retkarčiais vadinami „laisvaisiais darbuotojais“. Laisvė nėra beribė, nes jie neturi teisės palikti darbo vietos, dažniausiai lagerio, nebent gauna vieną ar du leidimus per metus. Su jais geriau elgiamasi, jiems kiek daugiau mokama negu *laojiao*, jie gali atsivežti savo šeimą arba tuoktis, bet gyvena pusiau kalėjimo sąlygomis. Faktiškai tai tam tikros lagerių „sumažinto slėgio kameros“, kur suvaromi „paleistieji“, dažnai visam likusiam gyvenimui. Manoma, kad iki septintojo

¹⁴² Wu linkęs vadinti „pataisymu“.

dešimtmečio į *jiuye* buvo pervesta 95% ištrūkusiųjų iš *laogai* (o 50% dar devintojo dešimtmečio pradžioje), taip pat 20-30% buvusių *laojiao* kalinių¹⁴³. Atskirti nuo savo gyvenamosios aplinkos, praradę darbą ir teisę apsigyventi mieste, dažniausiai išsituokę (žmona būdavo nuolat valdžios raginama išsiskirti su „nusikaltėliu“), paženklinoti visam gyvenimui, nes sykį prasikalto, liūdniausia, kad dažnai jie nebeturi kur daugiau eiti ir susitaiko su likimu... Nustoję bet kokios vilties, jie žadina net *laogai* kalinių gailestį: „Laisvieji darbuotojai, kuriuos mes sutikdavome, atrodė liūdna komanda. Sakytum eiliniai kaliniai. Jie būdavo tingūs, nerangūs ir purvini. Matyt, nusprendė, kad dėl nieko neverta stengtis, ir tam tikra prasme buvo teisūs. Jie būdavo nuolat alkani, ujami sargybinių ir prižiūrėtojų, o naktį uždaromi kaip ir visi kiti. Vienintelis skirtumas tarp jų ir mūsų padėties buvo tas, kad jie turėjo privilegiją matytis su savo šeima. Visa kita nieko nereiškė. Aišku, jiems taip pat būdavo mokama už darbą, bet visas užmokestis išeidavo maistui ir drabužiams, nes iš valdžios jie jau nebegaudavo nieko dovanai. Į viską absoliučiai šiems laisviesiems darbuotojams buvo nusispjauti“¹⁴⁴. Mao laikais bet koks nuosprendis faktiškai dažniausiai reiškė kalėjimą iki gyvos galvos.

Beieškant „naujojo žmogaus“

Neribotas kalinimas iš esmės prieštarauja pačiam visuotinai išgarsintam pataisos sistemos projektui - kalinio perauklėjimui, jo pavertimui „nauju žmogumi“. Šiaip sistema trimituoja, sako Jeanas Lucas Domenachas, girdi, „kalėjimas ne bausmė, o tik proga nusikalteliui reabilituotis“¹⁴⁵. Vienas saugumo vidaus dokumentas nusako procesą, privalomą sulaikytajam: „Negali atsiduoti įstatymui, jei nesi pirma pripažinęs savo nusikaltimų. Pirmiausia privalu pri-

¹⁴³ *Ibid.*, p. 142-143.

¹⁴⁴ Pasqualini, *op. cit.*, p. 282.

¹⁴⁵ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 162.

pažinti savo nusikaltimus, o atsidavimas įstatymui yra persiauklėjimo pradžia. Pripažinimas ir paklusimas yra dvi pirmosios pamokos, kurias kaliniui reikia išmokti ir turėti galvoje per visą persiauklėjimo procesą". Sykį nutraukęs ryšius su savo praeitimi, kalinys gali pradėti persiimti „teisingomis idėjomis": „Norint nukreipti politinį kalinio mąstymą teisinga linkme, privalu laikytis keturių svarbiausių mokymo principų: marksizmo-leninizmo, tikėjimo maoizmu, socializmu, Komunistų partija ir liaudies demokratijos diktatūra"¹⁴⁶. Todėl pataisos įstaigos pirmiausia yra „blogų", nepastovių ir truputį lėto mąstymo mokinių, kokiais laikomi kaliniai, mokymo vieta. Vienoje darbo stovykloje Pasqualini pasitiko transparantas su užrašu: „Sveiki atvykę, naujieji mūsų draugai studentai!"¹⁴⁷. Mokslas yra viskas, per visą tardymo laikotarpį jam skiriama ne mažiau kaip dvi valandos per dieną, po pietų, kameroje. Bet jei kai kurie kaliniai nedaro pakankamos „pažangos" ar vyksta politinės kampanijos, mokslas gali trukti visą dieną, savaitę, kartais net ištisą mėnesį. Daugeliu atvejų nuo penkiolikos dienų iki trijų mėnesių trunkantis „nepertaukiamų studijų" laikotarpis yra praktikavimasis prieš įžengiant į kalėjimo pasaulį¹⁴⁸. Seansai vyksta pagal kuo griežčiausią ritualą, tada griežtai draudžiama vaikščioti, atsikelti (net norint pakeisti sėdėjimo pozą reikia prašyti leidimo), šnekėtis... ir miegoti - amžina pagunda, ypač jei prieš tai visą dieną sunkiai dirbai. Katalikiškai išauklėtas Pasqualini nustebo marksizmo-leninizmo pratybose atradęs meditaciją, išpažintį ir atgailą - skirtumą sudaro privalomas tų aktų kolektyviškumas ir viešumas. To tikslas nėra atkurti ryšį tarp žmogaus ir Dievo, o sulieti individą su partijai visiškai atsidavusia mase. Įvairumo dėlei seansai, kurių svarbiausias punktas kokio nors kalinio išpažintis (būtinai labai nuodugni), kaitaliojami su *Liaudies dienraščio* skaitymu ir komentarais (kultūrinės revoliucijos metais tai

¹⁴⁶ Wu, *op. cit.*, p. 49 ir 55.

¹⁴⁷ Pasqualini, *op. cit.*, p. 208.

¹⁴⁸ Wu, *op. cit.*, p. 50.

bus pirmininko Mao raštai - jo *Citaty* tomas nuolatos turės būti atneštas) arba su „diskusijomis“ kokio nors pripažinto pamokomu įvykio tema.

Tačiau visais atvejais tikslas vienas: priversti išsižadėti asmenybės. Pagrindinį vaidmenį čia atlieka kameros vyresnysis, pats kalinys, gana dažnai buvęs komunistų partijos narys: „Jis nenuilstamai stengdavosi įtraukti mus į grupines diskusijas arba moralizuojančias istorijas. Visos kitos temos, į kurias mūsų protai būtų galėję pasinerti - šeima, maistas, sportas, laisvalaikis arba, žinoma, seksas - buvo absoliučiai draudžiamos. „Valdžios akivaizdoje privalome kartu mokytis ir prižiūrėti vieni kitus“ - toks buvo devizas, ir jį kalėjime užrašytą galėjai matyti visur“¹⁴⁹. Apsivalyti, prisipažinti padarius bloga raginama todėl, kad ir pats ragintojas buvo blogas: „Tegu ir kokiai kategorijai priklausytume, visi mes esame nusikaltę, nes turėjome labai blogų minčių“, - teigia kameros vyresnysis¹⁵⁰.

Ir vis todėl, kad esi užsikrėtęs kapitalistinėmis, imperialistinėmis, reakcionieriškėmis idėjomis: visuomenėje, kurioje viskas politizuota, visi nusižengimai galų gale yra politiniai.

Išeitis paprasta: pakeisti mąstyseną, ir kadangi Kinijoje apeigos neatsiejamoms nuo esmės, priimti tokią formą, kuri padarys iš jūsų dar vieną revoliucionierių šoferio kombinezonu, netgi Lei Fengo tipo herojų. Lei Fengo, to paprasto kareivio, mažyčio besmegenio sraigtelio, kokie tinka Didžiajam reikalui, to, kuris, turėjęs laimės žūti suknežintas savo poste, septintojo dešimtmečio pradžioje maršalo Lin Biao buvo keliamas kaip sektinas pavyzdys: „Kalinys labai greitai išmoksta kalbėti nieko neįpareigojančiais lozungais. Iš to, žinoma, kyla pavojus, kad galiausiai imsi galvoti vien tik lozungais. Daugumai taip ir atsitinka“¹⁵¹.

¹⁴⁹ Pasqualini, *op. cit.*, p. 51-52.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 33.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 53.

Šlapimas ir dialektika

Šaltą vėjuotą vakarą studijų laiku išėjau iš kameros nusišlapinti. Veidą nusvilino ledinis šiaurės vakarų vėjas, ir neturėjau jokio noro bėgti du šimtus metrų iki išviečių. Paėjėjau iki sandėlio ir paleidau čiurkšlę pasieny. Maniau, niekas manęs tamsoje nepamatys.

Apsirikau. Vos spėjau baigti, tuoj gavau stiprų spyrį iš užpakalio. Atsisukęs pamačiau tik siluetą, bet balsas buvo prižiūrėtojo.

- Ar nežinote higienos reikalavimų? - paklausė jis. - Kas jūs?

Pasakiau savo pavardę, ir tai, kas vyko toliau, man buvo pamoka, kurios niekada neužmiršiu. [...]

- Sutinku, kad esu kaltas, prižiūrėtojai, bet aš pažeidžiau tik kalėjimo taisykles, o jūs, jūs sulaužėte įstatymą. Valdžios atstovai neturi teisės mušti kalinių. Fizinis smurtas draudžiamas.

Stojo trumpa tyla, siluetas pasvarstė, o aš laukiau blogiausio.

- Tai, ką jūs pasakėte, tiesa, Bao, - tarė jis ramiai lygiu balsu. - Sutinku, kad padariau klaidą, ir aš iškelsiu tą klausimą per artimiausią mūsų (prižiūrėtojų) savikritikos seansą, o jūs malonėkite grįžti į kamerą ir parašyti man smulkia išpažintį.

Mane nustebino tokia jo reakcija. Bet ir sujaudino: mat prieš mane stovėjo prižiūrėtojas, kuris pripažino savo klaidą kalinio akivaizdoje! [...]

- Taip, prižiūrėtojai. Žinoma, padarysiu.

[...] Atsisėdau į savo vietą ir ėmiau rašyti išpažintį. Po keleto dienų, per savaitinį sąmoningumo patikrinimą, garsiai ją perskaičiau, kad girdėtų visa kamera.

- Paviršutiniškai žiūrint, mano nusižengimas gali pasirodyti nesunkus, - pridūriau baigęs skaityti, - bet geriau panagrinėjus mano veiksmas rodo, kad aš negerbiu valdžios įsakymų ir priešinuosi perauklėjimui. Taip šlapindamasis aš veidmainiškai leidau sau pademonstruoti savo pyktį. Tai buvo žemas poelgis. Tarytum spjaučiau valdžiai į veidą manydamas, jog į mane niekas nežiūri. Aš tegaliu paprašyti valdžios kuo griežčiau mane nubausti.

Išpažintis buvo perduota prižiūrėtojui Yangui, ir aš ėmiau laukti. Jau ruošiausi, kaupdamas drąsą, dar kartą pasisvečiuoti vienutėje. Po dviejų vakarų į kamerą įėjo Yangas, nešinas savo nuosprendžiu.

- Prieš keletą dienų, - tarė jis, - vienas iš jūsų pamanė esąs aukščiau įstatymo ir padarė sunkų nusizengimą. [...] Šį sykį mes taip ir paliksime, bet nesitikėkite, kad jūs visada galėsite išvengti nemalonumų vien parašydami atsiprašymo raštą¹⁵².

Vadinamasis „smegenų plovimas“ atrodo ne visai taip, kaip rašo kai kurie vakariečiai: čia nepaisoma jokių subtilybių, o veikiau šiurkščiai grūdama barbariška ideologija, ir kuo ji primityvesnė, tuo parankesnė. Svarbiausia - iš kalinio atimama menkiausia galimybė pasireikšti savarankiškai. Priemonių tam esama daug ir įvairių. Pačios originaliausios yra sistemingas marinimas badu (žr. tekstą žemiau), kuris susilpnina tiek atsparumą, tiek vidinį gyvenimą, ir nuolatinis kimšimas ortodoksiškų tiesų, kada nepaliekama nei laisvo laiko (studijos, darbas, lažas visiškai užpildo ilgas dienas), nei jokios intymios erdvės (perpildytos kameros, kiaurą naktį deganti šviesa; labai nedaug leidžiamų asmeninių daiktų) ir, aišku, nė mažiausios laisvės išsakyti savo originalų požiūrį: visos kalbos (beje, privalomos) diskusijoje rūpestingai užsirašomos ir saugomos kiekvieno asmens byloje. Pasqualini'ui brangiai kainavo 1959 m. jo parodytas nepakankamas entuziazmas dėl kinų įsiveržimo į Tibetą. Kitas savitumas: didžiausia ideologinio darbo dalis patikima kitiems kaliniams, tai rodo aukštą tokios sistemos efektyvumo lygį. Visi šniukštinėja, knaisioja vienas kitą iš panagių, vertina savo draugų darbo rezultatus (taigi ir maisto davinio dydį), sprendžia apie išleidžiamųjų į laisvę „persiauklėjimo“ laipsnį. O ypač, kad pasirodytų patys darą pažangą, kritikuoja kameros draugus, reikalaudami iš jų išsamios savikritikos¹⁵³.

¹⁵² Pasqualini, op. cit., p. 267-269.

¹⁵³ Ibid., p. 55-59, 117-120, 263.

Maistas kaip ginklas

O paskui dar buvo maistas - vienintelis svarbus dalykas, pats didžiausias džiaugsmas ir pats galingiausias motyvas visoje kalėjimų sistemoje. Aš turėjau nelaimės atvykti į Rūko virš žolės alėją¹⁵⁴, kai tik prieš mėnesį buvo įvestas maisto normavimas, kaip oficiali tardymo technikos dalis. Beviltiškai prėska ir skysta kukurūzų kruopų tyrė, kieti maži *wo'tou*¹⁵⁵, džiovėšiai ir daržovės griežinėlis tapo svarbiausiu mūsų gyvenimo dalyku ir didžiausio susidomėjimo objektu. Kadangi maisto normavimas laikėsi, o mes liesėjome, tai išmokome valgyti kiekvieną gabalėlį be galo atsidėję, stengdamiesi vatuloti burnoje kuo ilgiau. Sklandė visokiausių gandų ir šnekų, kaip sočiai ir skaniai maitina darbo stovyklose. Kaip vėliau sužinojau, tos šnekos dažnai būdavo gryna apgaulė, tardytojų prasimanymas, kad priviliotų kalinius ir tie prisipažintų. Iškentęs metus tokio režimo, aš būčiau įmanęs sutikti praktiškai su viskuo, kad tik gaučiau daugiau valgyti.

Maisto stygius buvo kuo puikiausiai apgalvotas: mums duodavo tiek, kad pakaktų gyvybei palaikyti, bet kad niekada nepamirštume savo alkio. Per penkiolika mėnesių šiame tardymo centre ryžių valgiau tik vieną kartą, o mėsos nė karto. Praėjus šešioms mėnesiams nuo arešto, mano pilvas buvo visiškai prikepęs prie strėnų, sąnariai imdavo tirti nuo paprasčiausio prisilietimo prie valdiškos lovos. Mano sėdmenų oda nukaro kaip kokios senės krūtys. Žvilgsnis apsiblausė, ir aš nebeįstengdavau susikaupti. Galiausiai pasiekiau avitaminozės rekordą, kai galėjau pirštais, be jokių žnyplių, nusilaužyti kojų nagus. Ėmė slinkti plaukai. [...]

„Anksčiau gyvenimas nebuvo toks blogas kaip dabar, - pasakė man Loo. - Kas dvi savaitės gaudavome po dubenį ryžių, tikros baltos duonos kiekvieno mėnesio gale ir truputį mėsos per didžiąsias šventes,

¹⁵⁴ Didelio Pekino kalinimo centro poetinis pavadinimas.

¹⁵⁵ Kiniškas duonos pakaitalas, šiaurėje valgomas dažniau negu ryžiai.

¹⁵⁶ KLR nacionalinė šventė.

tokias kaip Naujieji metai, Gegužės pirmoji ir Spalio pirmoji¹⁵⁶. Buvo ne bėda".

Viskas pasikeitė nuo tada, kai sykį Šimto žiedų¹⁵⁷ laikais kalėjimo inspektuoti atėjo liaudies delegacija. Jie buvo pasibaisėję, matydami valgančius kalinius, kada patys badauja. Buvo nuspręsta, jog neleisti-na, kad šie kontrrevoliucionieriai - visuomenės atmatos ir liaudies priešai - gyventų geriau negu daugelis valstiečių. Nuo 1957 m. lapkričio nebuvo daugiau jokių ryžių, jokios mėsos, jokių valgių iš kvietinių miltų per šventes.

Mintys apie valgj mus taip apsėsdavo, kad būdavome lyg pakvaišę. Buvome pasiryžę viskam. Tardymams tai buvo puiki atmosfera. Visi kaip vienas puolėme prašytis pasiunčiami į darbo stovyklas. Nė vienas neiškeliavo iš Rūko virš žolės alėjos be raštiško savo paties prašymo. Buvo net oficiali formuluotė: „Prašau darbu stovyklose leisti man parodyti, kaip gailiuosi dėl savo padarytų klaidų“.

Vėliau, nors ir kokias nepakeliamas sąlygas mums tekdavo kęsti stovyklose, kiekvienas prižiūrėtojas nemeluodamas galėjo pasakyti, jog čia esame tik todėl, kad patys to prašėme¹⁵⁸.

Kitos spaudimo priemonės kaliniui buvo labiau klasikinės. „Mor-ka“ - tai pažadas, kad bus atleista, jei prisipažinsi visus „nusikaltimus“, jei pavyzdingai elgsiesi, jei uoliai prisidėsi prie savo draugų „pataisymo“, taip pat jei išduosi savo „bendrininkus“ arba nepaklusnius savo kalėjimo draugus (turimas omeny svarbiausias nuoširdaus persiauklėjimo išbandymas: „kitų įskundimas yra puikus atgailos būdas“¹⁵⁹). Tardymo kabinete šviečia užrašas: „Atlaidumas prisipažįstantiems; griežtumas užsispyrusiems; atpirkimas turintiems nuopelnų, apdovanojimas labai nusipelnusiems“¹⁶⁰. Daug gavusių

¹⁵⁷ Tikriausiai čia turimas galvoje judėjimas prieš dešiniuosius.

¹⁵⁸ Pasqualim, *op. cit.*, p. 47-49.

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 77.

¹⁶⁰ *Ibid.*, p. 38.

sunkias bausmes, tikėdamiesi keleriais metais sutrumpinti savo kalėjimo laiką, pasidaro uolūs propagandininkai. Tiktai - Pasqualini duoda daug tokių pavyzdžių - jie iš to beveik nieko nelaimi: arba „geras elgesys“ visiškai nekliudo sunkiai bausmei, arba, kadangi bausmės daugiausia paskelbiamos tik žodžiu (dažnai kaltinamasis nedalyvauja savo paties teismo procese), po „sumažinimo“ kalinimo laikas iš tikrųjų lieka koks buvęs. Vienas senas kalinys atskleidė, kur čia šuo pakastas: „Komunistai nesijaučia privalą tesėti priešams duotus pažadus. Kad pasiektų savo tikslus, jie nesvyruodami naudojami visomis kombinacijomis ir gudrybėmis, kokios tik gali jiems pasitarnauti, kartu ir pažadais bei grasinimais. [...] Ir įsidėmėk dar vieną detalę: komunistai nejaučia nė mažiausios pagarbos išverstarankoviams“¹⁶¹.

Deja, lazda turi didesnę poveikį. Toli gražu ne išimtinis dalykas yra bausmės padidinimas: tas, kuris nepasiduoda ir neprisipažįsta, kuris atsisako įskundinėti („slėpti parodymus nuo valdžios yra bausmę užtraukiantis nusižengimas“¹⁶²), tas, kuris sako eretiškas kalbas, tas, kuris, pateikdamas apeliaciją dėl nuosprendžio, parodo nesutinkąs su „masių valia“, užsitraukia naujas sunkias bausmes, tad penkeri metai kalėjimo gali pavirsti kalėjimu iki gyvos galvos... O be to, ir kaliniai gali kenkti vieni kitiems. Kadangi kameros vyresniojo „karjera“ priklauso nuo jo ganomųjų, tai jis labiausiai griebia pačius didžiausius užsispyrėlius, o prisitaikėliai jį palaikys. Kitas laiptelis - „išbandymas“, arba „kova“: nieko spontaniško - auką pasirenka vadovybė, vieta (kamera arba kiemas), laikas ir intensyvumas būna nustatyta iš anksto, - bet atmosfera labai primena (bent jau tais atvejais, kai auka nužudoma) žemės ūkio reformos laikų valstiečių pogromus: „Mūsų auka yra maždaug keturiasdešimtmetis kalinys, kaltinamas melaginga išpažintimi. Tai įnirtingas kontrrevoliucionierius, - rėkavo sargybinis į kartoninį ruporą. [...] Kiekvieną

¹⁶¹ *Ibid.*, p. 315-316.

¹⁶² *Ibid.*, p. 156.

kartą, kai jis pakeldavo galvą, norėdamas ką nors pasakyti, - mums nerūpėjo, tiesa tai būtų ar melas, - mes prapliupdavome šaukti: „Melagis! Žmonijos gėda!“ Arba net: „Niekšas!“ [...] Išbandymas tęsėsi dar tris valandas, ir su kiekviena minute mums darėsi vis šalčiau ir vis labiau norėjosi valgyti, todėl tapdavome dar piktesni. Tikriausiai būtume galėję jį suplėšyti į skutus, kad tik gautume ko norėję. Vėliau, turėdamas laiko viską apmąstyti, suvokiau, kad tai, žinoma, buvo ir mūsų pačių išmėginimas rengiantis mintyse karštai pritarti valdžios pozicijai, nesvarbu, ką būtų padaręs mūsų puolamas žmogus“¹⁶³.

Suprantama, tokiomis sąlygomis dauguma kalinių po kurio laiko iš pažiūros atrodo visiškai paklusnūs. Bet tai toli gražu nėra kinų skiriamasis bruožas: laikomi net ne tokiais nežmoniškais sąlygomis, daug Vietmino prancūzų karo belaisvių, susidūrę su tokia pat perauklėjimo politika, elgėsi lygiai taip pat¹⁶⁴. Kad perauklėjimas būtų efektyvus, reikia derinti dvi galingas psichologinio spaudimo priemones: radikalią infantilizaciją, kai partija ir administracija tampa tėvu ir motina, o kalinys, kuris yra absoliučiai priklausomas, mokomas iš naujo kalbėti, vaikščioti (nuleista galva, bėgte, orientuojantis pagal prižiūrėtojo balsą), kontroliuoti apetitą ir higieną, ir t. t.; susiliejimą su grupe, kai už kiekvieną judesį, kiekvieną žodį reikia atsiskaityti naujajai šeimai, o kontaktai su tikrąja šeima beveik neįmanomi, kai žmonos verčiamos išsiskirti su kaliniais, vaikai raginami išsižadėti tėvo.

Vis dėlto iki kokio laipsnio galima perauklėti žmogų? Kalbėti lozungais, reaguoti kaip automatas, t. y. išnykti tą pačią akimirką, patirti „psichinę savižudybę“¹⁶⁵ ir šitaip išvengti nemalonumų, išgyventi. Manyti, jog lengviau išsaugoti savąjį aš padalijant asmenybę, būtų per daug optimistiška. Bet tas, kuris liaujasi nekęsti Di-

¹⁶³ *Ibid.*, p. 86.

¹⁶⁴ Albert Stihlé, *Le Prêtre et le commissaire*, Paris, Grasset, 1971.

¹⁶⁵ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 170.

džiojo brolio, galvoja daugiau apie naudą negu apie įsitikinimus. Pasqualini tikrai gali pasakyti, jog 1961 m. jis „buvo taip sėkmingai perauklėtas, kad nuoširdžiai tikėjo viskuo, ką jam sakė prižiūrėtojai“, ir čia pat priduria: „Aš taip pat labai gerai žinojau: didžiausias mano interesas - žiūrėti, kad mano elgesys būtų kuo arčiau įstatymo raidės“¹⁶⁶. Visiškai priešinga buvo ultramaoistinė vieno kameros vyresniojo pozicija: norėdamas parodyti savo užsidegimą darbui ir ištikimybę režimui, turėtum prašytis dirbti net tada, kai temperatūra žemesnė nei minus 15° Celsijaus, turėtum keltis anksčiau nustatytos valandos. Pagaliau prižiūrėtojas nutraukė tą nuobodybę, nusprendęs, jog tai „visiškai priešinga tikrajam mokymui“¹⁶⁷, ir kaliniai, rodos, lengviau atsikvėpė. Kaip ir daugelis kinų, jie šiek tiek tuo tikėjo, bet pirmiausia rūpinosi, kad neprisišauktų nemalonumų.

Kaltas, per prievartą kaltas

Įsidėmėkite, kad neteisingo apkaltinimo arba kokio nors išteisinimo niekada negali būti. Kinijoje esi areštuotas ne todėl, kad kaltas, bet esi kaltas todėl, kad areštuotas. Faktiškai visus areštus vykdo policija, „liaudies valdžios“, vadovaujamos komunistų partijos su Mao Zedongu priešaky, organas. Ginčytis, ar areštas pagrįstas, ar ne, - tai reiškia priešintis pirmininko Mao revoliucinei linijai ir dar labiau atskleisti savo tikrąją kontrrevoliucinę prigimtį. Tuomet pats mažiausias kalėjimo prižiūrėtojas, kuriam paprieštarausi dėl menkniekio, gali supykti ir padaryti galą ginčui: „Ką, tu drįsti prieštarauti liaudies valdžiai!“ Pripažinti savo nusikaltimus, visiškai paklusti - vienintelis galimas kelias. Kameroje prie to dar pridurs: „Tu esi kontrrevoliucionierius. Mes visi tokie esame. Kitaip nebūtume ščia“¹⁶⁸. Pagal nesveiką šios mąstymo sistemos, veikiančios užda-

¹⁶⁶ Pasqualini, *op. cit.*, p. 232.

¹⁶⁷ *Ibid.*, p. 243.

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 33.

ro rato principu, logiką kaltinamasis turi pats parūpinti motyvų savo areštui („Pasakykit, kodėl esate čia“, - dažnai toks būna pirmas tardytojo užduotas klausimas) ir surašyti savo paties kaltinamąjį aktą, netgi numatyti sau „pelnytą“ bausmę. Arba išpažintis po išpažinties (kai iškyla rimta problema, reikia pradėti nuo nulio), galinčios pareikalauti mėnesių darbo ir aprėpti šimtus puslapių bei dešimtmečius tavo gyvenimo, arba ilgais laiko tarpais išdėstyti tardymai, galintys trukti iki trijų tūkstančių valandų¹⁶⁹: „Partija turi laiko“, - galima išgirsti sakant. Tardytojų mėgstamos priemonės - neleisti miegoti (dažniau tardo naktį), grasinti labai griežtomis bausmėmis ir net mirtimi arba siaubą keliančiu apsilankymu vadinamajame „muziejuje“ - kankinimų kambaryje, kai šiame vyksta darbas

Tiesioginio fizinio smurto, bent jau nuo šeštojo dešimtmečio vidurio iki kultūrinės revoliucijos, retai pasitaikydavo; visa, kas bent kiek panašu į kankinimą, smūgiai ir net įžeidinėjimai formaliai buvo draudžiama. Ir kaliniai tą žino: viena „dėmė“, ir jie turi vienintelę galimybę priversti drebėti savo viršininkus. Tad lieka netiesioginis kelias, dėl kurio nereikia duoti ataskaitos: „išbandymas“ (kada *kitų kalinių suduoti smūgiai* yra toleruojami) arba uždarymas į klaidias vienutes, kurios yra nešildomos, retai vėdinamos, o kartais tokios ankštos, kad net negali išsitiesti, be to, paprastai esi laikomas surakintas (dažnai rankos už nugaros...), tad higiena ar valgymas pasidaro beveik neįmanomi. Prilygintas gyvuliui, alkanas kalinys dažniausiai, jeigu sankcija užsitęsia ilgiau nei aštuonias dienas, neišlaiko ir miršta. Labiausiai praktikuojama „pusiau kankinimo“ forma, - kai kaliniui riešai stipriai užveržiami antrankiais ir taip paliekama - skausmas nepakeliamas, rankos sutinsta, neretai visam gyvenimui lieka randai: „Mao kalėjimuose labai dažnai būdavo kankinama kalinio riešus suveržiant specialiais antrankiais. Taip pat būdavo, kad grandines apvynioja kaliniui apie kulkšnis. Kartais net prirakin-

¹⁶⁹ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 168.

¹⁷⁰ Pasqualim, *op. cit.*, p. 43-44.

davo antrankius prie lango grotų, kad kalinys negalėtų nei valgyti, nei gerti, nei atlikti gamtinių reikalų. Tai buvo daroma norint pamažu sunaikinti dvasią. [...] Kadangi liaudies valdžia skelbė, jog panaikinti visų formų kankinimai, oficialiai tai buvo vadinama „bausme“ arba „įtikinėjimu“¹⁷¹.

Priešintis Mao

Man grįžus į ligoninę, tą pačią dieną prižiūrėtoja atnešė plunksnakotį ir buteliuką rašalo:

- Imkitės rašyti savo prisipažinimus! Tardytojas laukia.

Paėmiau tardytojo man duotą popieriaus ritinėlį ir pamačiau, kad vietoj baltų lapų, kokius buvau gavusi 1966 m. parašyti autobiografijai, pirmajame lape, raudonai įrėmintą, po antrašte „Aukščiausioji direkttyva“ buvo Mao citata: „Jie teturi teisę klausyti ir vykdyti įsakymus. Jie neturi teisės nei kalbėti, nei veikti, kai ne jų eilė“. Lapo pradžioje pažymėta: „Nusikaltėlio parašas“.

Matant įžeidžiantį žodį „nusikaltėlis“, man sukilo pyktis, ir aš nusprendžiau nepasirašyti apačioje. Bet kiek pasvarsčiusi supratau, kaip galėčiau pasinaudoti situacija ir atgręžti ją prieš maoistus.

Po Mao citata nubrėžiau kitą rėmą, kurį taip pat pavadinau „Aukščiausioji direkttyva“, ir parašiau kitą Mao citatą. Jos nebuvo *Raudonojoje knygelėje*, bet ji buvo jo brošiūroje *Kaip surasti teisingą išeitį iš liaudyje slypinčių prieštaravimų*. Ten buvo sakoma: „Suprantama, kur tik susidūrę su kontrrevoliucija, turime ją sunaikinti; padarę klaidą, aišku, turime ją ištaisyti“. [...]

Atidaviau popierių prižiūrėtojai ir tą pačią popietę buvau iškviesta apklausai.

Išskyrus kariškį, kambaryje buvo tie patys žmonės, jų veidai paniurę - to aš ir tikėjau, nes buvau nusprendusi priešintis jų teisei, pagal kurią iš anksto buvau laikoma kalta, kai tokia nebuvo. Nelaukdama

¹⁷¹ *Ibid.*, p. 409.

paliepimo, iš karto nusilenkiau priešais Mao portretą. Tardytojo parinkta citata, kurią aš garsiai perskaičiau, skambėjo taip: „Prieš imperialistų skalikus ir tuos, kurie atstovauja žemvaldžių bei gomindano reaktiverių klikos interesams, turime imtis diktatūros, kad galėtume juos sunaikinti. Jie turi teisę klausyti ir vykdyti įsakymus. Jie neturi teisės nei kalbėti, nei veikti, kai ne jų eilė“.

Popierius, kurį buvau perdavusi, gulėjo priešais tardytoją. Kai atsėdau, jis trenkė kumščiu į stalą žiūrėdamas į mane ir užriko:

- Ką čia pridirbote? Gal manote, kad mes su jumis juokus krečiame?
- Jūs nerimtai į viską žiūrite, - tarė senasis darbininkas.
- Jei nepakeisite savo požiūrio, - pertarė jį jaunasis darbininkas, - niekada neišeisite iš šios vietos.

Man dar nespėjus pasiaiškinti, tardytojas sviedė mano pasakojimą ant žemės, kad net lapai išsibarstė, ir atsistojo.

- Grįžkite į savo kamerą ir parašykite iš naujo!

Atėjęs prižiūrėtojas mane išvedė¹⁷².

Tardymo tikslas išgauti prisipažinimą (kuris faktiškai turi įrodymo galią) ir kompromituojančių žinių apie kitus - tai paliudytų, jog esi „nuoširdus“, ir kartu suteiktų tardymui prasmę žiūrint policinio aparato akimis: yra tokia taisyklė, kad norint areštuoti trijų įskundimų pakanka, ir grandinė tęsiasi toliau... Be keleto ką tik minėtų išimčių, policijos metodai suimtajam palaužti gana klasikiniai: durti pirštu į jo prieštaravimus, teigti, jog jau viskas apie jį žinoma, sugretinti jo išpažintį su kitų prisipažinimais ir parodymais. Šių, išgautų per prievartą arba laisva valia (miestų gatvėse visur stovi „skundų dėžutės“), netrūksta, tad labai sunku nusišnešti svarbesnį savo praeities fragmentą. Laiškų, kur jis buvo skundžiamas, skaitymas sugriovė Pasqualini pasipriešinimą: „...Tai buvo baisus praregėjimas. Tarp šių šimtų lapų buvo skundų formuliarai, užpildyti kolegų,

¹⁷² Nien Cheng, *Vie et mort à Shanghai*, Paris, Albin Mihel, 1987 (originalas anglų k., 1986), p. 312-314.

draugų ir įvairiausių žmonių, kuriuos buvau sutikęs tik sykį ar du [...] - kiek žmonių, kuriais pasitikėjau be jokios pašalinės minties, mane išdavė!"¹⁷³. Nien Cheng, 1973 m. paleista taip ir neprisipažinusi (didžiausia išimtis, šįsyk susijusi su nepaprasta kalinės ištvirme, taip pat ir su tuo, kad per kultūrinę revoliuciją nukentėjo teisminis-policišnis aparatas), paskui buvo metų metus apsupta giminaičių, draugų, mokinių, tarnaičių, kurie visi turėjo pateikti apie ją ataskaitas saugumui ir kai kurie tą prisipažino. Jie manė, jog neturi kito pasirinkimo¹⁷⁴.

Tardymo proceso pabaigoje susidaro „tikras romanas“ apie kaltumą, „teisėjo ir kalinamojo bendras kūrinys“, „semantinio tikrų faktų griovimo“ pavyzdys¹⁷⁵. „Nusikaltimas“ turi sietis su realiu gyvenimu (jei kaltintojas ir kaltinamasis nors truputį tuo tiki, juo geriau, tai ypač padeda įpainioti „bendrininkus“), bet visiškai kitaip, paranojiškai, interpretuotas, sakytum nekintama radikalios ir piktos politinės opozicijos išraiška: antai užuomina laiške į užsienį apie grūdų normos sumažinimą Šanchajuje Didžiojo šuolio metais paverčiamą šnipinėjimo įrodymu - net jeigu tie skaičiai paskelbti oficialioje spaudoje ir žinomi visai miesto užsieniečių bendruomenei¹⁷⁶.

Atsižadėti savęs

Nereikia ilgai laukti, kad kalinys prarastų pasitikėjimą savimi. Bėgant metams, Mao policija ištobulino tardymo metodus ir pasiekė tokį rafinuotumą, kad vargu ar kas nors, kinas ar ne, prieš juos atsilaikytų, jų tikslas - priversti jus ne tik išsigalvoti nebūtus nusikaltimus, bet ir įtikėti, jog jūsų kasdienis gyvenimas supuęs, nusikalstamas ir vertas bausmės, nes neatitinka jų pačių, t. y. policijos, gyvenimo sampratos. Jų sėkmės laidas yra kalinio neveltis, suvokimas, kad jis visiškai, visiems laikams be jokios vilties priklauso nuo kalėjimo sargų malonės. Kalinys

¹⁷³ Pasqualini, *op. cit.*, p. 77.

¹⁷⁴ Nien, *op. cit.* d. 3.

¹⁷⁵ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 170 ir 185.

¹⁷⁶ Nien, *op. cit.*, p. 438.

negauna jokios gynybos, nes jo areštas yra absoliutus ir neginčytinas jo kaltės įrodymas. (Per kalėjime praleistus metus pažinojau vieną žmogų, kuris faktiškai buvo suimtas per klaidą - jo pavardė buvo tokia pat kaip ir paieškomo asmens. Po kelių mėnesių jis prisipažino visus to kito padarytus nusikaltimus. Kai nesusipratimas išaiškėjo, kalėjimo vyresnybė gavo pavargti, kol įkalbino jį grįžti namo. Jis jautėsi per daug dėl to kaltas.) Kalinys neturi teisės į jokią bylos nagrinėjimą, tik į gerai suderintą ceremoniją, kuri trunka gal kokį pusvalandį. Jis neturi teisės pasitarti su advokatu ar pateikti apeliaciją, kaip šis terminas suvokiamas Vakaruose¹⁷⁷.

Paskelbus nuosprendį, kalinys palydimas į darbo stovyklą (valstybinį ūkį, šachtą, gamyklą). Net jei mokymas, nors ne toks intensyvus, tęsiasi, jei prasikaltusiajam, kad neapkerpėtų, dar surengiamas vienas kitas „išbandymas“, dabar svarbiausia dirbti: žodžių junginyje „perauklėjimas darbu“ bent vienas žodis nereiškia nieko hipotetiško. Pirmiausia įsidėmėtina, jog alinantis darbas - juo labiau kad valgis dukart per dieną daugiau negu silpnas, toks pat kaip ir kardomojo kalinimo centre - gali trukti iki dvylikos valandų. „Moraka“ nuo šiol - tai „persiauklėjančio darbininko“ maisto davinys, įpareigojantis viršyti jau gerokai didesnę už „civilių“ normą. Taigi individualūs rezultatai įeina ir į bendrą kameros arba kambario sąskaitą: taip, didžiausiam viršininkų džiaugsmui, visi įsitraukė į kolektyvinį lenktyniavimą (šeštojo dešimtmečio gale pavadintą „Sputniko startu“...) - dirbama buvo po šešiolika, aštuoniolika valandų be perstojo. Be poilsio dienų, išskyrus didžiąsias šventes, kai reikia iškęsti nepabaigiamus politinius pamokslus. Labai stinga drabužių: dažnai metų metus dyži tai, kuo vilkėjai suimamas. Žieminius drabužius duoda tik Šiaurės Mandžiūrijos stovyklose, tame Kinijos Sibire, o taisyklės nenumato daugiau dovanų kaip vieną apatinį drabužį... per metus¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Pasqualini *op. cit.*, p. 41.

¹⁷⁸ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 211.

Vidutinė maisto norma - nuo dvylikos iki penkiolikos kilogramų grūdų per mėnesį (bet kalinys, laikomas „tinginiu“, gali tegauti devynis kilogramus) - mažiau negu prancūzų Restauracijos laikų katorgoje ar net sovietų lageriuose, maždaug tiek pat, kiek vietnamiečių stovyklose 1975-1977 m.¹⁷⁹ Vitaminų ir proteinų stoka baidė: beveik jokios mėsos, nei cukraus, nei aliejaus, kąsnelis daržovių ar vaisių, todėl dažnai pasitaikydavo maisto vagysčių - pretekstas griežtoms bausmėms, - ir kiekvienas ieško „papildomo maisto“ ūkiuose (gyvūnėlių, pvz., žiurkių, kurias valgo džiovintas, arba valgomų augalų). Medicinos priežiūra minimali (išskyrus neabejotinus užkrečiamųjų ligų atvejus), o per daug nusilpę, per seni, visai beviltiški išgabenami į tikras merdėjančių stovyklas, kur bado davins jiems greitai padeda išnykti iš šios žemės¹⁸⁰. Vienintelis tikrai teigiamas dalykas palyginti su kardomojo kalinimo centrais - tai lankstesnė drausmė ir labiau užsigrūdinę, ne tokie baikštūs, greitesni sulaužyti taisykles, vos tik sargybinis nusigręžia, kaliniai, koduota kalba ir ženklai: pakenčiamesnė žmogiška aplinka, kur gali tikėtis nors trupinėlio solidarumo.

Pamažu, kaliniui keliaujant per „*laogai* sistemą“, tai, kas sudaro didelę dalį jos savitumo, būtent perauklėjimo akcentas, sušvelnėja. Bet čia individo trajektorija pritampa prie šalies trajektorijos: po *laogai* „tobulinimo“ fazės (maždaug 1954-1965), kai milijonai kalinių buvo paversti mažais uoliais studentėliais, kurie patys laikosi drausmės, beveik nereikia nė raginti, ir kartais tampa gerais ir ištikimais komunistais kalėjime, viskas ėmė apšępti, smukti, banalėti. Sykiu tai sutapo su vis gausesniu dažnai labai jaunų kriminalinių kalinių antplūdžiu ir visuotine režimo kadry demoralizacija, kurią atnešė kultūrinė revoliucija. Pamažu aparatas atleido vadžias, tarp kalinių vis dažniau ir dažniau susidarydavo gaujos. Paklusnumas ir pagarba hierarchijai nustojo būti automatiška: viršininkams reikėjo

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 213.

¹⁸⁰ Pasqualini, *op. cit.*, p. 188-191.

juos pelnyti arba nuolaidomis, arba dar kartą panaudojant prievartą - ir tai nebuvo prievarta vienintele prasme. Pirmutine auka tapo mąsty-senos reforma, tas auklėjimas savanoriškai vergystei. Bet ar šis prieštaravimas nebuvo įrašytas pačiame projekte? Viena vertus, kvie-timas pakilti aukščiau savęs, tobulėti, apsivalyti, prisidėti prie švie-sion ateitin žygiuojančių proletariato masių. Kita vertus - niūri realybė visą gyvenimą praleisti nelaisvėje, kad ir kokios būtų tavo pastangos, o jei pasitaikytų toks atvejis ir *iš tikrųjų* išeitum į laisvę, - atskirtumas, nes negalėtum nusiplauti pirmapradės nuodėmės. Trum-pai tariant, už kalbų apie nuolatinį tobulinimąsi kyšo absoliutus fataliz-mo - trumpo suklydimo, o dažniausiai pačios prigimties - valdomos visuomenės sustabarėjimas. Tai tas pats nepakeliamas, nežmoniškas prieštaravimas, dėl kurio kultūrinė revoliucija subliūško visuomenėje ir kuris, neišsprendžiamas, tempė ją į pralaimėjimą.

Egzekucija laogai

Vidury, sukaustytas grandinėmis, stovėjo kirpėjas. Stipriai apie juos-menį suveržta ir apie kaklą apvyniota virvė neleido jam pakelti galvos. Rankos surištos už nugaros. Sargybiniai jį stūmė link pakylos krašto, tiesiai į mus. Jis stovėjo tylus, lyg supančiotas atgailautojas. Tik garai srovelėmis kilo prie jo kojų. Yenas turėjo parengtą kalbą.

- Turiu jums pasakyti baisų dalyką. Nesijaučiu laimingas tą daryda-mas ir tikrai tuo nesididžiuoju. Tai mano pareiga, o jums turėtų būti pamo-ka. Šis supuvęs kiaušinis, kuris stovi čia, priešais jus, buvo pasodintas į kalėjimą dėl bylos, susijusios su dorove: jis turėjo homoseksualinių santy-kių su vienu berniuku. Už šį nusikaltimą jis buvo nuteistas tik septyneriems metams. Vėliau, dirbdamas popieriaus gamykloje, jis nuolat blogai elgda-vosi ir keletą kartų apsivogė. Bausmė jam buvo padvigubinta. Dabar mes nustatėme, kad, būdamas čia, jis suvedžiojo vieną jauną devyniolikmetį kalinį - protiškai atsilikusį kalinį. Jei taip atsitiktų visuomenėje, jis būtų rūščiai nubaustas. Atlikdamas savo veiksmus čia, jis ne tik nusižengė mo-ralei, bet ir sutepė kalėjimo reputaciją bei didžiąją Perauklėjimo darbu

politiką. Kaip tik todėl, gavęs žinią apie pakartotinius nusikaltimus, Aukščiausiojo liaudies tribunolo atstovas tuojau perskaitys nuosprendį.

Žmogus mėlyna uniforma išėjo į priekį ir perskaitė niūrujį dokumentą, nusižengimų išvardijimą, kuris baigėsi Liaudies tribunolo sprendimu: mirtis, nuosprendis įvykdomas tuojau pat.

Viskas atsitiko taip staigiai, kad aš nespėjau nei krūptelėti, nei išsi-gąsti. Dar nebaigė žmogus mėlyna uniforma perskaityti paskutinio žodžio, o kirpėjas jau buvo negyvas. Už jo stovintis sargybinis išsitraukė didžiulį pistoletą ir šovė į pakaušį. Kraujas ir smegenys kliūstelėjo ir aptaškė mus pirmose eilėse. Aš nusukau akis nuo krūpčiojančio ant žemės pasibjaurėtino silueto ir apsvėmiau. Vėl pasirodė Yenas ir ėmė kalbėti.

- Tegu tai bus jums perspėjimas. Esu įgaliotas pasakyti, kad nuo šiol nebus stovykloje jokio pasigailėjimo. Nuo šiandien visi nusižengimai moralei bus baudžiami ta pačia tvarka. O dabar į kameras ir aptarkite tai, kas čia įvyko¹⁸¹.

Kultūrinė revoliucija: anarchistinis totalitarizmas (1966-1976)

Šalia kone astronominių ir labai menkai žinomų agrarinės reformos arba Didžiojo šuolio baisybių „Didžiosios proletariato kultūrinės revoliucijos“¹⁸² aukos, daugumos autorių nuomone, maždaug nuo keturių šimtų tūkstančių iki vieno milijono (Jeano Luco Domenacho tvirtinimu, nuo vieno iki trijų milijonų), galėtų atrodyti ne tokios jau gausios. Kultūrinė revoliucija labiau nei kuris nors kitas šiuolaikinės Kinijos istorijos epizodas sukrėtė pasaulį ir išliko žmonių atmintyje pirmiausia dėl jos viešų kalbų ir kai kurių aktų kraštutinio radikalumo, dar ir dėl to, kad ji vyko miestuose, koncentravosi intelektualiniuose bei politiniuose sluoksniuose, ir visa tai vyko televizijos eroje, o televizija sugebėjo pateikti įstabiliausius gerai surežisuotus ir pilnus jaudinančio atsidavimo politi-

¹⁸¹ Pasqualini, *op. cit.*, p. 197-198.

¹⁸² Plg., pvz., Fairbank, *op. cit.*, p. 449, ir Turston, *art. cit.*, p. 149.

nių ceremonijų vaizdus. Pagaliau, skirtingai nuo ankstesnių judėjimų, dar nespėjus jai pasibaigti, jau buvo pradėta ją oficialiai smerkti, netgi pačioje Kinijoje: čia laikoma geru tonu atskleisti chunveibinų represijas prieš senuosius komunistų vadovus ir pareigūnus - o netrukus, ne tokiu dideliu mastu, ir masines žudynes, kurias tolesnėje grįžimo prie „tvarkos“ stadijoje vykdė LIA - Liaudies išlaisvinimo armija.

Pirmasis kultūrinės revoliucijos paradoksas slypi čia: kai atrodė, kad pasiūčiausias ekstremizmas dar niekada nebuvo taip arti pergalės, kai vėl puolama atnaujinti revoliucinį procesą, kuris atrodė turįs tvirtą institucinę struktūrą ir nušlavė nė metų neturinčius centrinius valdžios organus, vis dėlto revoliucija, nepritapsi miesto zonose ir dominuojanti vien tarp mokyklinio jaunimo, liko dalinis judėjimas. Priešingai, kaimai nespėjo atsigauti po Didžiojo šuolio, konfliktai su SSRS pasiekė savo apogėjų, o jau „Kultūrinės revoliucijos grupė“¹⁸³ (KRG) nusprendė pati nesikišti nei į mokslinius tyrimus, tuo metu sutelktus branduolinio ginklavimosi srityje, nei į valstietijos, nei į armijos reikalus. KRG, o gal ir Mao, dvasia tai reiškė žengti atgal, kad geriau įsibėgėtum ir iššoktum į aukštį: joks visuomenės ir valstybės sektorius negalėjo ilgai išvengti tokio revoliucinio proceso. Bet kaimo masės laikėsi tvirtai įsikibusios „mažų laisvių“, kurias joms buvo suteikęs Liu Shaoqi (žr. aukščiau), ir bent jau privataus žemės sklypo. Ir nebuvo nė kalbos nei apie galimybę gintis, nei apie ekonomiką: dar visai nesena Didžiojo šuolio patirtis mokė į ekonomiką žiūrėti atsargiai. Išankstinė sąlyga buvo

¹⁸³ Susikūrusi komunistų partijos Politinio biuro išplėstinio posėdžio metu, 1966 m. gegužės 16 d., ir priklausanti tik nuo savo nuolatinio komiteto, t. y. nuo paties Mao, ji nušalina Peng Zheną nuo vadovavimo kultūrinei revoliucijai (anksčiau ji buvo įpareigota jį tam parengti) ir Centro komiteto sekretoriata, kuriam vadovavo Liu Shaoqi ir Deng Xiaopingas. Vyravo ekstremistai maocedunininkai, tokie kaip Jiang Qing („Ponia Mao“), Chen Boda arba Zhang Chunqiao ir Kang Shengas, jo asmeninis patarėjas. Glaudžiai bendradarbiaudama su Mao, ši grupė, kaip pagrindinė sprendimų instancija, faktiškai iki 1968 m. pakeis Centro komitetą ir Politinį biurą.

paimti valdžią intelektualų ir menininkų „superstruktūroje“ bei užkariauti valstybinę valdžią. Tačiau pastarasis tikslas iki galo niekada nebuvo pasiektas. Šių išlygų ne visuomet buvo laikomasi, bet, šiaip ar taip, apie didelius susirėmimus ar žudynes kaimuose, kuriuose tebegyveno dauguma kinų, negirdėti kalbant: 64% incidentų, priskiriamų kaimui, vyko didelių miestų pakraščiuose¹⁸⁴. Vis dėlto finalinėje „perėmimo į rankas“ stadijoje pranešama apie daugybę egzekucijų, įvykdytų pavieniams valstiečiams, palinkusiems į blogąją pusę, ar raudongvardiečiams, iš miesto pabėgusiems į kaimą. Pagaliau, visiškai skirtingai nei per šeštojo dešimtmečio valymus, tikslas - išnaikinti tam tikrą gyventojų sluoksnį - nebuvo aiškiai suformuluotas. Netgi intelektualai, dėl to ypač kentėję iš pradžių, dabar jau nebefigūravo tarp labiausiai persekiojamų žmonių. Maža to, patys persekiotojai dažnai būdavo kilę iš intelektualų sluoksnio. Apskritai paėmus, pačius tragiškiausius epizodus lėmė „dėmės“, spontaniškas smurto panaudojimas pagal įsakymus vietoje, neturint bendro veiksmų plano. Netgi tuo atveju, kai Centras įsako imtis karinių operacijų, kurios neišvengiamai baigiasi žudynėmis, tos žudynės daugiausia yra *reakcija*, pastangos suvaldyti nekontroliuojamą situaciją: šia prasme padėtis panašesnė į 1989 m. birželio susidorojimą, o kultūrinė revoliucija galbūt tebuvo tarsi pirmas kiniškojo komunizmo žingsnis į aklavietę išekvojus revoliucinę energiją.

Antrasis paradoksas, priešingai, paaiškina, kodėl šiame pasakojime vertėtų suteikti kultūrinei revoliucijai deramą vietą. Chunveibinų judėjimas buvo „represyvinis maištas“ (o jo sutriuškinimas - didžiulė represija). Pamatėme, jog nuo pat trečiojo dešimtmečio pabaigos teroro dimensija ir kiniškasis komunizmas buvo neatsiejami. 1966-1967 m. pačios radikaliausios grupės, tos, kurios labiausiai

¹⁸⁴ Harry Harding, *The Chinese State in crisis*, kn. Roderick Mac Farquhar et John K. Fairbank (sud.), *The Cambridge History of China*, t. 15, d. 2: *Révolutions within the Chinese Révolution, 1966-1982*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, p. 209.

¹⁸⁵ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 259.

atakavo valstybines institucijas, visuomet yra įkėlusios koją į valstybės valdymą ir savo žinioje turi tuos, kurių nurodymus vykdo, mažų mažiausiai prezidentą Mao, visus informacijos šaltinius, kuriais nuolat remiamasi prieš darant menkiausią taktinį sprendimą. Tos grupės, pagal senas kinų tradicijas, integruodamos valdžios logiką pačiame pasipriešinime valdžiai¹⁸⁶, niekada neatsisako represijų savo kainai pakelti; kritikuodamos tariamą viešpataujančių sluoksnių nuolaidumą klasiniam priešui, jos kaipmat pristato į reikiamą vietą savąsias energingų „tardytojų“ brigadas, savąją pavyzdinės tvarkos sergėtoją - policiją, savuosius „teismus“ ir kalėjimus. „Per visą kultūrinę revoliuciją regima „apačių kova su viršūnėmis“, bet su „apačiomis“ manevruoja, jas šokina, mobilizuoja, terorizuoja valdžia ir elitas, kurie nedrįsta pasisakyti savo vardo“; šis savo valdžios primetimas kitam nepalaujamai jį gniuždant kritika ir smūgiais yra tipiška „galutinė formulė maoizmo, [kuris] po ilgų pastangų apkaltinti baigėsi tuo, kad neišskiriama sąvokų pora „pasipriešinimas valdžiai - imperijai“ virto nenutrūkstamu vienos alternatyvos, iškeliančios politiką aukščiau valstybės ir visuomenės, principu“¹⁸⁵. Be abejo, kalbama apie neįgyvendinamą alternatyvą, nes ji pagrįsta gudrybėmis, taigi ir apgaudinėjimu tų, kurie įprasmino savąjį pasipriešinimą valdžiai: iš šio „pakeisti viską tam, kad niekas nesikeistų“, pagal *Gepardo* formulę, išplauks suabejojimas tiek pasipriešinimu valdžiai, tiek imperijai. Šis suabejojimas, apimantis mažumą, bet nuoseklus, atves prie 1979 m. Demokratijos barjero ir prie drąsiausio jos mąstytojo Wei Jingshengo. Jingshengas jau minėtame autobiografiniame pasakojime nušviečia teisėtų nepasitenkinimų sukulto judėjimo prieštaravimus, virtusius mirtiniais: „Šis pykčio protrūkis įgijo tirono kulto formą ir buvo nukreiptas į aukojimosi tironijai ir kovos

¹⁸⁶ Plg. Yves Chevrier, *L'empire distendu: esquisse du politique en Chine des Qing à*

Deng Xiaoping, kn. Jean-François Bayart, *La Greffe de l'État - Trajectoires du politique 2*, Paris, Karthala, 1996.

¹⁸⁷ *Ibid.*, p. 383 ir 375.

už ją kelią. [Visa tai] baigėsi šia paradoksalia, absurdiška situacija, kai liaudis atsitiesia priešais savo valdžią tik tam, kad geriau ją apgintų. Liaudis sukilo prieš ją pavergusią hierarchinę sistemą, mo-suodama šios sistemos įkūrėjų palaikymo vėliava. Mėtydama pa-niekinančius žvilgsnius į demokratiją, ji pareikalavo demokratinų teisių, o pati savo kovoje dėl jų leidosi vedama despoto idėjos"¹⁸⁸.

Manome, kad privalome šiame straipsnyje išsamiai nušviesti priešrevoliucinius epizodus, nes pati kultūrinė revoliucija, davusi prad-žią gausiai, o neretai ir vertingai, ir, be abejo, kur kas labiau išgar-sintai negu ankstesnė literatūrai, konkrečiai - per dalyvių ir aukų liu-dijimus - yra tikrai geriau žinomas etapas negu tas, kuris ėjo prieš ją. Čia aiškiai labiau kalbama apie kitokią revoliuciją (mėgdžiojamą, prievartaujamą, klaidinamą, pseudorevoliuciją, vadinkit kaip norit - vis tiek revoliucija) nei dar apie vieną „masinę kampaniją“. Repre-sijos, baisybės ir nusikaltimai toli gražu neišsemia viso šio reiški-nio, beje, apgaulingo, nuolatos besikeičiančio priklausomai nuo vie-tos ir laiko. Mus domins vien tik kultūrinės revoliucijos represyvi-niai aspektai. Juos galima suskirstyti į tris didžiules, aiškiai skirtin-gas kategorijas, įskaitant ir įvykių laiką: jėgos panaudojimą prieš in-telektualus ir partinius kadrus (iš esmės 1966-1967), chunveibinų siau-tėjimą (1967-1968), pagaliau - brutalų karinės jėgos panaudojimą (1968). Komunistų partijos IX-asis suvažiavimas (1969) atveria trūks-tamų institucinių struktūrų, tam tikrų „igūdžių“, ypač nuo 1966 m., sudarymo fazę. Buvo steigiamos institucijos ir ypač vyko grumty-nės dėl valdžios, siekiant ją perimti iš susilpnėjusio nuo ligos Mao Zedongo. Daug sukrėtimų: 1971 m. rugsėjį pašalinamas oficialiai pa-skirtas Mao valdžios perėmėjas Lin Biao; 1973 m. į vicepremjero postą grįžta Deng Xiaopingas ir masiškai grąžinami į savo postus kovos su „revizionizmu“ metu nušalinti aukšti pareigūnai; 1974 m. puolami valdžios aparato „kairieji“; 1976 m. „Šanchajaus ketvertas“ vadovaujamas pirmininko žmonos Jiang Qing, pamėgina paimti

¹⁸⁸ Wei, op. cit., p. 227.

valdžią; šis Ketvertas pasinaudoja patogiu momentu po nuosaikaus ministro pirmininko Zhou Enlai mirties sausio mėnesį ir Mao Zedongo mirties rugsėjo mėnesį; spalį Ketvertą jau vadino „gauja“ ir Hua Guofengas, šalies šeimininkas dvejiems metams paskelbia kultūrinės revoliucijos pabaigą. Mes mažai teužsiminsime apie „pilkuosius metus“ (tą terminą sugalvojo J. L. Domenachas), sekusius po chunveibinų sutriuškimo: susidorojimai čia, be abejo, žiaurūs, bet jie bendrais bruožais atspindi šeštojo dešimtmečio raidos ypatybes.

Revoliucijos dalyviai

Kultūrinė revoliucija atspindi žmogaus ir kartos susidūrimą. Žmogus - tai, be abejo, pats Mao. Didžiojo šuolio katastrofa jį paliečia sėdintį *pačiame centriniame aparate*; nuo 1962 m. jis privalėjo atsisakyti realaus vadovavimo šaliai ir perduoti jį Respublikos prezidentui Liu Shaoqi. Atsidūręs žemesnėse, bet prestižinėse partijos pirmininko pareigose, jis užsisklendžia šiame „žodžio magistrate“ ir neabejoja dėl konkurencijos. Tačiau, būdamas senas strategas ir bijodamas, kad dar gyvas būdamas gali tapti paminklu ir būti galutinai išstumtas, jis ieško efektyvių estafetės perėmėjų, kad galėtų primesti kitiems savo pasirinktus pagrindinius principus. Partija, kurią tvirtai savo rankose laiko Liu ir jo pavaduotojas generalinis sekretorius Deng Xiaopingas, turės būti apjuosta iš išorės; o dėl vyriausybės, kuri, kaip ir visose komunistinėse šalyse, pavaldi komunistų partijai ir kuriai iš tikrųjų vadovaujtas nuosaikaus proto, jei dar ne nuosaikesnės širdies, išmintingas oportunistas Zhou Enlai, tai ji turėtų būti daugiau neutralus elementas, ypač ateityje, frakcijų susidūrimo metu. Mao gerai suvokia, kad dėl 1957 m. valymų jis prarado daugumos intelektualų ir kadru, o dėl 1959-1961 m. bado - ir kaimo masių paramą. Bet tokioje šalyje kaip komunistinė Kinija pasyvi, patyrusi atominio ginklo siaubą ir įbauginta dauguma yra mažiau svarbi nei aktyvi, užimanti strategines pozicijas mažuma. Taigi nuo 1959 m. LIA

vadovauja Lin Biao, Vairininko vasalas; jis palengva LIA paverčia alternatyvios valdžios centru, kuris nuo 1962 m. labai pasireiškia socialistinio auklėjimo judėjime - savotiškame paklusniame anti-dešiniųjų valyme, akcentuojant visas militaristines vertybes: puritonizmą, discipliną ir atsidavimą; LIA nuo 1964 m. pateikia ne mažiau kaip trečdalį naujų politinių kadro ir susijungia su maža intelektualų ir nevykėlių menininkų grupe, kurios struktūros būriasi apie Jiang Qing ir jos skelbiamą visų atitinkamai neužsiangažavusių partijos linijai menų ar literatūros visiškos destrukcijos programą. Studentams įvedamas privalomas karinis parengimas, o nuo 1964 m. LIA organizuoja arba atkuria ginkluotą miliciją gamyklose, gyvenamuosiuose kvartaluose ir kaimo apygardose. Armija nėra ir niekada nebus kandidatė į valdžią: partijos kontrolė yra pernelyg efektyvi, ir vidutinybė Lin Biao, apie kurio polinkį į heroiną patyliukais kuždamasi, neturi nei savo idėjų, nei savo politinės platformos¹⁸⁹. Bet kaip niekad armija Mao reiškia „apdraustą gyvenimą“ arba, tariant jo paties žodžiais, jo Didžiąją sieną¹⁹⁰. Kitas strateginis atramos taškas, kuriuo Mao pasikliauja, tai jau mūsų minėtoji karta, arba, dar tiksliau tariant, jos frakcija vidurinėse, aukštosiose mokyklose bei profesinio rengimo institutuose, įskaitant ir karo akademijas, kurioms vienintelėms LIA leido formuoti, apmokyti chunveibinų (raudonųjų sargybinių) būrius¹⁹¹; moksleivija, studentija turi didžiąją privalumą, nes yra susitelkusi miestuose, ypač stambiausiuose centruose, t. y. ten, kur bus sekama kova dėl valdžios; pavyzdžiui, Šanchajuje ketvirtadalis miesto gyventojų yra mokyklose¹⁹². Tie, kurių amžius nuo keturiolikos iki dvidešimt dve-

¹⁸⁹ Plg. Frederick C. Teiwes et Warren Sun, *The Tragedy of Lin Biao: Riding the Tiger during the Cultural Revolution, 1966-1971*, Honolulu, University of Hawaii Press, 1966

¹⁹⁰ Hua Linshan, *Les Années rouges*, Paris, Le Seuil, 1987, p. 251.

¹⁹¹ Plg. nuostabius Ni Yuksiano, Šanchajaus jūreivystės akademijos moksleivio, atsiminimus, kuriuos surinko Anne F. Thurston, *A Chinese Odyssey: The Life and Times of a Chinese Dissident*, New York, Charles Scribner's Sons, 1991.

¹⁹² White, op. cit., p. 203.

iki dvidešimt dvejų, 1966 m. Mao Zedongui bus dar daugiau žadantys įrankiai, nes jie palaiko ir doktrininį fanatizmą, ir didelę apgaulę. Fanatizmas: pirmoji po 1949 m. revoliucijos suformuota karta yra perdėm jauna ir miestietiška, kad ką nors nutuoktų apie Didžiojo šuolio baisumus¹⁹³: Liu ir jo bendraminčiai galės karčiai apgailestauti, kad oficialiai nebuvo kritikavę fanatizmo. Režimo rūpestingai prižiūrima - žodžiais - jaunoji karta, anot Mao, šis „švarus lapas“, kuriame bus rašoma išaukštinta komunizmo statybos epopėja; karta, kurią senasis tironas įtikino, jog jai priklauso pasaulis, „Kinijos ateitis priklauso jums“¹⁹⁴, anksti sužinojo, kad kaip tik taip sakoma raudongvardiečių dainoje: „Partija mūsų motina ir mūsų tėvas“¹⁹⁵. O iškilus tėvystės konfliktui, pasirinkimas turi būti aiškus: atsisakyti savo biologinių tėvų. Pažiūrėkime, kaip Pasqualini aprašo „pikto, pretenzingo, mažo, gyvenimo nemačiusio kokių dešimties vienuolikos metų snarglio“ apsilankymą pas savo tėvą *laogai* 1962 m.: „Aš nenorėjau čia ateiti, - išdidžiai išpoškino jis, - bet mane privertė mama. Tu esi kontrrevoliucionierius ir šeimos gėda. Tu labai pakenkei vyriausybei. Tu tikrai nusipelnei būti kalėjime. Aš tik noriu tau pasakyti, kad tau būtų geriau persiauklėti“. Net sargybinius šokiravo jo tirada. Kalinys pilnomis ašarų akimis (tas buvo draudžiama) grįžta į savo kamerą šnabždėdamas: „Jei aš būčiau žinojęs, kad taip atsitiks, būčiau jį pasmaugęs vos gimusį“. Tienas¹⁹⁶ nieko nesakydamas¹⁹⁷ stebėjo tą įvykį. 1966 m. šis berniūktis turės penkiolika metų, kaip tik tinkamas amžius stoti į chunveibinų gretas. Visuomet žiauriausi, su didžiausiu įtūžiu žeminantys savo aukas, buvo patys jauniausi.

¹⁹³ Priešingai, kai chunveibinai patirties pasikeitimo kelionėse ar 1968 m. privalomos kaimų apgyvendinimų kampanijos metu nors kiek suprato, kaip baisiai nuskurdę kaimai, tai paspartino - truputį pavėluotų - atsainesnį jų požiūrį į tuometinį režimą, - pastebėta Wei Jingshengo.

¹⁹⁴ Mao Zedong, *Petit Livre rouge des citations*, Paris, Le Seuil, 1967, p. 172.

¹⁹⁵ Cit. iš Zhai Zhenhua, *Red Flower of China*, New York, Soho, 1992, p. 81.

¹⁹⁶ Sargybinis.

¹⁹⁷ Pasqualini, op. cit., p. 311.

Bet kartu šie jaunuoliai, išdresuoti elgtis kaip maži raudonieji robotai, dažnai pasijunta apvilti. Apvilti heroizmo, - jų tėvų karta jiems be perstojo kala į galvą apie savosios kartos revoliucinius ir karinius žygius, o jie tik mėgdžios Didįjį žygį, pirmas raudonąsias bazes ar antijaponiškosios *quérilla* susirėmimus: parafrazuojant Marxą, istorija pasikartos, tik farso forma. Apvilti pagrindinės klasikinės literatūros ir Beverčių diskusijų su 1957 metų hiperatsargiais, po apvalymo išlikusiais gyvais mokytojais, diskusijų, kuriose jie panaudos savo skurdžias žinias - daugiausia Mao, žiupsnelį Lenino kūrinių tam, kad nepripažintų to paties Revoliucijos vardan, nuobodaus amžinai to paties kartojimo, kurį jiems buvo palikusi Revoliucijos mokymo sistema. Pagaliau daugelis kilusių iš „juodųjų“ sluoksnių, priverstų dalyvauti lenktyne su kliūtimis, kurias sudarydavo atranka ir kvotos klasinės kilmės principu, galėjo jaustis apvilti dėl to, kad neturėjo jokio realaus šanso kada nors gauti savo kvalifikaciją ir ambicijas atitinkantį darbą; elitinės mokslo įstaigos, kur „juodieji“ dažnai sudaro daugumą, bus ir pačios revoliucingiausios; o 1966 m. spalio 1 d.¹⁹⁸ kultūrinės revoliucijos dekretu paskelbtas oficialus „blogos kilmės“ žmonių priėmimas į chunveibinus privers kultūrinę revoliuciją žengti esminį žingsnį į priekį¹⁹⁹.

Lapkričio 16 d. leidimas įkurti chunveibinų grupes gamyklose, o gruodžio 15 d. - kaimuose paskatins judėjimo išsiplėtimą. Ta proga taip pat buvo anuliuoti visi politiniai nuosprendžiai, priskirti nuo pat kultūrinės revoliucijos pradžios (1966 m. gegužės) darbininkams; laikui bėgant reabilituoti dažnai sieks, kad būtų panaikintos „dešiniarankių“ etiketės ir slapta kartoteka, kur saugoma kiekvieno „klaidos“ ir nuomonė. Tuomet studentų ir licėjų moksleivių gretas masiškai papildė dvi pramonės darbininkų kategorijos: „atsilikę elementai“ ir kiti diskriminuotieji politiniu pagrindu (bet viskas yra politika...), ne-

¹⁹⁸ Tačiau tiems, kurie yra pabuvę kalėjime, ir toliau uždrausta politinė veikla (William Hinton, *Shenfan*, New York, Random House, 1984, p. 529).

¹⁹⁹ Harding, minėtas straipsnis, p. 150.

svarbu koks būtų jų amžius; sezoniniai, padieniai samdomieji, be darbo garantijos bei profsąjungos globos (taigi ir be socialinio aprūpinimo), dažniausiai jauni, sudarantys naujų didžiulių gamyklų proletariato daugumą, kurie reikalauja nuolatinių kontraktų²⁰⁰ ir darbo užmokesčio padidinimo. Dar pridėsime gerą saują jaunų kadro oportunistų, kurie išvydo nė nesvajotą greitos karjeros progą, kadaise dėl neaiškios priežasties nubaustų atsakingų pareigūnų ir degančių noru atsikeršyti²⁰¹, taip pat visuomet linkstančių ten, kur vėjas pučia (ir pirma proga išduodančių), taigi turėsime keistą, neįprastą koaliciją nepatenkintųjų, kurie, pilni neapykantos ir trokšdami pasisekimo visuomenėje, puolė šturmuoti viską - mokyklas, gamyklas, kontorą... Tačiau jų mažuma, jie sudarytų kokius 20% miesto gyventojų ir dar mažesnę visos šalies žmonių procentą, tad jiems gali pasisekti tik tada, kai valstybę paralyžiuos Centro atakos, LIA bus suvaržyta savo pačios instrukcijų; ir galiausiai pats Mao čia atsuka, čia užsuka revoliucijos čiaupus, rizikuoja, kartais gerai nesusigaudydamas, ką daryti, nes jėgos ir lokaliųjų situacijų santykis taip greitai keičiasi, ir Mao vis suka galvą, kaip sutaikyti „maištininkus“ ir imperiją. Tada, kai „maištininkai“ - tai pavadinimas, kuris juos suvienys - „paima valdžią“ (arba, dar konkrečiau, priverčia ją pasitraukti: o tam pakanka tik perleisti antspaudus), jų vidiniai prieštaravimai ir egoistinės ambicijos kaipmat gauna viršų ir duoda pradžių negailestingiems, dažnai ginkluotiems susirėmimams tarp frakcijų, nesugebančių priimti kitokio sprendimo, tik *prieš*²⁰².

²⁰⁰ white, *op. cit.*, p. 245-247.

²⁰¹ Tai sukėlė įdomių padėties permainų: nuosaikis henanietis Pan Fushengas, Didžiojo šuolio išvakarėse ultramaoisto Wu Zhipu išvarytas, vėl buvo sugrąžintas į savo pareigas 1966 m. ultrakairiojo Chen Bodą klane, o Wu buvo areštuotas ir tikriausiai nužudytas 1967 m. Kantono raudongvardiečių. Plg. Domenach (1982), *op. cit.*, p. 163.

²⁰² Palyginkime šiuo atžvilgiu jaudinantį buvusio raudongvardiečio, vėliau tapusio universiteto dėstytoju jungtinėse Amerikos Valstijose, pasakojimą: Wang Shaoguang, *Failure of Charisma: The Cultural Revolution in Wuhan*, Hong Kong, Oxford University Press, 1995, p. 95-111 ir 161-209.

Chunveibinų šlovės valanda

Šių studentų ir licėjų moksleivių, kurie iš esmės ir sudaro „revoliucinius maištininkus“, 1966 m. vykdytos persekiojimo operacijos yra savotiškas visos kultūrinės revoliucijos simbolis. Apskritai imant, nuo jų žuvo ne tiek jau daug ir jos niekuomet nebuvo novatoriškos: pasižyminti šiokiu tokiu sadizmu ir dar jaunatviška egzaltacija, jos gerokai primena šeštojo dešimtmečio persekiojimus, kurių aukos buvo intelektualai. Ar 1966 metų persekiojimai buvo spontaniškesni? Būtų absurdiška manyti, jog Mao ir jo grupė vadovavo kiekvienam chunveibinų būriui, bet čia pasireiškė Vairininko žmonos Jiang Qing slaptas pavydas, ir jos keršto auka tapo Wang Guangmei, Respublikos prezidento Liu Shaoqi žmona²⁰³; pastarojo nevertė atgailauti, kai Mao įsitikino pakankamai jį izoliavęs, paskui jis buvo įmestas į kalėjimą (ten ir mirė nukankintas), ir atvirkščiai, Zhou Enlai, nors ir griežtai kritikuojamas, išvengė pažeminimo. Sensacingas judėjimo aspektas buvo, be abejo, ir chunveibinų primestų sąskaitų suvedinėjimas viršūnėse, ir galutinis viršūnių bendrų interesų išsiskyrimas, jau retsykiais pasireiškęs ir prieš Didįjį žygį, ir komunistų kadrų valymai (60% buvo išvaryti iš savo postų, daugeliui buvo lemta ten atgal sugrįžti po kelerių metų, netgi prieš Mao mirtį 1976 m. rugsėjį: pats ryškiausias to reiškinių pavyzdys būtų Deng Xiaopingas). Netgi ir čia žiaurumą reikia traktuoti reliatyviai: skirtingai nuo SSRS ketvirtojo dešimtmečio stalinizmo represijų, dauguma aukštų pareigūnų ir kadrinių darbuotojų išliks gyvi, nemirs nuo kankinimų. Vienas tik mažai žinomas anglies pramonės ministras buvo chunveibinų mirtinai sumuštas, ir neįvyko jokie teisminio nuosprendžio labai aukštu lygiu. Liu mirė išprotėjęs 1969 m.; Peng Dehuai'ui 1967 m. liepos susirėmime buvo sulaužyti du šonkauliai, 1974 m. jis mirė nuo vėžio; užsienio

²⁰³ Alain Roux, *La Chine populaire, tome 2 1966-1984*. Paris, Éditions sociales, 1984. p. 45-46.

reikalų ministras Chen Yi, labai puolamas, 1969 m. buvo „ištremtas į kaimą“, bet, mirus Lin Biao, rado būdą vėl sugrįžti į sceną, o netrukus mirė nuo ligos. Pats dramatiškiausias ir ankstyviausias - saugumo ministro Luo Ruiqingo atvejis: 1965 m. lapkritį ištremtas, kad užleistų veiklos lauką Kang Shengui, 1966 m. pasodintas į kalėjimą, sužeistas į koją, kai mėgino pabėgti pro kalėjimo langą; galiausiai 1969 m. koja jam amputuota. Operacija buvo specialiai vilkinama, stengiantis išgauti jo prisipažinimą, - jis vis tiek pragyveno Mao. Jų kalinimo sąlygos, kad ir kokios sunkios ir žeminančios, buvo nepalyginti geresnės nei milijonų tų kalinių, prie kurių išsiuntimo į *laogai* jie patys buvo prisidėję; jie nors gaudavo minimalią medicinos pagalbą²⁰⁴.

Chunveibinų represijų scenarijus yra liūdnai vienodas visuose Kinijos miestuose ir universitetuose. Viskas prasidėjo 1966 m. birželio 1 d., kai per radiją buvo perskaitytas Nie Yuanzi, Beidos (prestižiškiausias Pekino universitetas) filosofijos asistentės, *dazibao* (skelbimas stambiomis raidėmis), kuris šaukė į kovą prakeikdamas priešininką: „Padarykime galą visoms revizionistų kontrolėms ir pragaištingiems sąmokslams, ryžtingai, radikaliai, totališkai, galutinai! Sunaikinkime visus išgamas, visus Chruščiovo tipo revizionistus!“²⁰⁵. Tuomet susiorganizuoja milijonai moksleivių bei studentų ir nesunkiai suranda „išgamas ir demonus“ tarp savo dėstytojų, mokytojų, universiteto darbuotojų, o vėliau ir tarp bandančių šiuos apginti merijos ar rajonų pareigūnų, kuriuos visus reikia išvaryti; pasitelkę vaizduotę juos dar vadindavo „blogio genijais“, kai nusibosdavo „galvijų šmėklos“ ar „šliužų išperos“. 1967 m. liepos 18 d. Kultūrinės revoliucijos grupės ekstremistas Qi Benyu kalba apie Pengą: „Ši nuodinga gyvatė aptingusi, bet dar neišdvėsusi. Popierinis tigras Peng Dehuai žudo nė nemirktelėjęs. Jis karvedys. Nesileiskite suklaudinami jo stoto, tai apmirusio driežo povyza. Jis tiktai apsimeta negyvas. Tai jo instinktas. Net vabzdžiai ir

²⁰⁴ Plg. Yan et Gao, *op. cit.*, p. 152-166 ir 197-228.

²⁰⁵ *Ibid.*, p. 228.

gyvūnai turi savisaugos instinktą, o ką kalbėti apie šį mėšėdį. Partrenkite jį ant žemės ir sutrypkite!"²⁰⁶. Į šiuos vaizdingus žodžius reikia žiūrėti gana rimtai, nes jų tikslas - atmesti bet kokį pasigailėjimą, žmoniškumą. Nuo seno žinoma, kad svaidymasis tokiais žodžiais paprastai žada „kovą“, o neretai ir mirtį: raginimai „sunaikinti visus išgamas“, davę pradžių judėjimui Pekino universitete, nebuvo tušti. „Klasinis priešas“, komišškai apkarstytas plakatais, skrybėlėmis, o kartais ir juokingomis laukinių žvėrių galvomis (ypač moterys), nenatūralios groteskiškos (ir nerangios) laikysenos, juodu rašalu ištepliotu veidu, priverstas loti kaip šuo, keturiomis, turėjo prarasti žmogišką orumą. Vienas motytojas - Ma („arklys“) buvo priverstas šlemšti žolę. Kaip sakė senas dėstytojas, kurio kolegą mirtinai sumušė studentas: „Aš beveik galiu suprasti, kaip visa tai atsitinka. Tada savininkai buvo priešai. Iš tikrųjų jie jau nebebuvo žmonės, jūs galėjote panaudoti jėgą prieš juos. Tai normalu“²⁰⁷. 1967 m. rugpjūtį Pekino spauda pradeda propagandinę kampaniją: antimaoistai yra „gatvėmis lakstančios žiurkės, užmuškite jas, užmuškite jas“²⁰⁸. Pats nužmoginimas nėra naujas dalykas, jis pasireiškė 1949 m. agrarinės reformos metu, kai žemės savininką įkinkė į arklą ir genamą botagu vertė arti žemę. „Tu mus laikei gyvulio vietoj, dabar pats gali būti mūsų gyvulys!“²⁰⁹ - šaukė valstiečiai. Daug milijonų tokių „gyvulių“ buvo sunaikinti. Kai kurie net gyvi suvalgyti: mažiausiai 137 - Guangsi, daugiausia koledžų vadovai; ir visa tai vykdavo dalyvaujant vietiniams komunistų partijos kadrams. Kai kuriems chunveibinams žmogienos būdavo paduodama į stalą valgykloje; toks pat atvejis užfiksuotas ir kai kuriose valdybose. Harry Wu prisime-

²⁰⁶ *Ibid.*, p. 210.

²⁰⁷ Cit. iš Anne F. Thurston, *Urban violence during the Cultural Revolution: who is to blame?*, iš Jonathan N. Lipman, Steven Harell, *Violence in China - Essays in Culture and Counterculture*, State University of New York Press, 1990.

²⁰⁸ Cit. iš Mari-Claire Bergère, *La République populaire de Chine de 1949 à nos jours*, Paris, Armand Colin, 1987, p. 133.

²⁰⁹ Jack Belden, *China Shakes the World*, Harmondsworth, Pélican, 1976 (pirmas leid 1949), p. 228.

na vieną 1970 m. *laogai* atvejį, kai mirtininko smegenis surijo saugumo agentas, mat tas kalinys buvo išdrįšęs (pats baisiausias nusikaltimas) parašyti: „Nuverskite prezidentą Mao“²¹⁰.

Neaišku, kas gi dabar verčia šitaip elgtis tuos chunveibinus, kurių pagrindinis ginklas dar ilgai bus storas uniforminis diržas: susidaro įspūdis, kad jie be paliovos blaškosi tarp realaus noro pakeisti visuomenę ir itin karštos vasaros hepeningo, pereidami prie konformistinio atsargumo - o kas norės turėti nemalonumų? Likti pasyviu tolygu kaip būti laikomam revizionistu; taigi jie verčiau bus tokie, kokie yra, tik ne revizionistai... Prieštaravimai klesti nuo pat pradžių: nuolatos kartojamas naujas šūkis: „Tie, kurie maištauja, visuomet teisūs“, kurį rugpjūčio 18 d. iškėlė Mao (ir kuris, regis, galėtų reziumuoti „tūkstantį sudedamųjų marksizmo dalių“). Kita vertus, sau ir kitiems primetamas tikras pirmininko ir jo kūrinių kultas (garsioji *Raudonoji knygelė*); ypač tai būdinga Centrui, kuris vienas turi teisę nuspręsti, kas turi „teisę į maištą“ (negali būti nė kalbos, kad galėtų maištauti priešai, kurie yra tik tai tam, kad maištą patirtų) ir *kada* šia licencija galima pasinaudoti: situacija sukelia žiaurią konkurenciją tarp chunveibinų organizacijų, kad tik gautų tą brangų „kairiųjų“ garantinį štabą. Siekiama „paleisti ugnį į generalinius štabus“, bet armijos generalinis štabas, kurį kontroliuoja Lin Biao, proteguoja chunveibinus, o transporto generalinis štabas 1966 m. konvojams leidžia nemokamai važinėti po visą Kiniją naudojantis absoliučia pirmenybe... Juos pateisinantys „pasikeitimas patirtimi“ neretai virsta svaiginančiomis turistinėmis kojos iš savo gimtojo miesto neiškėlusio jaunimo išvykomis, kuriose vilioja ne keturių žvaigždučių atrakcijos, o kolektyvinis, jaudulio ašaras (privalomas merginoms) išspaudžiantis susitikimas su Mao bei religinio uolumo demonstracijos ir tokia proga mirtina minios spūstis²¹¹.

²¹⁰ Becker, op. cit., p. 218; Wu, op. cit., p. 46.

²¹¹ Ling, op. cit., p. 174–183, ir Zhai, op. cit., p. 84–90: „Mėginau verksti, bet negalėjau pasakoti (p. 88). Tiesa, Mao nesirodo labai iš arti. – Aš truputį nusivyliau, jis atrodė daug senesnis, nei aš įsivaizdavau, ir daugiau kaip pusė jo plaukų buvo žili. Veide ryškiai senatvės žymės ir jis nešvytėjo, kaip turėtų būti. judesiai lėti. Tai buvo susenęs žmogus“ (p. 87).

„Mes nenorime malonės, mes norime karo“, - pasakė Mao rugpjūčio 18 d., ir Raudonieji sargybiniai Song Binbin („Song malonioji“) skubiai virsta Song Yaovvu („Song nori karo“)²¹². Naujasis saugumo ministras Xie Fuzhi, artimas Jiang Qing, rugpjūčio pabaigoje oficialiai pareiškia policijos pareigūnų auditorijai: „Mes negalime taikstytis su įprasta praktika; mes negalime laikytis Baudžiamojo kodekso. Jei jūs areštuosite žmones, kurie mušė kitus, jūs apsiriksite... Ar privalo būti nubausti chunveibinai, kurie žudo? Mano nuomonė tokia, kad kas jau žuvo, - žuvo, čia jau nieko nepadarysi, čia ne mūsų problema... Aš nepateisinu to fakto, kai masės žudo, bet jeigu masės taip baisiai neapkenčia blogų žmonių, kad neįmanoma jų sustabdyti, tuomet neprieštaraukime... Liaudies policija turi palaikyti chunveibinų pusę, prisidėti prie jų, jiems simpatizuoti ir teikti informaciją, ypač apie Penkių Kategorijų (juoduosius) elementus“²¹³. Taigi iš pradžių bus mūsų be didelės rizikos: palyginti su partijos aparatu, kurį erzina Mao įžūlumas ir kuris nedrįsta pasmerkti vykstančio judėjimo, intelektualai ir visa, kas juos supa (knygos, paveikslai, porcelianas, bibliotekos, muziejai, kultūros įstaigos), yra tik lengvas grobis, dėl kurio visi valdžios klanai gali sutarti.

Antiintelektualizmas yra iš tikrųjų sunki komunistų partijos tradicija, tas buvo pabrėžta, ir Mao ypač gerai ją įkūnijo. Argi chunveibinai nevaikšto kartodami jo citatą: „Kapitalistų klasė yra oda; intelektualai yra ant tos odos želiantys plaukai“²¹⁴. Kariškiai negali ištarti žodžio „intelektualas“ nepridurdami „pašvinkęs“; Jeanas Pasqualini, kuris išėjęs iš kiaulidės nusivalė kojas, tą patyrė pats, gavęs sargybinio smūgį: „Jūsų smegenys bjauresnės negu visas tas mėšlas, jos dar labiau dvokia. Tuojau pat nustokite valytis! Tai buržuazinis įprotis. Verčiau išsivalykite savo smegenis!“²¹⁵. Kultūrinės revoliucijos pradžioje

²¹² Thurston, *art. cit.*, p. 149.

²¹³ Yan et Gao, *op. cit.*, p. 76.

²¹⁴ Nien, *op. cit.*, p. 101.

²¹⁵ Pasqualini, *op. cit.*, p. 194.

moksleiviai ir studentai būdavo apdovanojami maža Mao brošiūrele apie švietimą, kurioje jis pasmerkia mokytojus, atseit jie „neturi nė kruopelės sveiko proto“ ir „kuo daugiau išmoksta, tuo labiau sukvailėja“. Jis siūlo taip pat sutrumpinti studijų laiką ir panaikinti konkursą per stojamuosius egzaminus: universitetas turi rengti raudonusius, o ne „ekspertus“, ir turėtų būti atviras pirmiausia „raudomesiems“ iš prigimimo²¹⁶.

Dažnai ir po dviejų trijų savikritikos atvejų intelektualai nerodo noro priešintis. O senieji rašytojai valandų valandas iki apalpimo „sukasi vilkelium“ priešais jaunimą, kuris juos įžeidinėja; jie traukia gatvėmis su asilo kepuraitėmis ant galvų, dažnai žiauriai mušami. Kai kurie nuo to miršta, dar daugiau jų nusižudo, kaip didysis rašytojas Lao She - rugpjūtį ar Fu Lei, Balzaco ir Mallarmé kūrinių vertėjas, - rugsėjį. Teng To nužudomas, Wu Hanas, Chao Shu-li ir Liu Chingas mirs nelaisvėje, o Pa Kinas praleidžia metų metus sekamojo rezidencijoje²¹⁷. Ding Lingui konfiskuoja ir sunaikina dešimties metų senumo rankraščius²¹⁸. Pratrūkusių budelių sadizmas ir fanatizmas nepakeliami. Antai Siameno (Fudziano) universitete: „Kai kurie [dėstytojai], nepakeldami išpuolių ir kritikos, susirgo ir numirė tiesiog mūsų akyse. Aš nejučia jokio galesčio nei jiems, nei tai grupei žmonių, kurie nusižudė iššokę pro langą, nei tiems, kurie išvirė įpuolę į vieną iš mūsų garsiųjų karštų šaltinių“²¹⁹. Maždaug dešimtadalis dėstytojų buvo „nugalėti“ (savo kolegų pradinėse mokyklose), kur kas labiau nuolat kenčiančių baimę.

Rugpjūčio 18 d. Lin Biao paskelbė kampaniją prieš „Keturias Atgyvenas“ (senas idejas, senąją kultūrą, senus papročius, senus įpročius). Ištisi miestai laukia chunveibinų, panašiai kaip laukiama taifūno: šventyklos užbarikaduotos (vis tiek labai daug jų sunaikin-

²¹⁶ Zhai, op. cit., p. 62.

²¹⁷ Douwe Fokkema, *Creativity and Politics*, iš Mac Farquhar et Fairbank, op. cit., p. 600.

²¹⁸ Yan et Gao, op. cit., p. 79.

²¹⁹ Vieno chunveibino liudijimas, iš Roux, op. cit., p. 37.

ta, dažniausiai viešų inkvizicinių gaisrų, arba apgadinta), lobiai paslėpti, freskos užtinkuotos stengiantis jas išsaugoti, knygos pervežtos į kitą vietą. Deginami Pekino operos ir baleto teatro kostiumai ir dekoracijos ponios Mao „revoliucinių operų“ (praktiškai vienintelės leidžiamos meninės išraiškos formos) naudai. Net ir Didžioji siena griauinama: iš jos imamos plytos kiaulidžių statybai.

Zhou įsako armijai apmūryti ir dalinai apsaugoti Pekino imperatoriaus rūmus²²⁰. Labai pakenkta įvairiems kultams: išsisklaido vienuoliai iš garsaus budistų komplekso Utajaus kalnuose, deginami senieji rankraščiai, apgriauta šešiasdešimt šventyklų; Sindziango činghourams deginamas Koranas, uždraudžiama švęsti kinų Naujuosius metus... Ksenofobija, neapykanta užsieniečiams, sena kinų tradicija, prieina iki kraštutinumų: kai kuriose kapinėse²²¹ nuניokojamos „imperialistinės“ kapavietės, beveik uždraudžiama bet koks krikščionybės praktikavimas, ant Bundo, Šanchajuje, kaltu iškapoti angliški ir prancūziški užrašai. Vieno anglo našlė, Nien Cheng, per kratą pamaniusi, kad bus geriau, jei pasiūlys chunveibinui išgerti kavos, išgirdo jį atsikertant: „Kodėl jūs geriate užsienietišką gėrimą? Kodėl jūs prasimanote valgyti užsienietišką maistą? Kodėl pas jus tiek užsienietiškų knygų? Kodėl jūs pati tokia užsienietiška?“²²². Chunveibinai, šie tragiškai rimti vaikėzai, mano, kad pravartu uždrausti tokius „revoliucinę energiją atitraukiančius“ dalykus kaip katinai, paukščiai ir gėlės (taigi nuo tol *kontrrevoliucinga* jas sodinti savo sode), net ministras pirmininkas priverstas įsikišti, kad *raudona* šviesa kelių eismo ženkluose nepradėtų reikšti „Pirmyn! (Judėkite!)“. Dideliuose miestuose - daugiausia Šanchajuje - kariškiai kerpa beveik plikai ilgus ar briliantinu suteptus plaukus, karmo aptemptas kelnes, nusukinėja aukštus kulniukus, pradūrinėja smailias batų nosis, verčia

²²⁰ Yan et Gao, *op. cit.*, p. 70.

²²¹ Ling, *op. cit.*, p. 49; Yan et Gao, *op. cit.*, p. 71.

²²² Nien, *op. cit.*, p. 110.

krautuvelės pasivadinti „tinkamais“ vardais: atsiradę šimtai *Raudonųjų Rytų*, reklamuojančių tik Vairininko kūrinius ir portretus, dezorientuoja senuosius šanchajiečius²²³. Pažeidus eismo taisykles gresia pavojus kaip to pažėklinimą gauti Mao atvaizdą, kurį suplėšyti būtų šventvagystė. Chunveibinai stabdo praeivius tam, kad tie padeklamuotų pasirinktinai kokią nors Mao citatą²²⁴. Daugelis nebedrįsta išeiti iš namų.

Vis dėlto ištisiems milijonams „juodųjų“ šeimų sunkiausia buvo iškęsti chunveibinų kratas. Suplakdami „įkalčių“ ieškojimą su tariamais nusikaltimais, aukso ir sidabro surinkimą iš vietinių pareigūnų - su rinkliavos organizavimu ar... jais pačiais, grynas vandalizmas, jie laužo, siaubia, dažnai konfiskuoja visą namą ar jo dalį. Darant kratą neapsieinama be pažėminimo, įžėdinėjimų, smūgių. Kai kas ginasi, ir nuo to tik blogiau; paprasčiausia paniekos išraiška veide, neatsargiai išsprūdęs žodelis, atsisakymas parodyti, kur padėti „lobiai“, - ir pasipila smūgių kruša, per nelyg dažnai pasibaigianti žmogžudyste, mažų mažiausiai gyvenamo būsto visišku nusiaubimu²²⁵. Pasitaiko, nors retai, ir chunveibinų mirčių. Dažniausiai „vizituojama“ po keletą kartų, tikrina įvairios organizacijos: tie, kurie apsilanko paskutiniai, norėdami parodyti savo uolumą, dažnai atima elementariausią pagrindinių maisto produktų minimumą, kurį ankstesni „vizituotojai“ kilniai buvo palikę sužlugdytiems „kapitalistams“. Tokiomis aplinkybėmis, be abejo, didžiausi nuostoliai buvo „savižudybės“, bet neverta per daug tikslinti jų sąrašą: savižudybėmis būdavo dangstoma daug nužudymų...

Vis dėlto dalinius duomenis turime: „raudonasis teroras“ Pekine nusinešė 1700 gyvybių, 33 600 gyvenamųjų būstų atlikta krata,

²²³ Ibid., p. 86.

²²⁴ Kai kas pasirinko: „Draugas Normanas Betiunas yra Kanados komunistų partijos narys“. Humoras?

²²⁵ Plg., pvz., Zhai, *op. cit.*, p. 92-100.

84 000 „juodųjų“ išvaryta iš miesto²²⁶; konfiskuota 150 000 gyvenamųjų būstų Šanchajuje, atimtos 32 tonos aukso. Dideliame pramonės mieste Uhane (Hubėjuje) per 21 000 kratų 32 mirtinai sumušti, 62 savižudybės²²⁷. Kartais įvyksta netikėtos kruvinos skerdynės, pvz., Dasingo apskrityje, į pietus nuo sostinės, ten per penkias dienas nužudyti 325 „juodieji“ ir jų šeimų nariai, vyriausiam iš jų buvo 80 metų, jauniausiam - 38 dienos. Vienas gydytojas patiria egzekuciją kaip „raudonojo žudikas“, kam savo pacientui „maištininkui“ įleides penicilino ir sukėlęs mirtiną alergiją²²⁸. Kartais masinės ir mirtinos būdavo „paieškos“ administracijoje; jas kai kada atlikdavo chunveibiniais persirengę policininkai: per Saugumo ministerijos valymą apie 1200 egzekucijų; ištardyti, o dažnai ir įkalinti 22 000 asmenų; Liu Shaoqi bylos sudarymo metu pašalinta (daugiausia areštuota) 60% Centro komiteto (beveik niekada nesušaukto) narių, trys ketvirtadaliai partijos rajoninių sekretorių; visais kultūrinės revoliucijos etapais įkalinta nuo trijų iki keturių milijonų pareigūnų (maždaug iš aštuoniolikos milijonų) ir 400 000 kariškių, - nors LIA chunveibinai uždrausti²²⁹. Tarp intelektualų persekiojimus bus patyrę 142 000 dėstytojų, 53 000 techninių ir mokslinių darbuotojų, 500 medicinos dėstytojų, 2600 rašytojų ir menininkų, daugelis jų nužudyti arba pastūmėti į savižudybę²³⁰. Šanchajuje, kur šios kategorijos žmonių ypač apstu, 1978 m. paskelbtais oficialiais duomenimis, dešimt tūkstančių žmonių žuvo nuo smurto ir represijų kultūrinės revoliucijos metais²³¹.

Mus stulbina, kad šie jaunuoliai, kai kada palaikomi kitų visuomenės sluoksnių, 1966 m. pabaigoje ir 1967 m. pradžioje taip

²²⁶ Ibid., p. 100.

²²⁷ Wang, *op. cit.*, p. 72.

²²⁸ Yan et Gao, *op. cit.*, p. 77.

²²⁹ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 273-274 ir 284-285.

²³⁰ Yan et Gao, *op. cit.*, p. 212; skaičiai paimti iš „Ketverto gaujos“ teismo proceso (1981).

²³¹ Nien, *op. cit.*, p. 602.

lengvai gali pulti Pekino stadionuose „kritikuojamus“ aukštus pareigūnus, žiūrėti, kaip jie mirtinai nukankinami, pvz., Tiandzino partijos veikėjas ar Šanchajaus meras, kuris, pririštas prie tramvajaus avarinio krano kablo ir mušamas tų, kurie iš jo reikalauja savikritikos, atkakliai sako: „Verčiau mirti“²³². Yra tik vienas paaiškinimas: lemiamas elementas - Mao, Centras - jei ne visas Valstybės aparatas - yra „revoliucionierių“ pusėje, o tokia priemonė kaip 1966 m. liepos 26 d. paskelbtas visų vidurinių ir aukštųjų mokymo įstaigų uždarymas šešiams mėnesiams (ir taip buvo padaryta) yra geras paskatinimas mobilizuotis penkiasdešimčiai milijonų moksleivių. Visiškai dyki, garantuoti, kad nebus baudžiami, net jei ir žudytų (tas būtų pavadinta „nelaimingu atsitikimu“), be perstojo skatinami oficialių žiniasklaidos priemonių, - kas gi galėtų prieš juos atsilaikyti?

Jų pirmasis pogromas

[...] Būrelis mūsiškių grįžome iš paplūdimio, kur buvome nuėję išsimaudyti. Prie mokyklos centrinio įėjimo išgirdome šauksmus, riksmus. Keletas klasės draugų bėgo į mūsų pusę, šaukdami be kvapo:

- Kova prasidėjo! Kova prasidėjo!

Aš įsmukau pro vartus. Sporto aikštėje ir dar toliau, iki pat visai naujo triaukščio mokyklos pastato, pamačiau išrikiuotus mokytojus, apie keturiasdešimt ar penkiasdešimt; jų galvos ir veidai buvo taip aptaškyti juodu rašalu, kad jie tikrai atrodė „juodoji banda“. Ant kaklų jiems kabojo plakatai su tokiais užrašais kaip „akademiniškas reakcionierių autoritetas Untelis“, „klasinis priešas Untelis“, „kapitalistinio kelio gynėjas Untelis“, „Untelis - korumpuotos gaujos vadeiva“ - visi apibūdinimai paimti iš laikraščių. Kiekvienas plakatas pažymėtas raudonu kryžiumi, todėl mokytojai atrodė kaip nuteisti myriop ir laukian-

²³² Roux, op. cit., p. 50.

tys egzekucijas kaliniai. Visiems ant galvų styrojo asilo kepurēs su ištepliotais panašiais epitetais, o ant nugarų maskatavo purvinos šluotas, šepečiai ir batai.

Po kaklais jiems užkabino akmenų prikrautus kibirus. Atpažinau direktorių: jo kibiras buvo toks sunkus, kad geležinė viela giliai įsi rēžusi j odā; jis svirduliavo. Visi basomis kojomis ējo ratu apie aikštē, mušdami gongus arba puodus, visā laikā šaukdami:

- Aš esu gangsteris Untelis!

Galiausiai jie visi puolē ant kelių, liaupsindami ir maldaudami Mao Zedongā „atleisti už jū nusikaltimus“. Aš buvau priblokštas šios scenos, pajutau, kad išbalau. Keletas merginų vos neapalpo.

Tada pasipylē smūgiai ir kankinimai. Dar niekad nebuvau matęs taip kankinant: juos vertē valgyti pamazgas ir vabalus, kratē elektra, klupdē ant stiklo šukių, pakabino išskēstomis rankomis ir kojomis ir suko vilkeliu.

Pirmieji, čiupę j rankas lazdas ir pradējē kankinti, buvo mokyklos „asai“: partinių kadrių ir armijos karininkų vaikai. Visi jie buvo iš penkių raudonųjų klasių - priklausē kategorijai, kuriā taip pat sudarē darbininkų bei kankininkų revoliucionierių vaikai. [...] Brutalūs ir žiaurūs, jie buvo įpratę naudotis savo tėvų įtaka ir kivirčytis su kitais moksleiviais. Taip prastai mokēsi, kad jiems nuolat grēsē išvaymas iš mokyklos, greičiausiai todėl jie taip ir širdo ant savo mokytojų.

Kiti mokiniai, įnirtingai drāsinami provokatorių, irgi staugē: „Muškite juos!“ ir puolē mokytojus, tvatydami juos kumščiais ir spardydami kojomis. Tučiuojau ir ne tokie drāsūs buvo priversti juos palaikyti šauksmais ir grūmojančiais kumščiais.

Nieko čia keisto. Paprastai jauni mokinukai būna ramūs ir gerai išauklėti, bet vos tik pirmas pradeda, kiti kaipmat paseka jo pavyzdžiu. [...]

Bet tą dieną pats sunkiausias man smūgis - tai mano mylimo mokytojo, kuriam daugiausia jaučiau meilēs ir pagarbos, Chen Ku-teho mirtis. [...]

Mokytojas, perkopęs per šeštā dešimtį, sirgo hipertoniija; pusę dvyliktos jį ištempē j laukā ir paliko daugiau nei dviem valandoms kaisti

vasaros saulėje, paskui privertė kartu su kitais marširuoti nešant plakatą ir mušant gongą. Tada jį užtempė į antrą mokyklos aukštą, paskui vėl - į apačią, kraujais plūstantį, nuolat kumščiuojamą ir mušamą šluotkočiū. Antrame aukšte kai kurie agresoriai įsmuko į klasę pasiimti bambukinių karčių (žemei matuoti) ir jomis toliau daužė jį. Aš juos stabdžiau maldaudamas:

- Nereikia taip daryti. Šito jau per daug!

Kelis sykius jis nualpo, bet jį kaskart atgaivindavo, šliūkstelėdami ant veido kibirą šalto vandens. Jis buvo leisgyvis, kojos stiklų supjaustytos ir spyglių sudraskytos. Bet jo protas tebebuvo gyvas.

- Kodėl jūs manęs nenužudote? - rėkė jis. - Užmuškite mane!

Visa tai truko šešias valandas, kol jis pradėjo nevaldomai tuštintis. Kankintojai pabandė jam į tiesiąją žarną įkišti mieta. Tada jis susmuko paskutinį sykį. Jie dar kartą jį apšlakstė šaltu vandeniu, bet jau buvo per vėlu. Akimoju žudikai tarsi suglumo - be abejo, tai buvo pirmas kartas, kai jie mirtinai užkankino žmogų, lygiai kaip ir mes daugelis pirmąsyk regėjome šitokią sceną. Žmonės ėmė skirstytis, vienas po kito. [...] Žudikai nuvilko savo aukos kūną iš sporto aikštės iki medinio namelio, kur mokytojai žaisdavo pingpongą. Čia paguldė jį ant gimnastikos čiužinio, iškvietė mokyklos gydytoją ir jam pasakė:

- Kruopščiai patikrink, ar iš tikrųjų jis mirė nuo hipertonijos!

Gydytojas jį apžiūrėjo ir konstatavo mirtį nuo kankinimų. Tuomet keletas jų čiupo gydytoją ir pašėlo daužyti sakydami:

- Kodėl tu kvėpuoji tom pačiom šnervėm kaip ir jis? Gal tu nori, kad ir tau viskas baigtųsi taip kaip jam?

Galų gale gydytojas mirties liudijime parašė: „Mirė nuo ūmaus hipertonijos priepuolio“²³³.

²³³ Ken Ling, Miriam London et Ta-ling Lee, *La Vengeance du ciel: un jeune Chinois dans la Révolution culturelle*, Paris, Robert Laffont, 1981 (originalas anglų k., 1972), p. 20-23. Veiksmas vyksta elitiniame Siameno licėjuje.

Revolucionieriai ir jų mokytojas

Auksinė legenda: chunveibinai ilgą laiką²³⁴ buvo laikomi 60-ųjų pabaigos revoliucingai nusiteikusių europiečių jaunimo pusbroliais, tik truputį fanatiškesniais už savo bendraamžius. Juodoji legenda: „Ketvertui“ žlugus Kinijoje į chunveibinus, buvo žiūrima kone kaip į fašistinius politinių avantiūristų gaujos pagalbininkus. Tikrovė buvo visai kitokia: „maištininkai“ save laikė gerais maoistiniais komunistais, - daugusia tokie jie ir buvo, - kuriems visiškai svetimi bet kokie demokratiniai ar laisvės idealai. Na, bent jau demokratinis centralizmas - ir visa tai padarė galą nepilnų dvejų metų patirčiai, - visi kartu jie sudarė savotišką keistą „antrą komunistų partiją“ tada, kai pirmosios partijos divizijos ją visiškai suparalyžiuodavo. Pasiryžę mirti už Mao, tiek ideologiškai, tiek žmogiškai, susiję su Lin Biao ir ypač su Jiang Qing kultūrinės revoliucijos reikalų grupe, jie tesudarė alternatyvą maoistinio Centro taikiniu tapusioms municipalinėms bei rajoninėms valdyboms ir papildomą jėgą suvedinėti Pirmininko rūmų sąskaitoms Pekine. Ši didžiulė dešimties milijonų jaunų žmonių energija buvo grynai destruktivi, kartkartėmis, tiesa, neilgai, kai jiems pavyksta paimti valdžią, jie visiškai nieko su ja nedaro ir nė vienu apčiuopiamu punktu nepakeičia vietinio totalitarizmo pagrindinių principų. Chunveibinai dažnai bandydavo pamėgdžioti 1871 m. Paryžiaus komunos principus, bet kokius tik jie organizuotų rinkimus, niekuomet nieko laisvo ir atviro juose nebuvo: viskas būdavo nuspręsta mažyčių save proklamuojančių aparatų. Keisdavosi tik nepalaujamų prievartos smūgių organizacijoms ir admi-

²³⁴ Sąvoka „ilgą laiką“, be abejo, netaikoma Simonui Leys, kurio novatoriškus darbus skaityti dar ir šiandien įdomu ir naudinga, tiek dėl jų chronologinio tikslumo, tiek dėl kultūrinės revoliucijos ideologijos iššifravimo: *Les Habits neufs du président Mao: Chronique de la „Révolution culturelle“*, Paris, Champ libre, 1971; ir *Ombres chinoises*, Paris, 10/18-Bibliothèque asiatique, 1974.

²³⁵ Per kelis mėnesius penkis kartus vien tik Uhano pagrindinio darbininkų rajono valdyboje (Wang, op. cit., p. 89).

nistracinėms struktūroms, kurias joms pavykdavo kontroliuoti, formos. Be viso šito, buvo dar daugybė individualių „išlaisvinimų“ ir kai kurių socialinių reikalavimų gamykloje triumfo²³⁶; bet pats sunkiausias dalykas - nuosmukis bus 1968 metais...

Tūkstančiai saitų jungė chunveibinus su komunistų valdžios aparatu. Liu Shaoqi grupė ir jai pavaldžios provincijų valdybos, įkūrusios pirmuosius „juodus urvus“ „išvartytiems“ mokytojams ir davusios impulsą iniciatyvinėms chunveibinų grupėms 1966 m. birželį-liepą, į pagrindines mokymosi įstaigas išsiunčia darbo brigadas. Nors rugpjūčio pradžioje oficialiai ir atitrauktos nuo Mao jėgos panaudojimo Centro komiteto viduje, jos ir toliau, kartais ilgai, tebedaro įtaką vietinėms organizacijoms²³⁷: šiaip ar taip, jos galutinai stimuliuo grįžimą prie jėgos panaudojimo prieš mokytojus bei mokymo sistemos darbuotojus ir atvėrė kelią politiniam judėjimui prieš „Keturias Atgyvenas“. Tam judėjimui, kurį palaiko vietiniai valdžios pareigūnai, iš tikrųjų vadovauja policija, ji pateikia kratų sąrašą, renka ir įkalčius, ir konfiskuojamus daiktus: Nien Cheng nustebs ir apsidžiaugs, kai 1978 m. atgaus daug porceliano dirbinių, kuriuos iš jos buvo barbariškai atėmę prieš dvylika metų. Aukos, kurioms atlyginama už skriaudą, dažnai esti iš nuolat pralaimėjusiųjų per ankstesnes kampanijas ir dar keletas vidutinio rango pareigūnų, paaukotų tam, kad būtų išgelbėti tie, kurie iš tikrųjų turi valdžią savo rankose.

Judėjimo išsiplėtimas gamyklose ir jo išsiveržimas iš Mao kontrolės, Mao, kuris jaučia, kad jo tikslas - pašalinti iš aparato priešininkus - sprūsta jam iš rankų, žinoma, priveda prie smarkių susirėmimų tarp maištininkų ir municipalitetų arba provincijos valdybų. Bet, viena vertus, šios valdybos moka apsistatyti galingomis masinėmis organizacijomis, vadinamomis „konservatoriškomis“, kurios iš esmės labai sunkiai atskiria maištininkus nuo maoistų. Kita vertus, tie maištininkai, būdami labiau nepriklausomi vietose, savo išsi-

²³⁶ Ling, *op. cit.*, p. 267-269.

²³⁷ Plg. daugiausia Ling, *op. cit.*

gelbėjimu laiko prisijungimą prie šio „super Centro komiteto“, koku tapo Kultūrinės revoliucijos grupė, kur Kang Shengas atlieka diskretišką, bet pagrindinį vaidmenį: specializuotos brigados (iš pradžių daugiausia tai būdavo sostinės studentai) susisiečia su Pekinu, šis siunčia patarimus ir „juoduosius sąrašus“ (juose du trečdaliai Centro komiteto narių), laukia apklausų ir įrodymų rezultatų, dalija savo sąjungininkams brangiąsias „geras etiketes“, ilgalaikę LIA“ magiškąją apsaugą. Šiaip ar taip, maištininkai, kaip ir konservatoriai, įeina į valstybinės mašinos mechanizmą; bet tai nėra tas pat. Kitaip negalėtume pabrėžti, koksai viešpatauja visuotinis sutarimas tarp visų grupių, visų frakcijų, kai kalbama apie represijas, o čia ir slypi didžiulis skirtumas nuo Vakarų revoliucinių tradicijų. Jei ir kritikuojama *laogai* (kalėjimas, beje, labai mažai revoliucijos paliestas), tai vien norint pasiskusti dėl pastarojo (kalėjimo) „susitaikymo su padėtimi“: Nien Cheng sunkiai išgyveno naujųjų nežmoniškų, brutalių maoistinių sargybinių atėjimą. Hua Linshanas, nors ir ultrakairysis maištininkas, atvirai kovojantis su LIA, užima gamyklos-kalėjimo mechanikos cechą ginklams gaminti; tačiau „per visą mūsų buvimo laiką [kaliniai] ir toliau tebesėdėjo savo vienutėse, o mes praktiškai neturėjome jokie kontakto su jais“²³⁹. Chunveibinai, kurie kaip pagrindinę kovos priemonę praktikuoja kidnepingą (žmonių grobimas reikalaujant išpirkos. - *Vert. past.*), turi kalėjimą kiekvienoje mokykloje, kiekvienoje administracinėje įstaigoje, kiekvienoje gamykloje; šiuose „tvartuose“, „urvuose“, arba, švelniau tariant, šiose „mokymo klasėse“, prievartaujama, tardoma be atvangos, išradingai ir labai sumaniai kankinama. Antai Lingas prisimeina „psichologinio mokymo grupę“ savo licėjuje: „Mes vengdavome minėti kankinimus, bet juos laikėme savotišku menu [...]. Mes priedavome net iki tos minties, kad gal mūsų tyrimai nepakankamai mokliški. Buvo juk daug metodų, kurių išbandyti mes nepajėgėme“²⁴⁰.

²³⁸ Harding, minėtas skyrius, p. 168.

²³⁹ Hua, op. cit., p. 311.

²⁴⁰ Ling, op. cit., p. 32-33.

Hangdžou „radikaliąją“ miliciją daugiausia sudarė anksčiau persekioti „juodieji“ - maždaug tūkstantis žmonių jos trijuose žvalgybos centruose; ji nuteisė dvidešimt tris žmones, apšmeižusius savo vadovą Weng Senhe; jos nariai darbininkai gaudavo po tris dienas atostogų už vieną darbo dieną milicijoje bei nemokamą maitinimą²⁴¹. Stebinantis dalykas, jog visuose buvusių chunveibinų liudijimuose represijų praktika užima tokią vietą, kad patys išvardyti faktai, tegu ir kokie gausūs - apie partrenktus ant žemės, žeminamus, išstatytus gėdai, kartais nužudytus priešininkus, - nesusilaukė jokio pasipriešinimo. Dar svarbu, kad kultūrinės revoliucijos laikotarpis pasižymėjo buvusių kalinių pakartotiniu įkalinimu, anksčiau nukabintų „dešiniarankių“ etikečių prilipdymu iš naujo, sistemingais užsieniečių arba užjūrio kinų areštais ar netgi naujais pažeminimais, tokiais kaip versti dukrą užbaigti savo mirusio tėvo bausmę²⁴²: civilinės įstaigos labai kentėjo, bet *laogai* administracija bent jau turėjo atrištas rankas. Taigi kyla klausimas - maištininkų ar kalėjimo prižiūrėtojų karta?²⁴³

Ideologiniu požiūriu netgi tokioms radikalioms ir atsakingoms už teorinį parengimą maištininkų grupėms kaip Hunano *Shengwu-lian*²⁴⁴ nepavyksta nutolti nuo maoistinių informacijos šaltinių. Kaip žinia, pirmininko mintys tokios miglotos²⁴⁵, jo žodžiai tokie prieštaringi, kad galima juos apsukti vienaip ar kitaip, taip kaip nori: tiek konservatoriai, tiek maištininkai turėjo prisirinkę citatų, kartais tų

²⁴¹ Keith Forster, *Spontaneous and Institutional Rébellion in the Cultural Révolution: The Extraordinary Case of Weng Senhe*, ir. *Australian journal of Chinese Affairs*, Nr. 27, 1992, p. 38-75.

²⁴² Domenach (1992), *op. cit.*, p. 278-286.

²⁴³ Studentai sakydavo: „Kai mes savo rankose turėsime Valstybės saugumo biuro kontrolę, tuomet galėsime areštuoti, ką tik panorėsime“. Ling, *op. cit.*, p. 252.

²⁴⁴ Plg. jų pagrindinius tekstus: Hector Mandarès et al., *Revo cul dans la Chine pop* (pažodžiui: Nauja užpakalio kaina liaudies Kinijoje. - Vert. *past.*): *anthologie de la presse des Cardes rouges (mai 1966 - janvier 1968)*, Paris, Bibliothèque asiatique, 1974, p. 353-427.

²⁴⁵ Ir jis nieko nedaro, kad jas patikslintų, nes tai jį verstų rizikuoti per daug užsiangažuoti klanui: per visą kultūrinę revoliuciją jis nepasakė nė vienos oficialios kalbos.

pačių, tik skirtingai interpretuojamų. Keistoje kultūrinės revoliucijos Kinijoje valkata galėjo pateisinti vagystę, pacituodamas vieną Mao frazę apie savitarpio pagalbą²⁴⁶, o prisiduriančiam „iš šalies“ darbininkui, kuris vagia plytas, nekyla jokių abejonių, nes „darbininkų klasė privalo vadovauti visur kur“²⁴⁷. Vis dėlto yra kietas, tvirtas branduolys: prievartos pašventinimas²⁴⁸, klasinių prieštaravimų ir jų politinių pasekmių radikalumas. Viskas leidžiama, jei laikaisi teisingos linijos. Maištininkai netgi nesugebėjo atitolti nuo oficialios propagandos, jų tekstai pamėgdžioja jos sapaliojimus, jie begėdiškai meluoja ne tik masėms, bet ir savo organizacijos draugams²⁴⁹.

Tačiau galbūt pats tragiškiausias yra bendras sutarimas dėl šeštojo dešimtmečio „kastifikacijos“ (žr. aukščiau), kurią dar labiau sustiprino kultūrinė revoliucija. Galėjo su tuo būti kitaip, sakoma, kad, norėdama įžiebtį ugnį, ji atvėrė savo organizacijos duris „juodiesiems“, ir šie metėsi į ją. Visai natūraliai jie įsiliejo į maištininkų gretas (45% intelektualų vaikų - Kantono licėjų maištininkai, partinių kadru ir darbininkų palikuonys sudarė 82% pietinio didžiojo metropolio konservatorių). Besiremiantys nekadriniais darbininkais maištininkai jau savaime buvo politinių kadru priešininkai, o konservatoriai nutaikė ugnį į „juoduosius“. Bet kadangi į jų lauką įėjo ir sociopolitinių kategorijų cenzūra, tai, norėdami užtrinti savo įgimtą negarbės dėmę, maištininkai griebiasi kelti savąjį prestižą prieš konservatorius ir griebiasi represijų, puola ir „juoduosius“, melddami dangų, kad tik nepataikytų ant savo pačių tėvų... Dar liūdniau, jie patys susitaiko su *klasinio palikimo* sąvoka, jiems patiems skirta, pradžioje išprovokuota Pekino chunveibinų, tarp kurių vyravo kariškių ir partinių darbuotojų vaikai, tačiau niekuomet aiškiai nepaneigta.

²⁴⁶ Ling, *op. cit.*, p. 119.

²⁴⁷ Nien, *op. cit.*, p. 503.

²⁴⁸ „Mes turėjome vieną bendrą dalyką: įsitikinimą, kad „prievarta išsprendžia visas problemas“. Ling, *op. cit.*, p. 200.

²⁴⁹ Plg., pvz., Hua, *op. cit.*, p. 328.

Kastifikacija akivaizdžiai atsispindėjo kad ir šiame garsiaame žygio marše:

*Jei tėvas - drąsus, sūnus - didvyris,
 Jei tėvas - reacionierius, sūnus - skylė subinėj,
 Jei tu - revoliucionierius, pirmyn ir eik su mumis,
 Jei tu toks nesi, pasirodyk
 [...]
 Pasirodykite!
 Iššaudysim jus iš jūsų netikusio posto!
 Žudyk! Žudyk! Žudyk!²⁵⁰*

Galintieji pasigirti „gera kilmė“ aiškina: „Mes jau užgimėme raudoni!“²⁵¹ Raudona spalva mums duota iš motinų įsčių. O tau aš aiškiai sakau: tu užgimei juodas! Ką tu čia gali padaryti?“²⁵². Kategorijų rasizmas yra žudantis. Zhai Zhenhua su uniforminiu diržu rankoje garsiai burnoja, versdamas „juodąją“ klasės pusę studijuoti Mao: „Kad juos paliktų ramybėje, jie pirmiausia turėjo išmokti gėdytis savo kilmės, taip pat ir savo tėvų, išmokti jų neapkęsti“²⁵³. Be abejo, negali būti nė kalbos, kad jie prisijungtų prie chunveibinų. Šie Pekino stotyje patruliuoja, gauda ir siunčia į namus bet kurį blogos kilmės chunveibiną. Pakantumo daugiau provincijoje, neretai „juodieji“ čia užima atsakingas pareigas, bet vis tiek visuomet ke- liami tie, kurių gera kilmė: „Porcinetės“²⁵⁴ „klasinė kilmė“ buvo pui- ki, ir tai buvo didžiausias privalumas: kilusi iš mūrininkų šeimos, ji dažnai girdavosi, kad jau trys jos šeimos kartos niekada neturėju- sios stogo virš galvos“²⁵⁵. Ginčiuose nuolatinis ir iš esmės lemiamas

²⁵⁰ Zhai, op. cit., p. 81.

²⁵¹ Pabraukta tekste.

²⁵² *Idem.*

²⁵³ *Ibid.*, p. 105.

²⁵⁴ Licėjaus moksleivės pravardė,

²⁵⁵ Ling, op. cit., p. 42.

argumentas - kilmė. Hua Linshanas, labai karingas maištininkas, išmetamas iš labiau konservatoriškos pakraipos chunveibinų traukinio: „Ką aš ir šiandien labai gyvai jaučiu - kad jiems mane pakęsti šalia buvo įžeidimas, gėda. [...] Tada man susidarė įspūdis, kad aš - šlykštus padaras“²⁵⁶. Demonstracijose penketas raudonųjų visuomet stovi priekyje²⁵⁷. *Apartheidas* įsigali visoje visuomenėje: 1973 m. gyvenamojo rajono susirinkime Nien Cheng netyčia atsisėda prie proletariato. „Tarsi jie būtų gavę elektros šoką; arčiausia manęs buvę darbininkai tuojau pat atitraukė savo kėdes toliau nuo manosios, ir sausakimšoje patalpoje aš likau izoliuota“. Tuomet ji prieina prie moterų grupės, „vien iš kapitalistų ir intelektualų, kurių kultūrinė revoliucija nelietė“²⁵⁸. Moteris patikslina, kad ne policija ir ne partija primetė tokią segregaciją.

Nuo frakcijų kovos sprogdimo iki maištininkų sutriuškinimo

Antroji judėjimo fazė prasideda tada, kai 1967 m. sausio pradžioje iškyla valdžios klausimas. Maoistų centras žino, kad prasilenkė su senojo *liuistinio** vadovavimo, kurį tampo už virvučių Pekine, sugrįžimu, bet dar gali pasikliauti galingais ramsčiais daugumoje provincijų. Norėdami šiam maoistų centrui įduoti durklą, maištininkai turi ten užkariauti valdžią; armija - pagrindinis koziris - nesikiš: taigi naujosioms pirmininko Mao kariuomenės grupuotėms atsivers laisva veiklos dirva. Sausį Šanchajus duoda ženklą, ir visur po truputį be skandalo nuverčiamos merijos ir partijos komitetai. Dabar jau kalbama ne apie kritiką, o apie valdymą. Ir katastrofa prasideda: tarpusavio įtampa tarp maištininkų grupių, tarp studentų ir darbininkų²⁵⁹ beveik tuojau paskatina sunkius susirėmimus visuose

²⁵⁶ 'Hua, *op. cit.*, p. 106.

²⁵⁷ *Ibid.*, p. 108.

²⁵⁸ Nien, *op. cit.*, p. 494.

* Liu Shaoqi grupės. - *Vert. past.*

²⁵⁹ „Esminis skirtumas išryškėjo tarp studentų ir darbininkų: studentai norėjo valdžios darbininkai - pinigų“. Ling, *op. cit.*, p. 252.

miestuose, netrukus - su šaunamaisiais ginklais, o dažniausiai - uniforminiais diržais ar net durklais. Maoistų vadovus, dabar jau esančius arti pergalės, tas baugina: smunka pramonės produkcija (Uhano mieste sausį ji sumažėjo 40%)²⁶⁰, nebelieka administracijos, o pabėgusios grupuotės užima valdžios pozicijas. Kinijai nežmoniškai trūksta kompetentingų kadru: taigi tenka susigrąžinti daugumą išvartųjų. Reikia vėl paleisti į darbą gamyklas, o mokslo įstaigos irgi negali ilgą laiką būti uždarytos. Todėl sausiu baigiantis tenka rinktis: arba kurti naują valdžios struktūrą, Revoliucinius komitetus, remiantis principu „trys viename“, t. y. maištininkų, senųjų kadru ir LIA aljansas, arba - pamažu stumti chunveibinus... pro duris (arba, tikriau, į mokyklą), panaudojant, jei prireiks, ir kitą, pusę metų budėjusią Mao ginkluotą ranką - armiją.

Taigi maištininkams Tarpėjos ola arti Kapitolijaus... Kultūrinė revoliucija kupina netikėtumų. Prasidėjus balandžiui grįžimas prie tvarkos pranoksta lūkesčius, dėl to sunerimsta Mao: konservatoriai, o po jų ir sausio mėnesį nuverstieji nuo valdžios pakelia aukštyn galvas ir kartais sudaro pavojingą bendrą frontą su LIA įgulomis, pvz., Uhane, kur maištininkai pakrinka. O tai - naujas smūgis kairiesiems, ypač ryškus liepą, kai per dvi dienas Uhano kariškiai areštavo Kultūrinės revoliucijos grupės emisarus. Bet, kaip ir kiekvieną kartą, maoistų chunveibinai, tą pajutę, įsisiautėja visu žiaurumu; kova tarp frakcijų priveda prie anarchijos - o kultūrinės revoliucijos niekaip nepavyksta sutramdyti. Tad rugsėjį LIA leidžiama panaudoti ginklus (iki šiol ji tik bejėgiškai stebėjo, kaip siaubiami jos arsenalai) ir antrą kartą paleisti maištininkus. 1968 metų situacija dalinai atkartoją 1967 metus: kovo mėnesį vėl sunerimsta Mao ir paragina šiek tiek labiau nei prieš metus sukti į kairę; pražūtingi susirėmimai vis stiprėja, ir liepą maištininkai pašalinami, šį kartą - radikalčiai.

Taigi daug kas priklauso nuo Mao, atsidūrusio prieš šią žiaurią dilemą, iš kurios jis negali išsivaduoti: chaosas iš kairės ar tvarka iš

²⁶⁰ Wang, *op. cit.*, p. 118.

dešinės. Paskutinė žaidimo vedėjo direktyva suspenduoja visus veikėjus; tikimasi, kad ji bus palanki. Keista situacija: mirtini priešai yra visi to paties gyvojo dievo sektos partizanai. Kai galinga Milijono herojų konservatorių federacija Uhane sužino apie to dievo nepritarimą 1967 m. liepą, ji pareiškia: „Ar mes esame įtikinti, ar ne, nesvarbu, mes turime taikytis ir vykdyti Centro nutarimus be išlygų“ - ir netrukus pati save paleidžia²⁶¹. Be abejo, kanoniškų paaiškinimų nėra, patentuotieji interpretatoriai - partijos komitetai - patys dabar yra labiau diskredituoti nei gerbiami; nenorima manyti, kad Centras pats būtų toks neryžtingas, tad dėl jo ketinimų čia dažnai nesutariama. Beje, amžinas stumdymasis priveda prie to, kad netrukus kiekvienas turi kam nors kruvinai atsikeršyti, trumpalaikiai nugalėtojai niekada nepasizymi dvasios kilnumu.

Prie šių išorinių priežasčių, lėmusių žiaurumą labiau maištaujančiose organizacijose, prisideda du vidiniai faktoriai. Demokratiškai nekontroliuojami mažų grupuočių ir individualių ambicijų interesai nuolat stumia į naują skilimą viduje, o ciniški „politikos verslininkai“ bando išsikeisti į pinigų savo aurą, integruodamiesi į naują valdžią konkrečiai išsaugant savo santykius su LIA regioniniais generaliniais štabais: daugelis galiausiai prisijungs prie Ketverto ir virs provincijos tironais. Frakcinės kovos pamažu praranda savo politinį pobūdį ir pasireiškia susidūrimu tarp tų, kurie yra valdžioje, ir tų, kurie norėtų būti jų vietoje²⁶². Pagaliau, kaip jau matėme *laogai*, tas, kas kaltina, komunistinėje Kinijoje visada teisus, nes jis apsigina ne liečiamomis citatomis ir lozungais, o beveik sistemingai blogina savo padėtį tas, kas ginasi. Vienintelis efektyvus atkirtis - kontrkaltinimas: nesvarbu, ar jis bus motyvuotas, ar ne, svarbu, kad būtų išreikštas politiškai teisingais terminais, taigi debato logika sąlygoja nuolatinį atakų ir atakuojamųjų skaičiaus išplėtimą²⁶³. Pagaliau,

²⁶¹ *Ibid.*, p. 158.

²⁶² Hinton (1984), *op. cit.*, p. 521.

²⁶³ Wang, *op. cit.*, p. 66.

kadangi viskas yra politika, pats menkiausias incidentas gali būti sa-vaip aiškinamas kaip blogiausių kriminalinių ketinimų įrodymas. Pa-šalinimo arbitražas fiziškai peržengia bet kokias ribas...

„Pilietinio karo“ terminas, paslėptas ar atviras, daugeliu atvejų būtų tinkamesnis šiems įvykiams apibūdinti nei „žudynės“, nors vie-nas automatiškai veda prie kito. Vis labiau ir labiau įsitraukiama į karą visų prieš visus. Uhane nuo 1966 m. gruodžio pabaigos maiš-tininkai įmetė į kalėjimą 3100 konservatorių arba vadovaujančių kadru²⁶⁴. Pirmasis mirties atvejis susirėmimuose tarp maištininkų ir Milijono herojų įvyksta 1967 m. gegužės 27 d.: tada pradedama ginkluotis ir užiminėti strateginius taškus. Darbininkų maištininkų pagrindinė būstinė paimama birželio 17 d.: 25 nužudyti, o birželio 30 d. - jau 158 nužudyti savo stovykloje. Liepos pabaigoje, kon-servatoriams visiškai pralaimėjus, represijos tampa siaubingos: 600 nužudytų, 66 000 persekiojamų, dažnai sužeistų, savo gretose. Da-rant posūkį į kairę, 1968 m. kovo mėnesį medžioklė vėl atsinaujina: stadione uždaroma dešimtys tūkstančių žmonių; milicija, į kurią vis dažniau prasiskverbia reketininkai ir gatvės gaujos, sėja siaubą; iš gretimų provincijų suplaukia ginklai. Gegužės mėnesį susirėmimai tarp maištininkų frakcijų sukuria pilietinio karo atmosferą: gegužės 27 d. iš kariuomenės pavogta 80 000 ginklų (vienos dienos rekor-das Kinijoje...), taigi susikuria tikras paralelinis ginklų turgus, į kurį vykstama iš visos šalies; gamyklos paverčiamos frakcijų tankų ir sprogmenų fabrikais. Birželio viduryje dingusiomis kulkomis jau nu-žudyti 57 žmonės. Siaubiami bankai ir parduotuvės; iš miestų pra-deda bėgti gyventojai. Vis dėlto Pekino *deus ex machina* pavyks vien savo nepritarimu sužlugdyti maištininkus: LIA be jokių sunku-mų įsikiša liepos 22 d., o rugsėjį frakcijos priverstos susilikviduo-ti²⁶⁵. Ten, kur, kaip mažai pramonės turinčiame mieste Fudziane,

²⁶⁴ *Ibid.*, p. 94.

²⁶⁵ Wang, *op. cit.*, p. 143-208.

konservatoriai ilgai neatsiskiria nuo maištininkų, vyrauja siauri vietiniai interesai arba miesto supriešinimas su kaimu. Kai chunveibinai iš Siameno išsilaipina provincijos sostinėje, juos pasitinka šauksmai: „Fudžou priklauso Fudžou gyventojams [...]; Fudžou gyventojai, neužmirškite savo protėvių! Mes amžini Siameno žmonių priešai!“²⁶⁶ Šanchajuje opozicija įmantriau paaikšina tam tikrus susirėmimus²⁶⁷ tarp Dziangsu rajono pietinės ir šiaurinės dalies gyventojų. Netgi menkučiu Ilgosios kreivės (plg. aukščiau) lygmeniu kova tarp revoliucinių frakcijų blogai užtušuoja atsikartojusį seną kivirčą tarp Lu klano, valdančio kaimo šiaurę, ir Sheno klano, valdančio pietus; tai palankus momentas suvesti senas sąskaitas, kurios siekia japonų okupaciją ar kruviną agrarinės reformos pradžią 1946 m.²⁶⁸ Guangsi, grynai kaimiškoje vietovėje, išvaryti iš Guilino konservatoriai palengva apjuosia miestą valstietiškąja milicija, kuri galiausiai pasiekia pergalę²⁶⁹. 1967 m. liepą—rugpjūtį²⁷⁰ mūšiuose tarp Raudonosios vėliavos ir Rytinio vėjo frakcijų žūva 900 Kantonu žmonių. Kartais mūšiuose panaudojamos patrankos.

Šio laikotarpio žiaurumą gerai parodo keturiolikmečio chunveibino liudijimas: „Mes buvome jauni. Fanatikai. Tikėjome, kad pirmininkas Mao didis, kad jo teisybė, kad jis pats - teisybė. Aš tikėjau viskuo, ką sakydavo Mao. Ir maniau, kad Kultūrinė revoliucija pagrįsta. Mes manėme esą revoliucionieriai ir kaip revoliucionieriai, einantys pasakui pirmininką Mao, galį išspręsti bet kokią problemą, visas visuomenės problemas“²⁷¹. Žiaurumai įgauna masinį pobūdį, „tradiciškesni“ negu ankstesniais metais. Štai, pvz., scena, kokioje galima buvo dalyvauti Gansu, prie Landžou: „Ten buvo apie penkiasdešimt mašinų... Prie kiekvieno sunkvežimio radiatoriaus pririšta žmogiška būty-

²⁶⁶ Ling, *op. cit.*, p. 85.

²⁶⁷ White, *op. cit.*, p. 325.

²⁶⁸ Hinton (1984), *op. cit.*, p. 519 ir 527-528.

²⁶⁹ Plg. daugiausia buvusio chunveibino Hua Linshano liudijimą, *op. cit.*

²⁷⁰ Bergère, *op. cit.*, p. 133.

²⁷¹ Thurston, *art. cit.*, p. 158-159.

bė. O prie kai kurių sunkvežimių - ir po dvi, pririštas virvėmis. Visos pritvirtintos viela ir virvėmis įstrižai. Minia apsupdavo vieną žmogų ir smaigstydamo į jo kūną ilgus plonus žeberklus ir storus durklus tol, kol šis virsdavo suknežinta kruvina mase"²⁷².

1968 m. antroje pusėje armija paima valdžią į savo rankas, paleidžiami chunveibinai, rudenį - milijonai (5,4 mln. iki 1970 m.²⁷³) „išsilavinusių jaunuolių" pasiunčiami į atkampiausius kaimus, iš kur jie negreit sugrįš (daugelis ten liks dešimtį ir daugiau metų); prieš Mao mirtį²⁷⁴ nuo 12 iki 20 milijonų bus apgyvendinti kaime jėga, tarp jų vienas milijonas iš Šanchajaus - 18% miesto gyventojų²⁷⁵. Trys milijonai atleistų vadovaujančių kadryų įkurdinti, dažnai daugeliui metų, šiuose pusiau karceriškuose reabilitacijos centruose, kokie buvo Gegužės 7-osios mokyklos²⁷⁶. 1968-ieji, be abejo, ir pačių didžiausių žudynių metai, kai partijos darbininkų ir kareivių būriai įsibrovė į stovyklas, o ypač kai buvo užimami kai kurie pietų miestai. Taip sunkiųjų artilerija ir napalmu nusiaubiami Udžou, Guangsi. Rugpjūčio 19 d. 30 000 kareivių ir ginkluota valstiečių milicija po tikro pozicijų karo atsikariauja Guiliną (kaimų abejingumas kultūrinei revoliucijai atrodo kartais virtęs atviru priešišku, kuriuo, žinoma, manipuliuoja ir kurį laimina karinis-politinis aparatas). Šešias dienas vyksta masinės maištininkų egzekucijos. Pasibaigus mūšiams, teroras visą mėnesį plinta aplinkiniuose kaimuose, tik šį sykį prieš „juoduosius" ir buvusius gomindanininkus, amžinus atpirkimo ožius. Teroras tokio masto, kad kai kurios apygardos galės pasiskelbti „netekusios visų narių iš penkių „juodųjų" elementų"²⁷⁷. Būsimasis komunistų partijos pirmininkas Hua Guofengas, atsakingas už savo provincijos saugumą, tuo metu gauna savąjį „Hunano mėsininko"

²⁷² Roux, *op. cit.*, p. 54-55.

²⁷³ Harding, minėtas skyrius, p. 188.

²⁷⁴ Thurston duomenimis - 12 mln., Fairbanko - 14 mln., Bergère - 20 mln., *op. cit.*

²⁷⁵ White, *op. cit.*, p. 294.

²⁷⁶ Harding, minėtas skyrius, p. 212.

²⁷⁷ Hua, *op. cit.*, p. 345-346.

titulą. Labiausiai nukentėjo šalies pietūs: viename tik Guangsi galima skaičiuoti 100 000 aukų, Guangdong - 40 000, Junane - 30 000²⁷⁸. Chunveibinai buvo žiaurūs. Bet tikrosios žudynės turi būti įrašytos į jų budelių - kariškių ir milicininkų, vykdyusių partijos įsakymus, sąskaitą.

Guilinas: kariuomenė prieš chunveibinus

Vos tik išaušo diena, milicininkai pradėjo kratas namuose ir areštus. Kariškiai per garsiakalbius skelbė savo direktyvas. Jie buvo sudarę dešimties nusikaltimų sąrašą, kaip antai: pabėgimas iš kalėjimo, banko užėmimas, karinių organų užpuolimas, įsiskverbimas į jėgą į visuomenės saugumo patalpas, traukinių nusiaubimas, dalyvavimas ginkluotame susirėmime ir t. t. Už bet kurį iš šių nusikaltimų galėjai būti areštuotas ir teisiamas „pagal proletariato diktatūrą“. Aš greitai sumečiau, kad savo sąskaitos aktyve turiu šešis iš šių pagrindinių kaltinimų. Bet kuris gi iš jų nebuvo atliktas „revoliucijos dėlei“? Nė vienas veiksmas man pačiam nedavė jokios naudos, jei būčiau nenorėjęs „daryti revoliucijos“, nebūčiau įsitraukęs nė į vieną iš šių kriminalinių aktų. Šiandien mane norėjo priversti prisimti už juos visą atsakomybę. Man tai atrodė neteisinga, ir kartu mane pagavo siaubas. [...]

Vėliau sužinojau, kad milicininkai buvo nužudę kai kuriuos iš mūsų „kovos didvyrių“. Paskui jie išplėšė deguonį ir kraują tiekiančius vamzdelius tiems, kuriems buvo prijungta lašelinė, pasmerkdami mirčiai naujas aukas. Tiems, kurie dar galėjo paeiti, nebedavė vaistų ir juos išgabeno į laikinus kalėjimus.

Kelonėje vienas sužeistasis pabėgo, ir milicininkai apsupo kvartalą. Jie pradėjo iš naujo kratyti visus gyventojus. Tie, kurių pavardės nebuvo įrašytos rajono registracijos knygoje, buvo areštuojami, ir štai kas man atsitiko. [...]

²⁷⁸ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 278.

Savo [Guilino septintosios mokyklos] aukšte sutikau draugą iš mechanikos mokyklos. Jis man pasakė, kad vieną jo mokyklos „kovos didvyrių“ nužudė milicininkai. Tas studentas, įsitvirtinęs ant kalvos, tris paras priešinosi milicininkų išpuoliams. Maištininkų būstinė, išgirdama jo drąsą, pavadino jį „vienišu drąsiu didvyriu“. Milicininkai, kurie buvo užėmę mokyklą ir areštavę daugybę žmonių, paprašė jį išeiti iš rikiuotės. Tuomet jį įkišo į lininį maišą ir pakabino ant medžio, kad iš tikrųjų būtų panašus į „tulžies pūslę“²⁷⁹. Paskui priešais susirinkusius mokinius šautuvų buožėmis tol jį mušė, kol užmušė.

Kalėjime galėjau prisiklausyti siaubingų istorijų be skaičiaus, bet nebenorėjau jų girdėti. Per tas dvi dienas visame mieste vyko egzekucijos, ir visi kalbėjo tik apie jas. Staiga į skerdynes pradėjome žiūrėti beveik kaip į normalų reiškinį. Tie, kurie griebdavosi tokių žudynių, apie jas nekalbėjo, o tie, kurie apie jas pasakodavo, pasidarė šalti ir nejautrūs. Aš pats šių pasakojimų klausiausi taip, lyg jie neturėtų nieko bendro su tikrove.

Užvis baisiausia kalėjime būdavo tuomet, kai koks nors kalinys, sutikęs bendradarbiauti su atsakingais pareigūnais, ateidavo norėdamas atpažinti kai kuriuos iš mūsų: „Pakelkite visi savo šuniškus snukius!“ Tada keletas kaukėtų asmenų įeidavo į salę ir ilgai žiūrėdavo į mus. Jei jie surasdavo kokį nors pažįstamą veidą, milicininkai įremdavo šautuvą į nelaimingąjį ir įsakydavo jam išeiti. Labai dažnai šie maištininkai būdavo tuojau pat nužudomi²⁸⁰.

1968 m. pagaliau vėl ima reikštis valstybė su savo pompastika ir savo dariniais. Ji perima legalios prievartos monopolį ir nesikuklindama juo pasinaudoja. Dar pagausėjus viešoms egzekucijoms čia grįžtama iš esmės prie policinių, per kultūrinę revoliuciją naudotų formų. Šanchajuje buvęs darbininkas Wang Hongwenas, Jiang Qing statytinis, o netrukus partijos vicepirmininkas, paskelbia, kad

²⁷⁹ Pats terminas „tulžies pūslė“ Kinijoje primena „vienišą drąsų didvyrių“.

²⁸⁰ Hua, op. cit., p. 338 ir 341-342.

„pasiekta pergalė prieš anarchiją“; balandžio 27 d. daug maištininkų vadų nuteisti mirti ir didžiulės minios akivaizdoje nužudomi²⁸¹. Liepą kitas Ketverto narys, Zhang Chunqiao, paskelbia: „Jei kokie nors asmenys yra apkaltinti neteisingai, nieko baisaus. Tačiau būtų dramatiška leisti tikriems priešams išsisukti“²⁸². Iš tikrųjų įžengiama į tamsią šmėklišką erą, tačiau realią savo masiškais areštais ir visuomenės tylėjimu, vienintelė tik Lin Biao mirtis 1971 m. prislopins tą baisiausią teroro siautėjimą, kokį tik Kinija buvo patyrusi nuo šeštojo šio amžiaus dešimtmečio, prislopins, bet nesustabdys.

Pirmoji byla yra vadinamosios Vidaus Mongolijos liaudies partijos byla. Partijos, kuri faktiškai paleista ir 1947 m. įjungta į komunistų partiją ir kuri slapta atkuriamą pogrindyje. 1968 m. nuo vasario iki gegužės persekiojimus patiria 346 000 žmonių, trys ketvirtadaliai iš jų mongolai (šovinizmas, priešiskumas mažumoms, niekada nenyksta); egzekucijos, kankinimai, savižudybės nusineša 16 000 gyvybių, atsiranda 87 000 invalidų²⁸³. Junane, kitoje provincijoje, kurioje gausu etninių mažumų²⁸⁴, dėl tokių kaltinimų įvykdoma 14 000 egzekucijų. Bet ypač paslaptingas yra Gegužės 16-osios pulko „sąmokslas“. Ši ultrakairioji Pekino chunveibinų organizacija, greičiausiai nedidelė ir trumpai gyvavusi (tokių kaip ji buvo tūkstančiai), 1967 m. liepą paliko keletą Zhou Enlai'ui priešiškų užrašų. Dėl dar neaiškesnių priežasčių maoistinis Centras nusprendžia iš viso to padaryti didžiulį „juodųjų banditų“, kontrrevoliucionierių tinklą, ir 1970-1971 m. pradeda kampaniją, kuri pasibaigė - be išvadų ir teismo - tik 1976 m.; visoje šalyje padaugėja „kovos“ mitingų, išpažinčių, kankinimų. Buvo persekiojami 600 iš 2000 Užsienio reikalų ministerijos tarnautojų. Asmeninė Mao sargyba, dalinys iš 8341 žmogaus, pasižymėjo Pekino universitete, kur buvo rasti 178 „priešai“, dešimt mirė nuo persekiojimų. Šansi gamyk-

²⁸¹ White, *op. cit.*, p. 260.

²⁸² Ibid., p. 277.

²⁸³ Yan et Gao, *op. cit.*, p. 266-267.

²⁸⁴ Faligot et Kauffer, *op. cit.*, p. 407; Harding, minėtas skyrius, p. 214.

loje 1968 m. pabaigoje surandami 547 „šnipai“, 1200 jų bendrininkų. Operos artistė Yan Fengying, kurią tardė trylika vadovų, 1968 m. balandį nusižudė; skrodžiant jos kūne ieškoma paslėpto radijo siųstuvo. Trys garsiausi pingpongo čempionai taip pat nusižudė²⁸⁵.

Tačiau net ir juodžiausioje naktyje šviečia ne tokia tragiška ateitis. Visi liudytojai tą patvirtina: 1969-ųjų ir vėlesnių metų Kinija pavargo nuo prievartos, lozungų, politinių kampanijų. Akivaizdus kultūrinės revoliucijos pralaimėjimas padaro galą miesto gyventojų, ypač jaunimo (kuris kuo daugiau dėjo vilčių, tuo labiau jautėsi dabar išduotas), atskyrimui nuo valstybės valdymo. Jie dažnai atsisako išvykti į kaimą, todėl susidaro naujas kažkokių klajojančių miestiečių sluoksnis, gyvenantis pusiau nelegaliai. Visur klesti cinizmas, nusikalstamumas, užsisklendimas savyje. 1971 m. brutalus ir nepaaiškinamas paties Mao paskirto įpėdinio Lin Biao pašalinimas daugeliui atveria akis: iš tikrųjų - tas Vairininkas nėra neklystantis²⁸⁶. Kinai pavargę ir įbauginti - tam yra pagrindo: net po 1966 ir 1976 m. amnestijų²⁸⁷ kalėjimuose laikoma ne mažiau kaip du milijonai žmonių. Kinai ir toliau vaizduoja ištikimybę vadui. Bet gilumoje jau bunda pilietinė visuomenė, kuri pratrūks 1976 ir 1979 m. Šis pabudimas išsiskleis į vaisingesnį negu šioji kultūrinė revoliucija judėjimą, kuris pasiims šūkį, 1966 m. rugpjūtį Mao pasiskolintą iš vieno „gero“ studento: „Tai iš paklusnumo aš maištauju“²⁸⁸.

Teatralizuotas 1969 metų teroras: „kovos“ mitingas

Mosuodama mažomis raudonomis knygelėmis, auditorija skandavo šūkius. Paeiliui, „Tegyvuoja mūsų Didysis Vadas, prezidentas Mao“, tada „Geros sveikatos mūsų antram aukščiausiam vadui Linui, amžinai

²⁸⁵ Yan et Gao, *op. cit.*, p. 252-265.

²⁸⁶ Hua, *op. cit.*, p. 365.

²⁸⁷ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 279.

²⁸⁸ Cit. iš Mandares ir kt., p. 50.

geros sveikatos!" Visa tai ne tik atspindėjo Lin Biao užimamą aukštą padėtį po partijos IX-ojo suvažiavimo, bet ir rodė tą faktą, kad ne kas kitas, o Lin Biao pasekėjai norėjo išlaikyti asmens kultą; jie ir buvo suorganizavę šį mitingą. Ar jiems buvo aiški instrukcija dėl mano atvejo?

Pasirodė dvi kojos, ir priešais stovintis žmogus prašneko, jis mane pristatė auditorijai, trumpai apibūdindamas mano šeimos kilmę ir mano asmeninį gyvenimą. Jau anksčiau buvau pastebėjusi, kad, revoliucionieriams pasakojant mano gyvenimo istoriją, aš kiekvieną kartą darydavausi turtingesnė, o mano gyvenimo būdas - vis labiau degradavęs ir vis prabangesnis. Dabar farsas priėjo iki fantastikos. Kadangi buvau prisizadėjusi neatsakinėti ir tylėti, jaučiausi labiau atsipalaidavusi nei per pirmą kovos mitingą 1966 m. Tačiau oratoriui pasakius, kad aš buvau imperializmo agentė, siūbtelėjo auditorija ir žmonės apspito mane ratu, norėdami išgiežti savo susitvenkusį pyktį.

Tie užgauliojimai buvo tokie nepakeliami, kad aš j juos instinktyviai sureaguodavau kilstelėdama galvą. Tada moterys taip brutaliai užplėšė aukštyn antrankiais sukaustytas mano rankas, kad aš iš to skausmo susilenkiau dvilinka. Tokioje padėtyje jos mane išlaikė tol, kol oratorius baigė kalbėti. Ir tik tada, kai auditorija vėl pradėjo šaukti lozungus, jos leido mano rankoms nusvirti žemyn. Vėliau sužinojau, kad aš buvau priversta stovėti „reaktyvinio variklio poza“, kurią tokiems atvejams buvo sugalvoję revoliucionieriai. [...]

Palengva mitingo dalyviai priėjo kone iki isterijos. Jų šauksmai nustelbdavo oratoriaus kalbą. Kažkas mane labai smarkiai pastūmė iš užpakalio. Aš suklypau, virsdama užkliudžiau mikrofoną. Jis nukrito. Viena moteris pasilenkė jo pakelti, bet susipainiojo tarp jo laidų ir pargriuvo, nusitempdama ir mane. O kadangi mano rankos buvo surištos už nugaros, aš sudribau nepatogia poza, veidu žemyn; per tą sąmyšį keli žmonės suvirto ant mūsų. Visi juokėsi, ir prireikė kelių minučių, kol man pavyko atsikelti.

Visai nusigalavusi tenorėjau tik vieno - kad greičiau baigtųsi šis mitingas, bet iškilmingos kalbos pylėsi viena po kitos be perstojo, tarsi visi šie tribūnoje esantys personažai norėtų įnešti savo indėlį. Jie liovėsi

atakavę mane ir dabar puolė į savotiškas oratorių varžybas, kiekvienas nėrėsi iš kailio, kad kuo garsiau, pačiais absurdiškiausiais, kokius tik galėjo pasiūlyti turtinga kinų kalba, žodžiais išliaupsintų Lin Biao.

Staiga už manęs prisivėrė durys ir vyriškas balsas sušuko, kad kažkas išvyko. Reakcija į tuos žodžius buvo žaibiška. Oratorius užsičiaupė pusiau sakinio. Tada aš įsitikinau, kad kažkoks svarbus asmuo visko klausėsi iš gretimo kambario ir kad po jo išvykimo nebeliko prasmės tęsti jam surežisuotą spektaklį. Vieni jau išeidinėjo, kiti rinkosi savo krepšius ir švarkus. Oratorius paskubom išpoškino lozungus, skirtus išmokti atmintinai, tačiau jo beveik niekas nesiklausė. Pasigirdo tik vienas kitas balsas, ir salė ištuštėjo. Ir daugiau jau niekas, rodės, nebepyksta ant manęs. Žinoma, man nesišypojo, bet į mane žiūrėjo abejingai. Buvau tik viena iš nesuskaičiuojamų aukų, kuriomis jie pagyvindavo kovos mitingus. Jie buvo atlikę tai, ko iš jų laukė, ir dabar viskas buvo baigta. Kažkieno ranka net mane prilaikė, kad nenugrįūčiau, kai mane kažkas stumtelėjo. Išeidami visi plepėjo apie šį bei tą, tarsi pažiūrėję filmą kino teatre .

Dengo era: teroro išsisluoksniavimas (nuo 1976 metų)

Kai 1976 m. rugsėjį Mao pagaliau išleidžia paskutinį kvapą, tikrovėje jau kur kas anksčiau jis buvo miręs politine prasme. Tą rodo santūrus, spontaniškas žmonių reagavimas į jo mirties paskelbimą, taip pat ir jo nesugebėjimas užtikrinti savo paveldėjimo: Ketvertas, kuriam ideologiškai jis buvo artimas, atsidūrė kalėjime nepraėjus nė mėnesiui nuo savo krikštatevio mirties. Turėjęs užtikrinti politikos tęstinumą Hua Guofengas priverstas atsisakyti pagrindinių galių nuo 1978 m. gruodžio niekados neskestančio Deng Xiaopingo, maoistų paniekos objekto, naudai. Tačiau didysis posūkis galbūt įvyko 1976 m. balandžio 5, kai Pekino žmonės mini kinų mirusiųjų dieną, o dabar visai nelauktai paminėjo sausį mirusio mi-

²⁸⁹ Nien, *op. cit.*, p. 345-348.

nistro pirmininko Zhou netektį. Valdžios pareigūnai įsirsta, ir ne tuščiai, dėl tokios neįtikėtinai mobilizacijos: ji netelpa į jokią frakcijų logiką, išsprūsta iš partijos kontrolės ir, žinoma, yra nesuderinama su kai kurių poemų eilutėmis apie primirštas atakas prieš senąjį Vairininką, padėtomis kartu su gėlių vainikais. Taigi minia sutramdoma (žinoma, ne labiau kaip 1989 m. Tianmenio aikštėje; šį kartą nešaudoma), priskaičiuojama aštuoni mirusieji, du šimtai sužeistųjų, tūkstančiai įkalintų visoje šalyje (provincijose pasigirsta replikų apie Pekino gedulą), mažiausiai penki šimtai egzekucijų, iš jų šimtas - areštuotiems demonstrantams, ir tardymai, kurie iki spalio apima dešimtis tūkstančių žmonių²⁹⁰. *Business as usual?* Ne: prasidėjo postmaoizmas, kuriam būdinga pasitraukimas nuo politikos ir Centro nepajėgumas pačiam vienam tvarkyti mobilizacijas. „1966 m. Tianmenio aikštėje - ramūs žmonės su ašaromis akyse žiūri į tą, kuris iš jų buvo išplėšęs laisvę, o 1976 m. toje pačioje aikštėje jie įsidrąsinę stoja prieš tą patį žmogų“²⁹¹.

Demokratijos branda (1978 m. žiema - 1979 m. pavasaris) simbolizuos šią naują kryptį, visiškai aiškiai parodant jos ribas. Čia viena buvusių chunveibinų plejada Dengui sutikus skelbia stulbinantį požiūrį į tą, kas buvo išauklėtas maoizmo dvasia. Pats ryškiausias iš tų mąstytojų, Wei Jingshengas, savo *dazibao* (skelbime stambiomis raidėmis), pavadintame „Penktoji modernizacija: demokratija“²⁹² tvirtina, kad liaudis yra išnaudojama valdančios „feodalinio socializmo“ klasės; kad demokratija yra nepalaujama vystymosi sąlyga, vadinasi, „keturių ekonominių ir techninių modernizacijų“, kurias pasiūlė Dengas, vystymosi sąlyga; kad marksizmas - totalitarizmo šaltinis - turi būti atmetas demokratinio socializmo srovių naudai. Nuo 1979 m. kovo užtikrintas savo valdžia Dengas liepia areštuoti Wei ir

²⁹⁰ Sebastian Hellinan, *The suppression of the April 5th Movement and the Persecution of „Counterrevolutionaries“ in 1976, Issues and Studies*, vol. 30, Nr. 1, 1994 m. sausis, p. 37-64.

²⁹¹ Wei, op. cit., p. 226.

²⁹² Apie tai visas tekstas (su priedais) jau cituotų Wei raštų rinkinyje.

kai kuriuos kitus; Wei bus nuteistas penkiolika metų kalėti už informacijos perdavimą užsieniečiui (tai - „kontrrevoliucinis nusikaltimas“). 1993 m. Wei buvo paleistas į laisvę, nors niekada „neišpažino nuodėmės“; jis taip atvirai reiškia savo nuomonę, kad po aštuonių mėnesių vėl suimamas ir 1995 m. nuteisiamas keturiolika metų kalėti už tai, kad sukūrė „veiksmų planą siekiant nuversti vyriausybę“²⁹³. Valdžiai visada sunku priimti kritiką...

Vis dėlto Dengo valdžios laikais galima kritikuoti ir išlikti: palyginus su Mao era - progresas, tada pakakdavo vieno stipresnio žodžio ar vieno *graffiti*, kad būtum sušaudytas. Žinoma, pomaoistinės reformos pirmenybę teikė ekonomikai, bet ir politikavimas nebuvo užmirštas. Viskas, pradėdant ekonominėmis reformomis, krypta į visuomenės emancipaciją ir valdžios savivalės apribojimą: taigi nuo devintojo dešimtmečio, panaikinus vargingųjų ir nepasiturinčių valstiečių asociacijas, KP komiteto pavaldumui paliekama tik dešimtdalis valstietijos, kuri dabar masiškai grįžta prie šeimos ūkio²⁹⁴; miestuose augantis individualių ir privačių įmonių sektorius išvaduoja didelę dalį darbo jėgos nuo bet kokios tiesioginės politinės kontrolės. Formalizuojamos, labiau reguliuojamos nei suvaržomos valstybinės struktūros, bet viso to rezultatas - kad žmogus vėl turi būdą apsiginti. Po 1978 m. dažnai skelbiama amnestijos (apie šimtą tūkstančių) ir rehabilitacijos (dažniausiai po mirties), ypač menininkų ir literatų sluoksniuose. Ding Lingui, 1957-1958 m. apvalymo aukai, pavyksta 1979 m. išvengti nutrėmimo į kaimą ir išsivaduoti nuo ilgų persekiojimų, siekiančių Yan'an laikus. Tai - „randų literatūros“ ir dar gana nedrąsaus grįžimo prie kūrybos laisvės pradžia. Du trečdaliai kultūrinės revoliucijos ištremtų į kaimus sugrąžinami į miestą. Naujoji konstitucija vėl suteikia teismų ir gynybos juridinių teisių minimumą. 1979 m. pirmas KLR istorijoje Baudžiamasis kodeksas (Mao, norėdamas turėti laisvas rankas, stabdė jo viešą pa-

²⁹³ Angel Pino, Postface, Wei knygoje, *op cit.*, p. 261-347.

²⁹⁴ Jürgen Domes, La société politique, žr. Bergère, Bianco ir Domes, *op. cit.*, p. 251.

skelbimą) numato mirties bausmę tik už „žiaurų įstatymo pažeidimą“, atkuria apeliacijos teisę (bausmė negali būti sunkinama), atriboja juridinę administraciją nuo partijos komitetų.

1982 metai pasižymi dar masiškesne reabilitacijų banga: vien tik Sičiuane - 242 000; Cuangdonge 78% tų, kurie turėjo kontrrevoliucionieriaus etiketes, nuplauta negarbė ir jie gauna mažą kompensaciją už kiekvienus kalėjime praleistus metus. Tarp naujai nu-teistųjų politiniai tesudaro vos 0,5%. 1983 m. Saugumo ministerijos kompetencija ryžtingai mažinama, ji privalo perduoti Teisingumo ministerijai *laogai* administravimą. Teismai pradeda anuluoti kai kuriuos areštus, tirti skundus prieš policiją, persekioti - dabar viešai pasmerktus - sargybinius kankintojus, tikrinti stovyklas. Iš esmės teismuose nebepaisoma klasinės kilmės. 1984 m. lengviau paleidžiama iš kalėjimo į laivę pasibaigus bausmės laikui, o kalėjime ideologinį mokymą pakeičia profesinis parengimas. Įvedamos bausmės sumažinimo, sąlyginio paleidimo į laisvę sąvokos; nuo šiol leidžiama palaikyti ryšius su šeima²⁹⁵. Nuo 1989 m. kalėjimuose esančiųjų skaičius sumažėja iki 5 milijonų (daugiau jis nebesikeis): tai mažiau nei 1976 m., 0,5% bendro gyventojų skaičiaus, ne daugiau nei Jungtinėse Amerikos Valstijose, mažiau nei paskutiniaisiais metais SSRS²⁹⁶. Nepaisant didelių pastangų, nacionalinio šalies vidaus produkto, pagaminto *laogai*, augimas toks pat - tai sudaro tris kartus mažiau nei šeštojo dešimtmečio pabaigoje²⁹⁷.

Visuomenė ir toliau keliasi po „antrojo Tianmenio“ šoko. Nuo 1990 m. piliečiai gali paduoti administraciją į teismą. Nuo 1996 m. administracinis įkalinimas griežtai reglamentuojamas ir sumažinamas iki vieno mėnesio; didžiausia *laojiao* (kin. bausmė. - *Vert. past.*) jau treji metai. Sustiprėja advokato vaidmuo ir autonomija: nuo 1990 iki 1996 m. advokatų skaičius išaugo daugiau nei dvigubai. Nuo

²⁹⁵ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 335-345.

²⁹⁶ *Ibid.*, p. 491.

²⁹⁷ *Ibid.*, p. 415.

1995 m. teisėjai, teismo pareigūnai priimami į darbą konkurso ke-
liu (seniau patekdavo buvę kariškiai arba policininkai).

Reikia dar daug ko, kad Kinija taptų teisine valstybe. Vis dar nepriimta nekaltumo prezumpcija, iš kodeksų neišbrauktas pats kontrrevoliucinis nusikaltimas, net jeigu tas terminas vartojamas ir atsargiai. 1994 m. gruodį terminas *laogai* buvo pakeistas įpras-
tesnių žodžiu - „kalėjimas“, bet *Legalus laikraštis* rašo: „Mūsų įka-
linimo įstaigų administracijos užduotys, pobūdis ir pareigos liks ne-
pakitę“²⁹⁹. Dauguma teismo procesų vyksta nedalyvaujant publi-
kai, nuosprendžiai dažnai per skuboti (tardymas beveik visada trun-
ka ne ilgiau kaip tris mėnesius, o kartais tik savaitę) ir nemotyvuoti.
Pareigūnų korupcija masiška, o 1993-1995 m. už šį nusikaltimą
nuteista tik 3% pareigūnų³⁰⁰. Apskritai paėmus, KP nariai (sudarantys
4% šalies gyventojų) devintajame dešimtmetyje sudarė 30% vi-
sų kaltinamųjų, o dabar jie tesudaro tik 3% nubaustųjų³⁰¹. Visa tai
rodo glaudžius įtakos ir solidarumo saitus, kurie ir toliau tebesieja
juridinį ir politinį aparatus. Dešimtojo dešimtmečio viduryje dalies
Pekino municipaliteto areštas už lėšų iššvaistymą buvo tikras šo-
kas, bet tai tik pavienis faktas. Komunistinė *nomenklatūra*, vis la-
biau įsitraukianti į biznį, praktiškai lieka nepajudinama.

Pagaliau žiauriausia - mirties bausmė ir toliau Kinijoje plačiai
tebetaikoma. Jų skelbiama šimtai, minimi „rimti“ kontrabandos, ne-
legalaus meno kūrinių eksporto arba „valstybės paslapčių atsklei-
dimo“ atvejai (jų apibrėžimas pasibaisėtinais platus). 1982 m. nu-
matyta pirmininko malonė ir toliau praktiškai netaikoma. Kinijai,
kasmet įvykdančiai po keletą tūkstančių egzekucijų, tenka dau-
giau nei pusė visoje planetoje vykdomų egzekucijų; ir šis skaičius

²⁹⁸ Jean-Pierre Cabestan, *Chine: un État de lois sans État de droit*, *Revue Tiers Monde*,
t. 37, Nr. 147, 1996 m. liepa-rugsėjis, p. 649-668.

²⁹⁹ Wu, *op. cit.*, p. 186.

³⁰⁰ Cabestan, *art. cit.*, p. 662-663.

³⁰¹ Andrew Scobell, *The Death Penalty in Post-Mao China*, *The China Quarterly*, Nr. 123,
1990 m. rugsėjis, p. 503-520.

gerokai išaugo, palyginus su aštuntojo dešimtmečio pabaiga ir netgi su paskutiniais Kinų imperijos amžiais³⁰². Tikrai žiauri tikrovė, kai kampanijų ar krizių metu labai lengvai nuo prievartos pereinama prie fizinio susidorojimo. 1983 m. padidėjęs nusikalstamumas išprovokavo milijoną areštų ir greičiausiai dešimt tūkstančių egzekucijų (daugelis jų buvo viešos ir „pedagoginės“ - o tai iš principo draudžia Baudžiamasis kodeksas); tai išaugo į „masinę kampaniją“ šeštojo dešimtmečio įpročiu. Kaip ir tada, buvo pamėginta keistai suversti į vieną katilą visus tuos, kurie trukdė: daug intelektualų, kunigų, užsieniečių nuolat kentė baimę dėl skleidžiamos ir nukreiptos prieš dvasinį užterštumą kampanijos³⁰³. Kalbant apie vieną mėnesį trukusį Tianmenio aikštės užėmimą 1989 m. pavasarį, Dengas ir jo aplinka represijų žiaurumu pranoko 1976 m. maoistinę vadovybę: per tūkstantį mirčių, apie dešimt tūkstančių sužeistųjų Pekine, šimtai, dažnai nublėptų, užmaskuotų, egzekucijų provincijoje; apie dešimt tūkstančių areštų Pekine, trisdešimt tūkstančių - visoje Kinijoje. Tūkstančiais skaičiuojami nuteistieji kalėti, o neatgailavę judėjimo vadovai gavo iki trylikos metų kalėjimo. Vėl nepaprastai sustiprėjo šeimų persekiojimai ir spaudimas, praktika, kuri buvo laikoma jau išgyvendinta, kaip ir vertimas stovėti nuleista galva priešais publiką, žvėriškumas ir teismo nuosprendis, besivadovaujantis atgailos ir įskundimo mastais. Nors politiniai kaliniai sudarė tik mažumą, 1991 m. jų dar priskaičiuojama maždaug šimtas tūkstančių, čia įeina tūkstantis naujų disidentų³⁰⁴. Be abejo, amžiaus pabaigos komunistinė Kinija labiau klestinti ir ne tokia žiauri kaip maoistinė Kinija; prireikė daug laiko, kol ji atsikratė utopijos ir apvalančio pilietinio karo pagundos. Tačiau niekada aiškiai nepasmerkusi savo įkūrėjo, ji visuomet pasirengusi, iškilus rimtam atvejui, panaudoti kuriuos nors iš savo pražūtingųjų metodų.

³⁰² Idem.

³⁰³ Domenach (1992), *op. cit.*, p. 352-355.

³⁰⁴ *Ibid.*, p. 365-378.

Tibetas: genocidas Pamyro viršukalnėse?

Dengo eros nukrypimai niekur kitur nebuvo tokie katastrofiški kaip Tibete: čia labiau nei kur kitur jautėsi Didžiojo ir Mažojo Vairininko politikos tęstinumas. Tebebūdama unitarinė valstybė, Kinija suteikia tam tikrų teisių nacionalinėms mažumoms, o pačioms svarbiausioms - ir savotišką administracinę autonomiją. Bet tibetiečių, kurių priskaičiuojama kokie keturi šeši milijonai, tas netenkina, ir *de facto* jie jaučia nostalgiją tos epochos, kada praktiškai jie buvo šeiminingai savo žemėje ir kada jiems istoriškai priklausanti teritorija dar nebuvo padalyta į autonominį Tibeto rajoną (kuris niekada neužėmė daugiau kaip pusę jiems priklausančios teritorijos) ir keletą kiniškų provincijų: Činghajaus, kuri sudaryta šeštajame dešimtmetyje tibetiečių Amdo nenaudai, ir Sičuan, Gansu, Junano provincijų, kuriose tibetiečių mažumos naudojasi tik labai suvaržytomis menkutėmis teisėmis; matyt, šiose provincijose buvo žiūrima į tibetiečių mažumas dar atsainiau nei autonominiame rajone; visa ši situacija iš esmės ir privedė Amdo Goloke (Šiaurės Tibetas) kovotojus klajoklius prie ilgo priešinimosi valdžiai³⁰⁵.

Nė kiek neabejotina, kad nuo to laiko, kai 1950-1951 m. atėjo Liaudies išlaisvinimo armija, tibetiečiai išgyveno tikrą tragediją, Bet argi tai nėra daugeliu atvejų ir visos Liaudies Kinijos gyventojų tragedija? Su visais neišvengiamais vietos konfliktais, kuriuos dar labiau apsunkino kinų panieka šiems aukštikalnių „atsilikusiems laukiniams“. Opozicijos nuomone, nuo 1959 iki 1962-1963 m. Tibete, kur, kaip ir kituose nuošalesniuose rajonuose, bado židiniai išliko stipresni ir ilgesniam laikui nei kur nors kitur, bado bus išmirę 70 000 žmonių³⁰⁶. Tai sudarytų 1-3% visų gyventojų, ir jie patyrė daug skaudesnius nuostolius negu visa šalis. Iš tikrųjų neseniai išleistoje Beckerio studijoje minimi gerokai didesni skaičiai ir net iki 50% mirties atvejų

³⁰⁵ Becker, *op. cit.*, p. 171.

³⁰⁶ Vania Kewley, *Tibet: Behind the Ice Curtain*, London, Grafton Books, 1990, p. 251.

priskaičiuojama Dalai Lamos gimtojoje apylinkėje Činghajuje Nuo 1965 iki 1970 m., kaip ir visur, šiek tiek pavėluotai, šeimyninės liaudies komunos buvo prievarta pergrupuotos į karinę organizaciją. Užsimojus žūtbut čia išauginti tokius pat „didžiulius“ javų derlius kaip ir pačioje Kinijoje, buvo griebtasi absurdiškų, galiausiai lėmusių badą, priemonių, tokių kaip blogai suplanuoti šlaitų terasavimo ir irigacijos darbai, plėšinių įsisavinimas, būtinas nederlingam ir skurdžiam dirvožemiui, sistemingas paprastų, sausrai ir šalčiui atsparių miežių keitimas lepesniais kviečiais arba jakų ganyklų sumažinimas: nemaža jakų krito, o patys tibetiečiai žiemą liko ir be pieno produktų (pagrindinis jų mitybos produktas yra sviestas), ir be naujų odų, reikalingų palapinėms uždengti; kai kurie mirė nuo šalčio. Be to, dar atrodo, kad, kaip ir visur kitur, būtiniausių prekių tiekimas čia buvo nepaprastai retas dalykas. Iš tikrųjų ypatingi jau buvo kad ir tie sunkumai, kuriuos 1953 m. ir vėliau lėmė 10 000 kolonistų perkėlimas į Rytų Tibetą (Sičuaną), kur jiems buvo atiduota dalis kolektyvizuotų žemių; į autonominį rajoną atkelta, daugiausia iš Hanojaus, apie 300 000 kinų, kurių 200 000 buvo kariškiai, - ir visus juos reikėjo išmaitinti; pagaliau nukėlimas į 1965 metus kaimo liberalizavimo priemonių; joms impulsą buvo davęs 1962 m. Liu Shaoqi ir jas Tibete simbolizuoja šūkis: „Vienas žemės sklypelis - vienas jakas“³⁰⁸.

Kultūrinė revoliucija neaplenkė ir Tibeto. Nuo 1966 m. liepos chunveibinai (tarp jų buvo ir tibetiečių³⁰⁹, ir tai paneigia Dalai Lamos partizanų sukurtą mitą apie jų vieningumą) Tibete daro kratas privačiose sodybose, Budos atvaizdus altoriuose pakeičia Mao Zedongo portretais, vienuoliai verčiami iškęsti tokius pakartotinius „kovos seansus“, po kurių retai kas lieka gyvas; ypač chunveibinai puola šventyklas, neaplenkia net pačių garsiausių: kad galėtų apsaugoti

³⁰⁷ Becker, *op. cit.*, p. 166.

³⁰⁸ *Ibid.*, p. 171.

³⁰⁹ Pierre-Antoine Donnet, *Tibet mort ou vif*, Paris, Gallimard, 1990, p. 126.

pačią Lhasos Potalą (senovinę „gyvojo dievo“ rezidenciją), Zhou Enlai priverstas kreiptis pagalbos į armiją. Begalę kartų niokojamas Jokhango vienuolynas Lhasoje. Vienas vienuolis liudija: „Buvo keletas šimtų kopylių. Išliko tik dvi. Visos kitos - išgrobstytos ir išniekintos. Visos statulos, šventi raštai ir ritualiniai reikmenys nusiaubti arba išnešioti... Nuo chunveibinų nenukentėjo viena tik Cakyamuni statula, [...] mat ji simbolizavo Kinijos ir Tibeto ryšius. Visą savaitę vien tik griovė... Jokhangas virto kinų kareivių baraku... Kita jo dalis [...] paversta gyvulių skerdykla“³¹⁰. Visus šiuos labai tipiškus tam laikotarpiui prievartos aktus čia buvo daug sunkiau išgyventi nei kur nors kitur, turint galvoje religijos reikšmę tibetiečių visuomenėje. O be to, dar ir armija, regis, čia bus turėjusi mažiau siai ryšių su vietos gyventojais, bus daug labiau nei kur kitur talkininkavusi chunveibinams, bent jau tada, kai šiems būdavo priešinamasi. Ir vis dėlto tame pačiame Tibete 1968 m., revoliucijos pabaigoje, vyko pačios masiškiausios žudynės, sausio mėnesio maoistinių grupuočių susirėmimuose, nusinešusiuose šimtus gyvybių Lhasoje, ar vasarą, ypač tuo metu, kai armija suformuoja jos vadovaujamą Revoliucinį komitetą. Na, kalbant apie visą kultūrinę revoliuciją, galbūt daugiau išžudyta kinų nei tibetiečių³¹¹.

Bet patys sunkiausi metai Tibetui buvo tie, kurių pradžia sutapo su kinų kariuomenės įvedimu ir kurie kulminaciją pasiekė 1959 m. - su priverstine kolektyvizacija (praėjus trims mėnesiams nuo kolektyvizacijos įvedimo visoje šalyje) ir su prasidėjusiu sukilimu, žiauriu jo numalšinimu ir žvėriškomis represijomis bei Dalai Lamos (Tibeto dvasinio ir laikino suvereno) pabėgimu į Indiją; su juo pasitraukė šimtai tūkstančių žmonių, dauguma ir taip šalyje negausaus išsilavinusio elito. Šeštajame dešimtmetyje jau ir Kinijoje nebuvo nieko, į ką būtų galima žiūrėti pro rausvus akinius, o šiose aukštikalnėse valdžia griebiasi baisiausios prievartos. Jos tikslas - primesti nepaprastai sava-

³¹⁰ *Ibid.*, p. 126-127.

³¹¹ *Ibid.*, p. 128-129.

rankiškiems gyventojams ir komunizmą, ir kinų dominavimą. Priminime, kad tibetiečiai - arba pusiau klajokliai (apie 40%), arba vienu ar kitokiu būdu tarnaujantys vienuolynuose. Čia padėtis lieka įtempta ir įvedus kolektyvizaciją, dešimtmečio viduryje. Nepalengvėja ir pasibaigus partizaniniam karui *guérilleros Khampa*, kai armija, pažeisdama bet kokias proporcijas, duoda atsaką į jų veiksmus. Ir net 1956 m., tibetiečiams švenčiant Naujuosius metus, buvo Batange subombarduotas didysis Chode Gaden Phendelingo vienuolynas, žuvo mažiausiai du tūkstančiai vienuolių ir keliaujančių maldininkų³¹².

Monotoniška žiaurumų virtinė kelia liūdesį, o dažnai jie ir nepatikrinami. Bet liudytojų parodymai ir Dalai Lamos ne be pagrindo padarytas pareiškimas įvertinant tą laikotarpį sutampa: „[Tibetiečiai] buvo ne tik iššaudyti, bet ir mirtinai sumušami, nukryžiuojami, deginami gyvi, skandinami, žalojami, marinami badu, smaugiami, kariami, plikinami karštu vandeniu, laidojami gyvi, ketvirčiuojami kankinant arba jiems nukirsdinamos galvos“³¹³. Pats tragiškiausias momentas, be abejo, buvo 1959 m. didysis Khampo sukilimas (Rytų Tibete). Šis sukilimas pasiekė net Lhasą. Neįmanoma apsaugoti, kokia buvo reakcija į liaudies komunas ir Didįjį šuolį, į spontanišką mobilizavimąsi prieš kelerius metus trunkančią prievartą, į CIA (Amerikos slaptosios žvalgybos tarnybos. - *Vert. past.*) vykdomą masinį Khampo karių, iš anksto parengtų partizaniniam karui jų Guamo ir Kolorado bazėse³¹⁴, perfiltravimą. Civiliai gyventojai, kurie, rodės, visuomet palankiai žiūrėjo į sukilėlius ir juos įsileido į savo tarpą, kartu su jais kentėjo nuo kinų armijos masinių bombardavimų; sužeistieji, negavę medicinos pagalbos, būdavo laidojami gyvi arba paliekami kaip gyva mėsa valkataujantiems šunims, - tai irgi labai prisidės prie savizudybių skaičiaus tarp aukų. Pats Lhasos miestas, 20 000 tibetiečių, dažniausiai apsiginklavusių muškietomis ir kar-

³¹² Kewley, *op. cit.*, p. 269-270.

³¹³ Donnet, *op. cit.*, p. 70.

³¹⁴ Kewley, *op. cit.* p. 165.

dais, tvirtovė, buvo iš jų perimtas kovo 22 d. Kokia kaina? Nuo 2000 iki 10 000 gyvybių ir pačios Potalos Ramochė šventyklos, neatlaidios žiaurių atakų, sugriovimu. Tibetiečių vadas ir apie šimtą tūkstančių jo tėvynainių pasitraukė į Indiją³¹⁵.

Dar buvo mažų mažiausiai vienas didžiulis maištas Lhasoje 1969 m., numalšintas krauju. Ir paskui vėl įsižiebęs Khampo partizaninis karas, kuris truko iki 1972 m. Ciklas „maištas-prievarta-nauji maištai“ vėl tęsiasi, bent jau Lhasoje, iki 1987 m. spalio tokiu mastu, kad 1989 m. kovo mėnesį buvo paskelbta karo padėtis; tibetiečių sostinė tris dienas atvirai priešinosi, siekdama nepriklausomybės, paskui riaušės davė pradžių antikiniškiems pogromams. Generolo Zhang Shaoosongo liudijimu³¹⁶, per aštuoniolika mėnesių smurto aukomis tapo daugiau nei 600 žmonių. Nepaisant nuoskaudų, kurių negalima pateisinti ir kurias ypač patyrė suimti vienuoliai, vis dėlto kinų metodai jau pasikeitė: nebėra masinių žudynių. Bet mažai rasite tibetiečių šeimų, kurios neturėtų papasakoti bent jau vienos jas ištikusios tragedijos³¹⁷.

Pati didžiausia šiuolaikinio Tibeto tragedija buvo šimtų tūkstančių internavimas - šeštajame ir septintajame dešimtmetyje, ko gero, buvo internuotas kas dešimtas tibetietis. Atrodo, kad labai sumažintas (kartais minima 2%)³¹⁸ skaičius tų, kurie liko gyvi 166 darbo stovyklose; dauguma grįžo į Tibetą ir gretimas provincijas: 1984 m. Dalai Lamos tarnybos pateikė duomenis, kad įkalinimo vietose mirė 173 000 žmonių. Ištisos vienuolių bendruomenės buvo išsiųstos į anglies kasyklas. Kalinimo sąlygos - šaltis, badas, nepakeliamas karštis - buvo siaubingos; pasitaikė ir egzekucijų (kaliniams, kurie atsiskydavo išduoti nepriklausomo Tibeto idėją), ir kalinių kanibalizmo atvejų siaučiant badui Didžiojo šuolio metais³¹⁹. Viskas vyko taip, lyg tibetiečiai, kurių ketvirtadalis suaugusių vyrų yra lamos, būtų

³¹⁵ Donnet, *op. cit.*, p. 66-69.

³¹⁶ *Ibid.*, p. 202.

³¹⁷ *Ibid.*, p. 137.

³¹⁸ Kewley, *op. cit.*, p. 255.

³¹⁹ *Ibid.*, p. 122-124, 291 ir 314-318.

įtariamieji, kas šeštas suaugęs buvo priskiriamas dešiniems, kai Kinijoje - kas dvidešimtas. Sičuane, tibetiečių prerijų rajone, kur Mao Zedongas galėjo prasimaitinti Didžiojo žygio laikotarpiu, šeštajame dešimtmetyje kiekvienai du iš trijų vyrų buvo areštuoti, o išleisti į laisvę - 1964 arba 1977 m. Panchen Lama, antras pagal garbingumą tibetiečių budizmo dvasininkas, išdrįsta 1962 m. raporte papriekaištauti Mao dėl bado ir represijų, dėl numarintų savo tėvynainių. Vietoj atsakymo jis įmetamas į kalėjimą, vėliau jam paskiriama saugoma (kontroliuojama) būstinė iki 1977 m.; dvasininką smerkiantis „nuosprendis“ anuliuojamas tik 1988 m.³²⁰

Netgi jei nebūtų nė vieno įtikinančio argumento, leidžiančio teigti, kad kinai buvo suplanavę fizinį tibetiečių genocidą, nenuginčijama tiesa yra ta, kad kinai išbandė jų kultūrinį genocidą. Kaip jau minėta, jų pasirinktos aukos buvo šventyklos: kultūrinės revoliucijos išvakarėse veikė tik 13 iš 6259 tibetiečių budizmo kulto vietų. Kitos geriausiu atveju buvo paverstos kareivinėmis, angarais arba kalėjimais; jos, nors baisiai apiplėštos, šiaip taip galėjo išlikti, o kai kurios šiandieną ir vėl veikia. Bet dauguma buvo šluote nušluotos nuo žemės paviršiaus, o jų lobiai - šimtmečių senumo rankraščiai, freskos, *thankos* (tapybos darbai), statulos ir t. t. - suniokoti arba išvogti, ypač jeigu jų sudėtyje buvo brangiųjų metalų. Į Pekino liejyklą iki 1973 m. buvo pristatyta 600 tonų tibetiečių skulptūrų. 1983 m. viena Lhasos misija kinų sostinėje rado 32 tonas tibetiečių relikvijų, kurias sudarė 13 537 statulos ir statulėlės³²¹. Pamėginus išrauti su šaknimis budizmą, tibetiečių naujagimiams buvo prievarta primetami kiniški vardai, o iki 1979 m. jų vaikus buvo privaloma leisti į mandarinų (kinų imperijos aukšto valdininko pavadinimas. - *Vert. past.*) mokyklas; pavėluotas - ir ne vietoje - antimandžiūrinės 1911 m. revoliucijos prisiminimas: chunveibinai bendra tvarka nukirpo kasas abiejų

³²⁰ Becker, *op. cit.*, p. 173-176.

³²¹ Donnet, *op. cit.*, p. 133-134.

lyčių tibetiečiams; šitaip jie mėgino primesti tuometinę hanų madą (*Han* - keleto kinų dinastijų pavadinimas. - *Vert. past.*).

Be abejo, prievartos aukų Tibete pagal proporcijas buvo daugiau nei Kinijoje. Tačiau sunku besąlygiškai patikėti tais skaičiais, kuriuos 1984 m. pateikia tremtyje buvusi tibetiečių vyriausybė: 1 200 000 aukų, maždaug kas ketvirtas tibetietis. Ypač kelia abejonių paskelbtas žuvusiųjų kovose skaičius - 432 000. Bet visiškai rimtai galima kalbėti apie *genocido žudynes*: pagal nužudytųjų skaičių, pagal civilių įkalinimą, pagal nepaliojamus žiaurumus. Oficialiais duomenimis, autonominio rajono gyventojų skaičius nuo 2,8 milijono 1953 m. sumažėjo iki 2,5 milijono 1964 m.; atsižvelgiant į ištremtųjų ir gimusiųjų skaičių (jis taip pat nėra patikimas), išeitų iki 800 000 „papildomų mirčių“; panašus nuostolių procentas Kambodžoje dėl raudonųjų khmerų siautėjimo³²². Pats faktas, kad tokiomis sąlygomis tibetiečių moterys taip dažnai bijo aborto ar privalomos sterilizacijos, kai jos nors trumpam atsiduria ligoninėje, tik dar labiau patvirtina visišką nesaugumą, kaip ir griežtą negimdymo praktiką (pastaruoju metu plačiai taikomą, daugiausia tarp hanų, kai anksčiau ilgą laiką tautinės mažumos nuo privalomos sterilizacijos buvo atleistos). Sakoma, kad Kambodžos komunistų partijos generalinis sekretorius Hu Yaobangas 1980 m. per vizitą Lhasoje pravirko iš gėdos, pamatęs visą tą skurdą, diskriminaciją ir segregaciją tarp hanų ir tibetiečių, ir prašneko apie „tikrą kolonializmą“³²³. Tibetiečiams, ilgą laiką pasislėpusiems savo sniego ir dievų šalyje, tikrai nelaimė gyventi puikiame strateginiame regione, pačiame Azijos centre. Argi jie gali už tai atleisti, už savo fizinį (laimė, negalutinį) ir dvasinį išnykimą?

³²² Becker, *op. cit.*, p. 181.

³²³ Donnet, *op. cit.*, p. 154-155.